

BIBIANA

XXVII. ROČNÍK
Cena / 0,70 €

revue o umení pre deti a mládež

2

/ 2020

Peter NAŠČÁK

NÁRODNÝ MODERNISTA

(aj v umení offline) / 1

Timotea VRÁBLOVÁ

PRÍJEMNÉ ZAMYSLENIE NAD KNIŽNÝM

ROKOM 2018 / 5

Peter SVETINA

HLAD PO SLOVÁCH / 12

Ján KAČALA

ROZKRÝVANIE (MATERINSKÉHO)

JAZYKA II. / 14

Dávid DZIAK

KÁNONY A KANÓNY

slovenskej literatúry pre deti a mládež

po roku 1989 II. / 21

Milena ŠUBRTOVÁ

ČESKÉ STOPY V USA / 32

Zuzana STANISLAVOVÁ

SPÄŤ DO SVOJEJ DUŠE

(Pamäť na holokaust v literatúre pre deti

a mládež na Slovensku) / 34

Ondrej SLIACKY

MODLITBA ZA KAROLU / 45

Gabriela MIKULČIKOVÁ

CENTRUM DETSKEJ LITERATÚRY, ČÍTANIA

A SK IBBY

(Jazyk ako priestor domova) / 59

RECENZIE/ 64**Tatiana Hrušovská** / Paola Perettiová:

Vzdialenosť medzi mnou a čerešňou;

Svatava Urbanová / Ivan Wernisch: He,he!; **Gabriela Magalová** / Mária Valová:

Výlety s Betkou Abecedkou

NAJKRAJŠIE KNIHY**SLOVENSKA 2019 / 70****VÝSTAVY V BIBIANE / 72**

Šéfredaktor ONDREJ SLIACKY

Revue Bibiana, orgán Slovenskej sekcie IBBY. Vychádza štyrikrát do roka v BIBIANE, medzinárodnom dome umenia pre deti

Zriaďovateľom BIBIANY je Ministerstvo kultúry SR

Adresa redakcie: BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, Panská 41, 815 39 Bratislava, tel. 02/ 54 41 84 88; IČO 00 682 357

Obálka a typografická úprava Dušan Babjak

Tlač Commercium, spol. s r. o., Bratislava

Rozširuje a objednávky prijíma distribučná firma ARES, s. r. o., Elektrárenská 12091, 831 04 Bratislava, bezplatná linka 0800 14 19 11

Podávanie novinových zásielok povolené Riaditeľstvom pôšt č. J-243/94-P zo dňa 21. 1. 1994

MK SR EV 2974/09

Autorom ilustrácií na obálke i vo vnútri čísla je Ľudovít Fulla

Číslo vyšlo v júni 2020

ISSN 1335-7263

peter
naščák

Národný modernista Ľudovít Fulla

(aj v umení offline)

Ticho, prázdno, prach. Cítiť len arómu konzervačných látok, žiaden parfum či ľudský pach. Nikde ani duše, žiadne obecenstvo... Umenie je „offline“! Obrazy, grafiky, sochy, ilustračné kresby, rezby osamote, ako ešte azda nikdy, čakajú na zvedavých záujemcov o umenie v uzatvorených priestoroch galérií a múzeí. Majstri pracujú osamotení v ateliéroch, nikoho nenavštevujú, nikto z kolegov k nim nezavíta. Absurdná konzekvencia neúprosne sa šíriacej pandémie a všeobecného strachu z nej... Má to však aj opačnú stranu mince. V Louvri načas zastane masové šílenstvo produkcie „selfie“ fotografií s da Vinciho La Giocondou. V Madride si vydýchne Prado, v Petrohrade Ermitáž. V Ríme sa vyčistí dlažba na Námestí sv. Petra, v Benátkach sa do kanálových vôd vráti život. Najmä však ľudia na chvíľu zastanú. Prestanú sa naháňať za (kvázi)hodnotami, v pokoji domova dostanú darom čas

na utužovanie rodinných väzieb, sebareflexiu a introspekciu, ale i dobrú knihu – výborný mostík k zamysleniu sa a dotyku umenia. Bol to sám Alexander Solženicyn, kto vo svojej najrozsiahlejšej umeleckej štúdii o temných sovietskych časoch neslobody napísal, že „človek s bohatým vnútorným svetom ľahšie znáša samoväzbu, najmä ak má k dispozícii knihy“ (a čo by on dal za to, keby ich bol mohol mať so sebou v gulagu počas totalitnej pandémie!). Navyše, o čo intenzívnejší je umelecký zážitok, ak je kniha, s ktorou trávime odlúčenie, ilustrovaná.

Možno práve toto je ideálny čas na pripomenutie si barda slovenského výtvarníctva a ilustračnej tvorby, ktorý nepoznal virtuálny priestor, lajkovanie, či sharing umeleckých prác na internete ako neuveriteľne rýchlu cestu celosvetovej reklamy prakticky zadarmo. Jeho meno sa aj napriek neexistencii podobných vymožeností stalo značkou kvality v medzinárodnom meradle ako i pečatou slovenského moderného výtvarníctva od 30. rokov 20. storočia, keď už

v roku 1936 získal bronzovú medailu za scénografické návrhy na Trienále užitých umení v Miláne a hneď na to, v roku 1937, za obraz *Pieseň a práca* cenu Grand Prix na svetovej výstave v Paríži. Reč je o Ľudovítovi Fullovi (1902 – 1980), nielen o maliarovi, grafikovi, ilustrátorovi, scénografovi a typografovi. Túto jar si totiž pripomíname 40 rokov od jeho smrti, ktorá jediná dokázala zastaviť kreatívne napredovanie jedinečnej osobnosti našich (nielen výtvarných) dejín.

Ľudovít Fulla sa narodil na počiatku storočia plného turbulentných spoločenských zmien. Azda aj to ho predurčilo na cestu umeleckého novátora, ktorý spolu s Mikulášom Galandom v manifeste *Súkromné listy Fullu a Galandu* odvrhol staré umelecké postupy v prospech nových tendencií. Rodený Ružomberčan postupne študoval na gymnáziu v Ružomberku, Vyššej obchodnej škole v Dolnom Kubíne, najmä však na Súkromnej maliarskej škole Gustáva Mallého v Bratislave (1921 – 1922) a Umeleckopriemyselnej škole u prof. Arnošta Hofbauera a u prof. Františka Kyselu v Prahe (1922 – 1927), kde sa zoznámil s princípmi moderny (a s Mikulášom Galandom). Nadobudnuté vedomosti a skúsenosti zúročil aj ako pedagóg počas učiteľského pôsobenia v Senci a v Malackách, na novej Škole umeleckých remesiel v Bratislave (1929 – 1939), ktorú posledný rok viedol ako riaditeľ. Táto stránka jeho pracovného nadania vyústila do účinkovania na novozaloženej Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave, kde pôsobil dokonca vo funkcii vedúce-

ho oddelenia monumentálno-dekoratívneho maliarstva (1949 – 1952). Bol teda pri zrode vzdelávacej siete v oblasti výtvarníctva. Po tomto období, ktoré mu často znepríjemnili stalinské praktiky, ako napríklad nezmyselné obviňovanie z buržoázneho formalizmu, sa rozhodol žiť ako slobodný umelec najskôr v Bratislave, Martine, potom v Žiline a napokon v rodnom Ružomberku, kde mu štát výmenou za niekoľko stoviek vlastných diel postavil galériu (Galéria Ľudovíta Fullu, 1969).

Vo všetkých (početných) oblastiach výtvarnej tvorby sa Fulla prezentoval ako zástanca progresivity a zmeny, napriek tomu, že nie vždy bola táto cesta ľahká. Od počiatkov tvorenia sa však stal zapamätateľným vďaka syntéze kubizmu a národného folklorizmu v spolupráci s inšpiráciou detskou kresbou, pričom túto syntézu uplatňoval v pestrom farebnom spektre, najmä teplých žiarivých a zemitých farbách. V tematickej oblasti sa stal rozhodujúci obraz pracujúceho slovenského človeka, či folklórnej ikony Jánošíka, hoci v predfebruárovom období boli uňho časté aj náboženské témy. V súvislosti s inšpiráciou folklórom bola u Fullu príznačná tvorba tapisérií a ilustrácií folklórnych textov. Tie ho napokon aj natrvalo zapísali do povedomia slovenskej verejnosti. Ved' kto by nepoznal kultové Dobšinského (a či skôr Fullove?) *Slovenské rozprávky* (1961, 1970) a *Trojružu* (1973)?! Špecifické perokresbové ilustrácie s monochromatickým (okrovým) pozadím s vyššou mierou expresivity verzus ohraničené jemne geometrizované

LUDOVÍT FULLA

obrázky zdobené opakujúcim sa ornamentom a skôr plošne kolorované – to je obraz, ktorý si pamätá zrejme každý čitateľ ľudových rozprávok z autorského tandemu Dobšinský – Fulla. V *Trojruži* volil ilustrátor jednotný štýl kostrbatej perokresby, ktorú plnohodnotne koloroval akvarelom. Jeho obrázky zostávali napriek expresivite stále dejovo zrozumiteľné. Samozrejme, aj ďalšie ilustračné diela ponúkajú nevšedný umelecký zážitok. Azda nešlo iba o náhodu, že veľká časť knižnej tvorby, na ktorej výtvarne participoval, bola folklórnej proveniencie. Spomeňme z nej aspoň *Sol' nad zlato* (1952), *O dvánástich mesiačikoch* (1956), *Janko Hraško a iné rozprávky* (1957) či *Varila myšička kašičku* (1965). Veď kto iný by sa lepšie popasoval s národnou ľudovou tradíciou, ak nie (ne) tradičný modernista s ľubozvučným menom Ľudo Fulla?!

V grafickom dizajne sa autor etabloval už od dvadsiatych rokov (práca na časopisoch *Úsmev*, *Slovenská grafia*, *LUK...*), kde pracoval s čistými jednoduchými geometrickými tvarmi, ktoré boli pomerne protikladné k zložitým dekoratívne ladeným exlibrisom, hlavičkám pre poviedky v časopisoch a najmä k ilustračnej knižnej tvorbe. Odborná verejnosť tvrdí, že jeho typografické práce z mladých čias dodnes neboli celkom prekonané, a je škoda, že neskôr sa im už venoval iba sporadicky. V zrelšej fáze života sa prejavil dokonca ako tvorca beletristických textov pre deti a mládež (*Fulla deťom*, 1973, *Okamihy*, 1972), ktorých prínos nebol zanedbateľný.

Je známe, že mnohé osobnosti umeleckého sveta tvorivo aj ľudsky spolupracovali a plody ich spoločnej práce tvorili neskôr dôležitý atribút v celkovom štýle každého z nich. Umeleckým partnerom Fullu nepochybne bol o osem rokov starší Mikuláš Galanda, spolužiak z pražskej umeleckopriemyselnej školy. Spolu výtvarne upravovali prvé ročníky časopisu *DAV*, zažívali viac i menej úspešné typografické začiatky. A hoci má každý originálny štýl, v ich tvorbe cítiť určité paralely. Umelecky osvietená verejnosť ich tak vníma ako spriaznenú dvojicu, súčasne (spolu s o generáciu starším Martinom Benkom) ako jadro zakladateľskej generácie slovenskej modernej výtvarnej kultúry. Azda by ich spolupráca nadobudla ešte iné rozmery, ak by ju neprerušila nečakaná Galandova smrť v roku 1938.

Ľudovít Fulla, ako mnohí iní univerzálni umelci maliari, inklinoval predovšetkým k maľbe, a tak sa raz postažoval: „*Chcú, aby som bol návrhárom gobelínov, ilustrátorom, plagátistom, monumentalistom a podobne. Len to nechcú, aby som ostal tým, čím som bol doposiaľ, umelcom, maliarom obrazov.*“ Pre nás, knihomoľov, a špeciálne milovníkov krásnych knížiek pre deti, je Fullov životný údel skôr Božou prozreteľnosťou než náhodou. A sme za ňu nesmierne vďační. Priniesla nám totiž takmer 150 knižno-výtvarných klenotov od jedného z najväčších „ľudovo-národných“ ilustrátorov.

Majstre, ste tu s nami, aj keď ume nie je vari len dočasne offline!

timotea vrábllová

Vážim si prácu autorov a prekladateľov, ilustrátorov, grafikov, redaktorov, vydavateľov a tlačiarov. Odrazila sa aj v kolekcii kníh, ktoré možno považovať za prínosné tituly sezóny. Žiada sa mi to zdôrazniť, lebo uplynulá sezóna bola kvantitatívne mimoriadne bohatá. Viac ako 170 titulov len pôvodnej tvorby. Nerátam preklady a reedície. Je to globálny trend, v ktorom sa pomyselný progres spája s kvantitou. K skutočnej, hodnotnej knihe.

Príjemné
zamyslenie
v BIBIANE
nad knižným
rokom 2018

LUDOVÍT FULLA / Fulla deťom

NAJLEPŠIE KNIHY JARI

FRANTIŠEK ROJČEK

Na zmrzline so žirafou

Vydavateľstvo

Matice slovenskej, s. r. o.

Rojčkovská hravá poetika sa det-skému čitateľovi odkrýva zľahka. Autor ju využíva ako vzťahový a aktivi-začný príznak – svet je v hre pred-stavovaný ako otvorené, priateľské miesto, ktoré sa dá s plným nasade-ním skúmať. Podnety a nečakané ob-javy plynú napokon i zo samotného jazyka. Autorov štýl je postavený na pointovaní tém, vnútorných súvislos-tí, alebo aj drobných detailov, na kto-ré chce zaostriť pozornosť.

P. ŠTEFANKOVÁ A M. ŠTEFANKOVÁ

Čmáranica a Machuľa

Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.

Ocenenú jarnú kolekciu spestrila knižka s didaktickým obsahom. Po-núka dieťaťu živú interakciu. Dve hr-dinky už vyskočili na maliarske plát-no. Určite sa oplatí túto udalosť si všimnúť! Nie každý čitateľ sa však hneď „vrhne“ do diania. No knižka je vo veselom naladení. A to býva pre dieťa signál, že sa mu oplatí skúšať. Podnetne hravo. Má možnosť zažiť, skúmať a vlastným dielom sa pričiniť o spoločné putovanie s kamarátkami z knihy. Aj tým, že si v knižke sám do-tvára „plátno“, na ktoré ony už pred ním smelo vstúpili.

NAJLEPŠIE KNIHY LETA

ĽUBOSLAV PAĽO

Môj kocúr Tamtam

IKAR, a. s.

Pozor! Hrá sa s nami reprezen-tant mačacieho rodu! V pravom slo-va zmysle. Slobodomyselný, trochu provokatívny v tom, čo kto dokáže: ty alebo on? Mačacím spôsobom vie prilákať pozornosť. Kocúr Tamtam je výrazný, živý a odvážny partner pre hru no i pre dialóg. Obrázková kniž-ka Ľuba Paľa patrí k výborným autor-ským i vydavateľským projektom ur-čeným najmladším adresátom (bato-latá, predškôlaci).

Autor sa dômyselne približuje vý-vinovým potrebám adresátov. Kniha pritom neustrnula v účelovosti. Je inš-piratívna aj ako umelecký koncept.

Postavičku kocúra portrétuje tak, aby vytváral priestor pre interakciu. Tamtam je znázornený v akciách ty-pických pre každodenný život mač-ky. Nie však tak, ako to zvykne bý-vať v mnohých súčasných knihách o zvieratách, ktoré predkladajú die-ťaťu skôr informáciu, slovníkové hes-lo, než plnohodnotný stimul k po-znaniu cez skúsenosť a zážitok. V Pa-lovej knižke sa dieťa môže aktívne a po svojom zoznamovať s činnos-ťami a objektmi, ktoré tvoria životný kontext zvieratka.

Autor využíva spôsob myslenia dieťaťa, anticipuje jeho vlastné spo-znávanie cez akciu vychádzajúcu z vnímania vlastného tela, najbliž-šieho okolia i širšieho priestorového plánu. Zároveň čitateľa láka k tomu, aby si na základe fragmentov dia-

nia vytvorilo príbeh, v ktorom priebeh dňa prežíva s Tamtamom. Môže pritom využívať to, čo samo dobre pozná a čo vidí aj pri zvieratku. Takto ho vedie k dôvernejšiemu vzťahu. Veď láska k zvieratku nás privádza k tomu, aby sme si hľadali spoločný príbeh a spolu s ním ho prežívali. Aký cenný vklad!

EVA LUKA

Pani Kurčatová 1

Vydavateľstvo Modrý Peter

Prekladateľka a poetka Eva Luka sa vybrala na svoju prvú autorskú výpravu do sveta detských kníh. Pritom užitočne zúročila vlastné skúsenosti z poznávania exotiky a rôznorodých kultúr. Jej debutová knižka pre deti je tradičná i experimentálna súčasne. Priznane nadväzuje na „otcov“ nonsensovskej línie autorskej rozprávky – najmä na Edwarda Leara a Lewisa Carolla. Z Leara autorka preberá postupy spojené s hyperbolizáciou postáv. Vizualne (vlastnými ilustráciami) i literárne.

Nonsens nie je nezmyselný. A v našej literárnej kultúre má mimoriadne zdravé a živé zázemie už od konca 50. rokov (L. Feldek, M. Válek, J. Navrátil, M. Ferko, J. Pavlovič, T. Janovic a v neskoršej generácii napríklad D. Hevier). Autorke sa naň podarilo nadviazať nie v prvoplánových scénach, (s ktorými sa najmä v súčasnej poézii pre deti stretávame často), ale na hlbšej úrovni. Dokázala čo-to preniesť z „kultúrneho kódu“ nonsensového jazyka. Ponúka kľúč – lepšie sa prizrieť tomu, čo má v našom životnom priestore razanciu, intenzitu, až do zveličeností.

Pozeráme sa na veci, ktoré zvučia, hučia a znejú tak osobite, že ich potrebujeme vnímať s extrémnou citlivosťou. Tú pripomína aj ucho-ušisko pani Kurčatovej. Vďaka týmto vnemom sa dostávame do tých rovín a oblastí života, v ktorých zažívame svet v jeho logickej i iracionálnej optike. K Alici v Krajine zázrakov sa autorka približuje carollovskou hrou – využíva fragmentárne odkazy na iné žánre, kombinácie poézie a prózy. Napokon aj samotná kniha ako celok je ako keby pomyselnou veľkou básňou. Jej básnickým prológom je sám jej obsah. Ten môžeme dokonca aj kontinuálne čítať ako báseň. To samozrejme ponúka ďalšie interpretačné možnosti. Aký je to svet, v ktorom sám náčrt vecí je deklamáciou, poetickým vyjadrením, a nielen suchopárnym zoznamom tém? Je poézia knižného obsahu len hravou nadenosťou alebo je za tým viac?

Autorka ponúka čitateľovi viac možností, ako sa dá dielo uchopiť. Každopádne, dielko by sa malo čítať pomaly. Tak postupne degustovať, vychutnávať. Akostné prívlastky sú totiž v tomto prípade digresie. Je ich dosť. Bud' nám prebijú „chuť“, alebo sa nám v novú chuť spoja. A len vtedy, ak sme sa prehrýzli povrchovou dejovou líniou a reflektujeme v hlbších (aj kultúrnych) súvislostiach.

Nonsensový jazyk býva pre dnešných čitateľov orieškom. (Ako si sme sa v myslení priveľmi prispôbili zjednodušenostiam súčasného životného štýlu). Aj preto vítam snahu ďalšej cestovateľky zbližiť nás s touto neobvyklou kultúrou.

Dcéra Slávy

Prebásnil Ľubomír Feldek,
Perfekt, a. s.

Významným literárnym i vydavateľským počinom je prebásnené vydanie *Dcéra Slávy* Jána Kollára v podaní Ľubomíra Feldeka. Autor v ňom nadväzuje na istú líniu vlastnej tvorby, v ktorej sa usiluje priniesť a preniesť hodnotné pamiatky literárneho dedičstva tak, aby ich oživil súčasníkom.

Slovo prebásnenie platí v tomto prípade v celom významovom rozsahu. Kollárova *Slávy dcéra* je významným klasickým dielom. A aj v novej prebásnenej podobe ju možno označiť za literárny skvost. Feldekovi sa podarilo pretlmočiť Kollárovo dielo, nájsť mu primeraný kultúrny ekvivalent. Jeho podanie pritom vnútorne zodpovedá básnickému jazyku, poetike a videniu Jána Kollára.

Feldek s príznačnou odvahou a istotou zručného majstra modeluje výrazový aparát básnickej skladby. Vychádza z jej prvého vydania (podľa Kollára nie ešte úplného), v ktorom

je výraznejšie vyzdvihnutá ľúbostná línia.

Kollárov jazyk nezjednodušuje. Naopak. Pracuje s jeho farbistosťou, miestami exaltovanosťou a nevyhýba sa ani archaizmom. Akoby vsádzal na to, čo je pôsobivou a mimoriadne dynamickou stránkou diela – na jeho emocionalitu. Čitateľ sa ňou zľahka prenáša aj cez tie zákutia textu, ktoré vyžadujú hlbšiu znalosť lexičky alebo kultúrnych kontextov, na ktoré básnická skladba odkazuje. Pre dospievajúceho človeka je pritom aj exaltovanosť prirodzená. Obzvlášť, ak je spojená s témami lásky. A v tejto rovine Feldek pôsobivo rozohráva s čitateľom dialóg. Pred očami mu nasvecuje farby, línie Kollárových obrazov, necháva vyznieť podstatným bodom, elementom, ktoré vynášajú ich hlbšie obsahy a podporujú ich citový náboj.

Feldek sám sa v materiáli skladby nestráca. Nachádza si legitímny priestor aj pre vlastné poslanstvo. Po výbornom prebásnení Piesne Šalamúnovej je to Feldekov ďalší vynikajúci impulz k „citovej výchove“ mladých čitateľov.

NAJLEPŠIE KNIHY JESENE

VINCENT ŠIKULA

Deti

Zostavila Anna Blahová-Šikulová,
IKAR, a. s.

Láskavá a pôvabná – tak pôsobí zbierka drobných poviedok Vincenta Šikulu *Deti*. Ponúka možnosť objaviť majstra prostredníctvom príbehových miniatúr. Ide o edíciu drobných próz, roztrúsených v rôznych

detských časopisoch. Je to vzácny a náročný, no dobre zvládnutý vydavateľský počín Anny Blahovej-Šikulovej. Od editorky vyžadoval značné úsilie, múdrosť a skúsenosť v tom, ako vyberať a skladať „čriepky“, aby sa v nich zaskvela celá mozaika: nie čo do rozsahu korpusu textov, ale do pestrosti a autentickej škály obsahov. Tak, aby nám zmysluplne priblížila obraz autora. A podarilo sa!

Anna Blahová-Šikulová postupovo

vala uvážlivo a citlivo. Necháva vyniesť nuansy autorovho literárneho jazyka. A detskému čitateľovi otvára možnosť zahĺbiť sa do sveta cez jednotlivosť, drobný okamih, detail, ktorý by inak ľahko prehliadol. Možno práve takto si uvedomí tajomstvo detailov. Ich silu, význam v okolnostiach.

V Šikulových drobných prózach príznačne cítiť dobrú životnú os. Múdry základ. Vystavaný z osobne odpozorovaného životného priestoru. A z hĺbky prežitého vzťahu (či voči prostrediu alebo k ľuďom). Navyše vzťahu láskavého.

BEATA PANÁKOVÁ

Iason a Medeia

Perfekt, a. s.

K skvostom minuloročnej sezóny patrí adaptácia starovekého – *Iason a Medeia* v podaní Beaty Panákovvej. Je ďalšou zo série antických príbehov v nádhernom výtvarnom prevedení. A tak sa texty vysokej kultúrnej hodnoty dostávajú do dialógu s výtvarným stvárnením umeleckej hodnoty. Literárne spracovanie Beaty Panákovvej pritom tomuto ambicióznemu zámeru v plnej miere zodpovedá. Autorka k výberu látky nepristupuje rutinne, pragmaticky. Citlivo a premyslene si zvolila zorný uhol rozprávania. Rozhodla sa pre klasickú formu iniciačného dialógu. Ním rámcuje hlavný príbeh.

Vybrala si príhodnú formu. Zvolila ju funkčne. V koncepcii rozprávania má totiž dôležitý význam. Čitateľovi naznačuje, že príbeh či príbehy, s ktorými sa zoznámi, majú ľudsky zásadný význam. Uvádzajú mladého

človeka do života. Nie sú len tak pre zábavu.

Sám obsah udalosti prológu je príťažlivý. Obzvlášť pre tých, ktorí sa vedú stotožniť s tým, čo žiak v rozhovore s učiteľom Cheirónom prežíva. Veď ide o budúceho hrdinu hrdinov Achilla! Dospieva. A tak ho museľa nesmierne vzrušovať túžba po hrdinstve. Aká je „ikonografia“ hrdinu? Aká je cesta k hrdinským miestam? Čo to všetko obnáša? Stačí pôvod? Mužnosť? Je potrebná náhoda? Alebo božská moc? A kontext týchto otázok Panáková umne vniesla do rozprávania.

V pútavom rozhovore učiteľa Cheiróna (symbolická postava kentaura) s mladým žiakom Achilleom spoznáваме osudy jeho voľakedajšieho žiaka, Iasona. Cesta, ktorú Iason a argonauti museli prestať či vykonať (i v symbolickom zmysle), však nie je len dobrodružným alebo dramatickým rozprávaním o hrdinoch. Odkazuje k rozsiahlemu vnútornému priestoru ľudskej duše. V ňom sa čitateľ zoznamuje s peripetiami ľudského prežívania citu, vášne, vernosti či zrady. Obsahuje temné hlbiny (morí) i malebné zákutia (Kolchidy). Zmietanie na lodi v búrkach i dychtivú plavbu vpred v ústrety cieľom. K akým? Naliehavé témy a ich obsahy sú pritom v autorkinom podaní sprostredkované s mimoriadnym citom pre mieru voči detským adresátom.

Iniciačný príbeh má v kultúrach silnú tradíciu. Aj preto, že je zameraný na to, čo je pri dosahovaní cieľa zmysluplné. Je veľmi prínosné, že sa v kvalitnom podaní dostáva aj k súčasným deťom.

Rok Sivka ohniváka

TRIO Publishing, s. r. o.

Na Toňu Revajovú si čitatelia zvykli ako na autorku spoločenských próz zo života detí. Jej knižky sú medzi deťmi populárne, hoci nejde o tituly „ľahšieho čítania“. Je to blízkosťou, ktorú Revajová dokáže príbehom otvoriť. Deti intuitívne po nej siahajú ako po tom, čo je autentické.

Tajomstvo priblíženia nie je ani tak v témach, ale v Revajovej spôsobe rozprávania. Nie je v ňom vzdialenou pozorovateľkou. So svojimi postavami sa zásadne nepohráva. Odvážne vkladá do rozprávania osobné zaujatie, je v ňom bytostne prítomná.

Malá Anna sedí na zemi a nevníma nič okrem domina. „Čo robíš, Anna?“ spýta sa Magdalénka. „Slová!“ povie malá Anna a nadšene opakuje: „Robím slová!“

V tomto príbehu je čitateľ svedkom „vesmírneho“ zázraku. Príbeh totiž unáša malú Annu k hviezdám. Ide o nádherný a závažný bytostný okamih; veď (malý) človek prežíva vlastný objav, cíti túžbu rásť a dosiahnuť svoj cieľ. Chce poznávať až za hranicu všetkých možností – „ad astram“. Veď sa chce naučiť čítať. Chce byť školáčkou.

Na takéto detské túžby reagujeme obvyčajne s chápacím úsmevom. Teda s istým odstupom. To Revajová rozhodne neurobí. S citlivosťou a porozumením odkrýva hĺbku a význam Anninho sna. Jeho hodnota zažiarí až k hviezdám. Nie je to vzletné konštatovanie. Anna dostáva svoj šlabikár ako darček od dievčatka, ktorého život náhle ukončila zákerná choroba. V spektre tejto udalosti intenzívne zaznieva hodnota túžby rásť.

Príznačným majstrovstvom Revajovej je – v diele do hĺbky zvládnutá – psychológia postáv. Rozprávač v er-forme je pritom empatickým sprievodcom. Jeho podanie príbehu sa blíži až k vnútornému hlasu malej Anny.

Autorka príznakovo stvárňuje prežívanie dievčatka cez poetiku význačného času. To detské, krehké, citlivé sa výrazovo spája s pomyselným vnútorným „cvalom“ na hojdacom koníkovi Sivkovi. Vychádzky na koni sú výsadou, ktorú Anna získala v škôlke ako prejav priazne kamaráta Jožka Vranu. Revajová nepodľahla pokušeniu, a „výjazdy“ Anny do krajov fantázie ponecháva zahalené. Veď ide o Annin intímny priestor. Čitateľ ho môže tušiť, jemne cez náznamy a príznaky sa ho aj dotknúť. No len po hranicu vlastného hlbšieho vnímania a empatie. Nejde tu o „reality show“. V smelších kontúrach je vykreslená Anna v situáciách, kde autorka rozkrýva jej cieľavedomú snahu stať sa školáčkou, porásť, naučiť sa. Cez udalosti, v ktorých Anna odvažne bojuje za svoj školácky status.

Rok Sivka ohniváka je pre Annu vlastne „rokom šlabikára“. Učí sa v ňom čítať nielen tie knižné písma, ale aj čítať po riadkoch a medzi riadkami vzťahov, ľudskej blízkosti a spoznávať rozľahlý svet okolo seba. Až „ad astra“, kam ju uniesol prvý príbeh, ktorý si už ako škôlkarka sama od seba dokázala prelúskat.

DANIEL HEVIER**Vtáčia legenda**

TRIO Publishing, s. r. o.

Knižka Daniela Heviera *Vtáčia legenda* vznikla na podnet nádherných ilustrácií Vlada Krála. Hevier

v nej pokračuje v rozvíjaní témy rozprávačstva, ktorou sa aj v tvorbe pre deti a mládež už dlhšie zaoberá (napríklad v dielach Krajina Agord, Svet zachránia rozprávky, Chyméros). Rozprávačstvo má v autorových posledných prózach existenciálny rozmer. Má záchovný charakter. Udržiava vedomie kontinuity jedinca i kolektívu. Poukazuje na jeho vyšší zmysel.

Vo *Vtácej legende* Hevier zužuje optiku na rodinný priestor. Hľadanie spoločného príbehu je cestou, na ktorej sa upevňuje medzigeneračný vzťah, vytvára sa blízke porozumenie, „partáctvo“ (medzi dedom a vnukom s príznačnými menami Peter Stehlík a Martin Straka). Rozprávať a spoločne vymýšľať sa bude legenda o vtákoch. A ešte k tomu rovno počas letu. Na palube lietadla, na spoločnej prázdninovej ceste

do Edinburgu. Na skutočného rozprávača človek dorastá poznávaním a cez skúsenosti v životných zápasoch. Spoločné rozprávanie „vtácej legendy“, je teda v niečom aj ľudsky zásadné. Nie je len vymýšľaním „od buka do buka“, no je tvorivým procesom, v ktorom zároveň dochádza aj k bytostnej výmene toho, čo každý z rozprávačov zažil alebo spoznal vo vlastnom živote. Hevier sa pritom pohráva s látkou, formou, hrá sa s kontextami, ktoré mu prepájajú slová a ich mnohoraké významy. Nepriamo tak vtahuje detského čitateľa do poznávania mnohovrstevnatosti a mnohovýznamovosti tém a obsahov spojených s témou vtáctva, lietania, no tiež do čítania žánrov, ktoré človeku približujú tieto symbolické obsahy dotýkajúce sa hlbších skúseností ľudstva.

NAJLEPŠIE KNIHY ZIMY

RÓBERT BEUTELHAUSER

Zbohom monarchia, vitaj republika
Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.

Titul je pokračovaním úspešnej série *Naša hrôzyplná história*. Tento vydavateľský projekt je zameraný na popularizáciu histórie medzi čitateľmi základných škôl. Čitateľsky je teda v mnohých ohľadoch ústretový. Napríklad nadľahčeným, humorným štýlom rozprávania, informácie sú podávané v štylizovanom rozprávaní, súvislý text sa strieda s komiksom.

Ocenený titul pripomína historické obdobie vzniku tzv. prvej republiky ako spoločného štátu Čechov aj Slovákov. Predstavuje čitateľom nie-

len veľké dejiny „rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie“. Prináša im aj pohľad na každodenný život na slovenskej dedine, ale aj v mestách. Poukazuje na to, ako vplývala priemyselná revolúcia na zmeny v životnom štýle obyvateľstva. Autor príťažlivo sprostredkúva pramene. Čitateľa majú možnosť nazrieť do osobnej korešpondencie vojaka z východného frontu.

Najlepšie knihy roku 2018 sú už dávno na cestách-necestách k čitateľom. Nech sa nám teda vrátia ako odmena. V tom, že im pomôžu slobodne rásť.

Peter Svetina

Hlad po slovách

Medzinárodný deň detskej knihy sa slávi v deň narodenia dánskeho rozprávkara Hansa Christiana Andersena (2. 4. 1805 – 4. 8. 1875). Podnet k týmto oslavám dala v roku 1967 medzinárodná mimovládna organizácia IBBY – International Board on Books for Young People (Medzinárodná únia pre detskú knihu). Jej cieľom je združovať organizácie a jednotlivcov z celého sveta v záujme podpory vydávania a rozširovania hodnotných detských kníh. Oslavy Medzinárodného dňa detskej knihy pripravujú jednotlivé národné sekcie IBBY. Každý rok napíše známy spisovateľ posolstvo určené všetkým deťom na svete a ilustrátor navrhne plagát. Slovensko malo patronát nad celosvetovými oslavami v rokoch 1986 a 2006. Gestorom osláv Medzinárodného dňa detskej knihy v roku 2020 je Slovinská sekcia IBBY. Posolstvo deťom Hlad po slovách napísal Peter Svetina a plagát navrhol Damijan Štepančič.

V mojom kraji sa na konci apríla a začiatkom mája začínajú zelenáť kríky a čoskoro sú posiate kuklami motýľov. Podobajú sa na chumáče bavlny či cukrovej vaty. Kukly požierajú list za listom, až kým kríky ostanú holé. Keď sa vykuklia, motýle odletia. Avšak kríky nezostanú ohlodané. S príchodom leta sa opäť zazelenajú. Všetky kríky a to vždy.

Je to metafora pre spisovateľa, pre básnika. Sú „poobhrýzaní a vyžmýkaní“ svojimi príbehmi a básňami, ktoré keď dotvoria, tak uletia a spočinú v knižkách. Nájdu si svojich čitateľov. Opakuje sa to znovu a zas.

A čo sa stane s týmito básňami a príbehmi?

Poznám jedného chlapca, ktorému museli operovať oko. Dva týždne po operácii mohol iba ležať na pravom boku. Potom nesmel čítať po dobu jedného mesiaca. Keď sa mu po mesiaci a pol dostala konečne do rúk knižka, mal pocit, akoby si slová naberal lyžicou z nejakého taniera. Ako keby ich jedol. V podstate ich jedol.

Poznám jedno dievčatko, ktoré sa stalo neskôr učiteľkou. Povedala mi: Deti, ktorým ich rodičia nečítali, sú ochudobnené.

Slová v básňach a príbehoch sú jedlom. Nie je to jedlo pre telo. Nenasýtite si tým žalúdok. Avšak je to pokrm pre ducha, pokrm pre dušu.

Keď sme hladní alebo smädní, stiahne sa nám žalúdok a vyschne nám v hrdle. Hľadáme čokoľvek, čo

ján kačala

Rozkrývanie (materinského) jazyka II.

(Dokončenie z 1. čísla)

5. JAZYKOVÁ KULTÚRA

Ako sme už naznačili, jazyková kultúra je uvedená a cieľavedomá starostlivosť o spisovný jazyk a o úroveň jeho praktického používania, je to vedomé kultivovanie spisovného jazyka a jeho používania v každodennej jazykovej praxi. Ciele v jazykovej kultúre sa dosahujú viacerými spôsobmi a prostriedkami; najrozšírenejším aj najúčinnjším prostriedkom je štátna vzdelávacia sústava a v nej jazykové vzdelávanie v štátnom jazyku Slovenskej republiky, ktoré je prístupné každému jej občanovi. Tým sa sprístupňuje aj spisovný jazyk a jeho ovládanie najširším vrstvám celého národného spoločenstva, ako aj ostatným občanom štátneho spoločenstva. Významným prostriedkom je aj systematický vedecký výskum slovenského spisovného jazyka, ako aj slovenského jazyka ako celku a pohotové sprístupňovanie bádateľských výsledkov v podobe publikácií rozličného druhu, časopisov, poradenskej činnosti v termino-

logických komisiách, vo forme jazykovej výchovy v rámci verejnoprávných komunikačných prostriedkov, popularizačnej činnosti a jazykovo-poradenskej aktivity Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, ako aj univerzitných katedier slovenského jazyka pre celú slovenskú verejnosť.

Jazykovou kultúrou sa v praxi rozumie aj jazyková a štylistická úroveň konkrétnych textov a verejného vyjadrovania. Názory odborníkov aj verejnosti na súčasnú úroveň používania spisovného jazyka sú veľmi rozmanité a často protirečivé a v takejto spletenine názorov sa treba pridržovať predovšetkým poznania skutočného stavu veci a túto úroveň hodnotiť podľa vecných kritérií. Naše základné stanovisko je také, že úroveň používania nášho spisovného jazyka v súčasnej spoločnosti nemožno posudzovať zjednodušene a paušálne, a teda ani zásadne negatívne. Táto úroveň je veľmi diferencovaná, pričom táto jazyková diferencovanosť zodpovedá diferencovanosti spoločnosti, ktorej náš spisovný jazyk v súčasnosti slúži na každodenné dorozumievanie.

Uvedené celkové hodnotenie sú-

časnej úrovne našej jazykovej kultúry si netreba vysvetľovať tak, že ním vyslovujeme úplnú spokojnosť, že celkovej úrovni niet čo vyčítať a že na nej niet čo zlepšovať. Celkom opačne. Zo strany zainteresovaných ustanovizní – od ministerstiev cez školskú sústavu až po vedecké, kultúrne, verejnoprávne a záujmové inštitúcie – treba vyvinúť oveľa väčšie celkové úsilie na zvýšenie úrovne jazykovej kultúry a využívať na to najmä všetky cesty a prostriedky jazykovej výchovy – školskej aj mimoškolskej. Diferencovanosť v našom ponímaní značí, že pri posudzovaní jazykovej úrovne verejných prejavov možno pozorovať celú pestrú škálu: od prejavov s vynikajúcou úrovňou, ako výsledok neobyčajnej starostlivosti relevantných inštitúcií, vydavateľov a zodpovedných redaktorov o jazykovú a štylistickú úroveň publikovaných alebo ináč verejne prednesených textov, cez prejavy so štandardnou alebo priemernou úrovňou až po prejavy s nízkou až poklesnutou či priam nedbanlivou jazykovou a štylistickou úrovňou.

Keď pátrame po príčinách nízkej jazykovej a štylistickej úrovne časti verejných jazykových prejavov, spravidla sa dostaneme k celkovej úrovni kultúrnej a duchovnej vyspelosti zodpovedných jednotlivcov, vedúcich pracovníkov rozličných vzdelávacích, vydavateľských a iných kultúrnych ustanovizní, ktorí alebo menej dôsledne dbajú na jazykovú kultúru vlastnej ustanovizne, alebo o ňu priamo nedbajú; a práve pri tých naostatok uvedených je namieste spoločenský tlak na zmenu takéhoto postoja a na osvojenie si potreby vedome šíriť pozitívne (aj jazykovokultúrne) signály o vlastnej ustanovizni.

Významným činiteľom pri orientácii spoločnosti na neprestajné zvyšovanie jazykovej kultúry verejných prejavov je správne koncepčne nastavená štátna kultúrna a v rámci nej jazyková politika a osobitne dobre organizovaná jazyková výchova. V týchto oblastiach majú pri pôsobení na verejnosť dôležité postavenie jazykové osobnosti a jazykové vzory, pôsobiace predovšetkým prostredníctvom literárneho jazyka v celospoločenských komunikačných prostriedkoch.

6. SLOVENSKÝ JAZYK AKO VYUČOVACÍ PREDMET

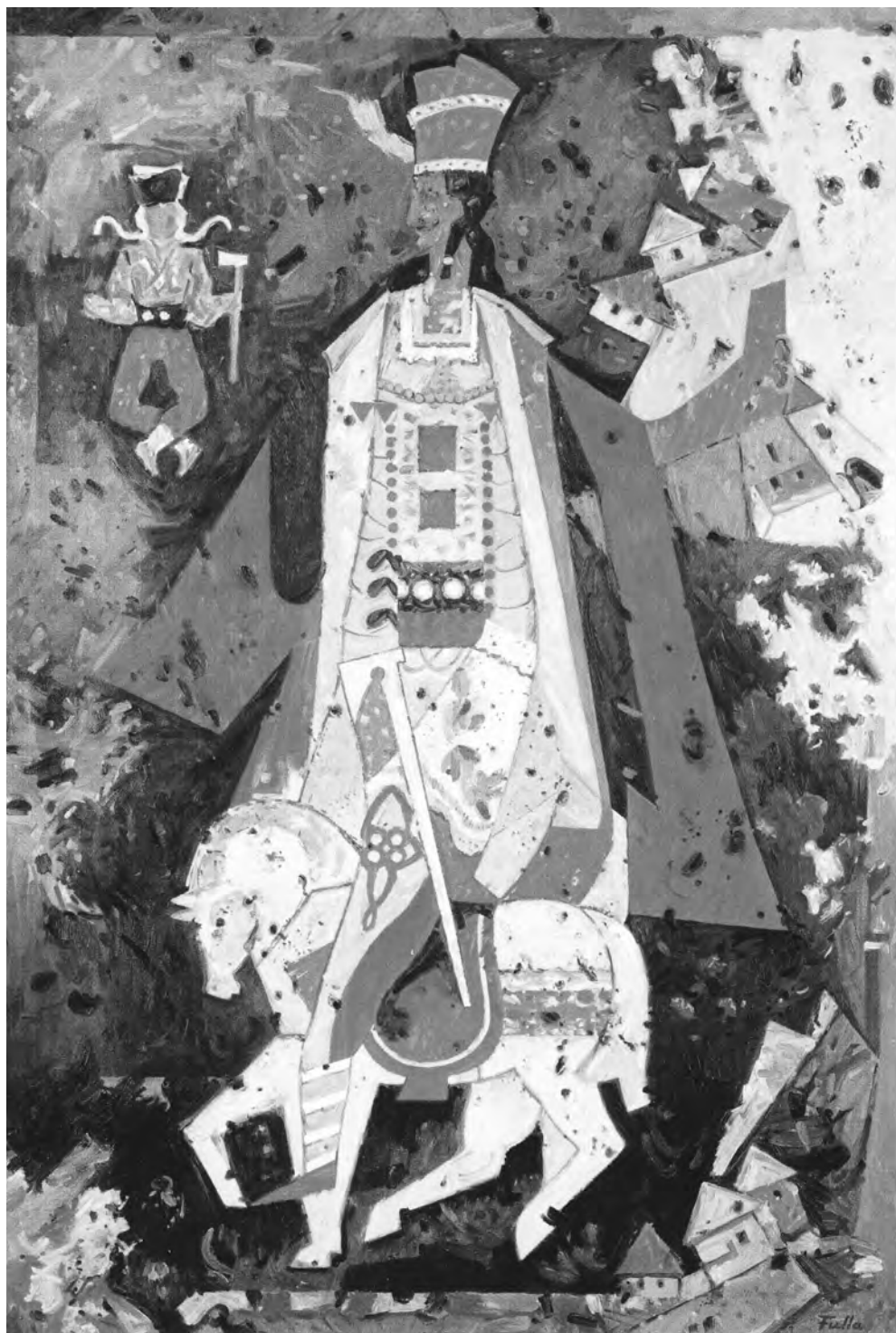
Spoločenská prestíž a dominancia spisovného jazyka medzi útvarmi národného jazyka sa veľmi výrazne prejavuje aj v tom, že v spisovnom jazyku sa uskutočňuje jazykové vzdelávanie v Slovenskej republike a slovenský jazyk platí v školských dokumentoch ako prvý vyučovací predmet na všetkých relevantných stupňoch sústavy nášho školského vzdelávania. Úroveň vyučovania slovenského jazyka na našich základných a stredných školách je veľká a široká téma, ktorá by si zaslúžila komplexný rozbor a kvalifikované odpovede na viaceré základné otázky, no taký cieľ si v našej stati nekladíme. Skôr iba načrtujeme niektoré myšlienky, ktorých uplatnenie by mohlo priniesť istú nápravu, lebo konkrétne s úrovňou ovládania slovenčiny u časti maturantov, ktorí sa uchádzajú o univerzitné štúdium slovenského jazyka, nemôžeme byť spokojní a súčasný stav je taký, že vysokoškolská výučba slovenského jazyka je prinútená na

to reagovať prispôsobovaním vlastného výučbového programu.

Jednou z takýchto odpovedí niektorých fakúlt na súčasnú nedostatčujúcu vedomostnú úroveň prichádzajúcich záujemcov je napríklad zavedenie kurzov jazykovej kultúry či kurzov pravopisných princípov v slovenčine a s nimi spojených pravopisných cvičení pre študentov prvého ročníka. Pri hodnotení úrovne študentov zisťujú sa teda predovšetkým priamo základné nedostatky v ovládaní stredoškolského učiva. Tie sa na úrovni strednej školy dajú odstrániť jedine dôslednou prácou učiteľa v súčinnosti so zainteresovanými rodičmi. Ako jednotlivý príklad z vlastnej skúsenosti môžeme uviesť, že študenti vôbec nevedia vysvetliť taký základný a charakteristický zákon slovenského hláskoslovía, ako je rytmický zákon či iným termínom rytmické krátenie. A ďalej: študenti aj zo stredoslovenských oblastí prichádzajú na štúdium slovenského jazyka so zlými výslovnostnými návykmi: nedodržiavajú zásady viazanej výslovnosti spojení slov a vety (ukazuje sa to napríklad pri výslovnosti neslabičných predložiek pred slovom začínajúcim sa na samohlásku), nedodržiavajú plynulú a vyrovnanú melódiu slovenskej vety, lež izolujú v nej jednotlivé slová a pri nich koncovú samohlásku neodôvodnene predlžujú, pričom pri jej vyslovovaní dvíhajú melódiu, takže ich prejav pôsobí ako sekaný, kriklavo spievaný a krajne afektovaný. Tieto záporné javy možno osobitne ostro pozorovať u osôb ženského pohlavia. Opísaná situácia naznačuje, že v školskej jazykovej výchove sa treba väčšmi sústrediť na výslovnosť v spisovnej slovenčine, a to aj so zre-

telom na rozdiely vo vzťahu k výslovnostným zásadám platným v cudzích jazykoch. To sa špeciálne týka dodržiavania výslovnostných pravidiel v okruhu viazanej výslovnosti a spodobovania podľa znelosti.

Málo presvedčivý záujem o štúdium materinského jazyka na univerzite možno uviesť ako ďalšie mínus pri hodnotení úrovne niektorých začínajúcich študentov. Ten je okrem iného aj výsledkom nevhodného prístupu časti vyučujúcich k svojmu poslaniu: materinský jazyk nemožno vyučovať ako násobilku s recitovaním pádovej alebo časovacej paradigmy; pri vyučovaní slovenského jazyka nie je vhodné zameriavať sa na problematické javy na úkor pravidelných a systémových a nepravidelností, ktoré zťažujú žiakov a študentov, také metódy môžu žiakov a študentov skôr odradiť od záujmu o slovenčinu; nie je možné zaoberať sa povedzme pri rytmickom zákone viac výnimkami ako samým zákonom. Treba vyzdvihovať pravidelnosť stavby a bohatstvo prostriedkov nášho materinského jazyka a neslobodno zabúdať ani na našu priamo mravnú povinnosť, že máme viesť žiakov a študentov k tomu, aby predovšetkým mali radi svoj materinský jazyk a vážili si ho. A trvalé osvojenie si takéhoto vzťahu by mal výrazne – prakticky aj teoreticky – dokazovať sám učiteľ, veď práve taký vzťah sa v jazykovom vzdelávaní dá vhodne využiť aj ako motivačný činiteľ pri osvojovaní si nových poznatkov o tomto jazyku, ale aj pri dobrom ovládaní materinského jazyka ako základne na osvojovanie si cudzieho jazyka či aj viacerých cudzích jazykov.

ĽUDOVÍT FULLA / Jánošík na bielom koni (1948)

7. JAZYK AKO PREDMET VEDECKÉHO BÁDANIA

Veda sa usiluje na základe istých teoretických konceptov spojených s osobitnými metódami preniknúť do podstaty jazyka, ide jej o verné zachytenie sústavy jeho prostriedkov, ich používania a o vysvetľovanie jazyka. Jazyk odjakživa priťahoval pozornosť bádateľov, filozofov, mysliteľov, sama jazykoveda patrí medzi najstaršie vedné disciplíny. Jazyky sveta – ich počet sa odhaduje na tisíce a nedá sa ani presne určiť, lebo neplatia všade rovnaké kritériá na odlišenie jazyka ako istej celostnej entity a nárečia ako súčasti tejto entity – sú dnes opísané v nespočítateľnom množstve knižných publikácií, syntetických prác, encyklopédií, vedeckých monografií, vedeckých štúdií v časopisoch a zborníkoch a ich počet neprestajne rastie. V nich je uložené nekonečné množstvo ľudstvom už doteraz nazhromaždených hlbokých a dôveryhodných poznatkov, ale jazykovedci vonkoncom nerátajú s tým, že by už v jazyku, prípadne v jazykoch, nebolo čo vedecky objavovať. Jazyk, jeho stavba a vývin a jeho používanie – tieto témy bez prestania poskytujú príležitosť na formulovanie nových vedeckých objavov a poznatkov. Tak ako príroda a jej zákony, ostáva aj jazyk sčasti stále zahalený rúskom tajomstva a práve aj neprestávajúci vývin jazyka a používanie jazyka vždy v novom čase a v nových podmienkach vývinu ľudstva – to všetko zaručuje, že na jazyku, jeho vývine a fungovaní bude stále čo vedecky odkrývať, bude možnosť formulovať nové poznatky a bude čo vysvetľovať. A popri tom bude aj príležitosť odkrývať

nepravdivé alebo vedecky prekonané tvrdenia. Tým už prechádzame na novú a zároveň našu ostatnú tému.

8. FÁMY O JAZYKU A JAZYKOVEDCOCH

Keďže vývin ľudského poznania je sprevádzaný aj prekonávaním omylov, nie sme ďaleko ani od skutočnosti, že niektorí ľudia sa zaoberajú utváraním fám ako falošných právd o jazyku, jeho vývine a predovšetkým o jeho používaní. To, že sa používatelia – bez ohľadu na to, či sú aspoň čiastočne jazykovo vzdelaní alebo vonkoncom nie – uchylujú k vyslovovaniu aj rozširovaniu často nepravdivých informácií o jazyku, vychodí už z toho, že každý dospelý používateľ daného národného jazyka ovláda svoj národný jazyk, cíti sa v ňom doma, a tak nie raz sa cíti aj povolaný vyslovovať sa hodnotiaco o tomto jazyku. Vari najznámejšia fáma o našom národnom jazyku, ktorá sa u nás rozširuje už po viac desaťročí, je fáma o slovenčine ako o ťažkom jazyku; „zdokonalený“ variant tejto fámy znie dokonca tak, že slovenčina je najťažší jazyk na svete a že ako Slováci máme na to byť aj primerane hrdí.

Tak ako iné podobné fámy, ani táto sa nezakladá na pravde a je od gruntu vymyslená. Keďže fámou o slovenčine ako ťažkom jazyku na rozdiel od jej tvorcu či tvorcov nepokladáme za poklonu slovenčine, istotne by sme mali vecne pátrať za motívmi, ktoré takýchto nezodpovedných výmyselníkov viedli k sformulovaniu tohto bludu. Nebudeme tu zachádzať do podrobností, iba vo všeobecnosti povieme, že tieto motívy vôbec neboli

čestné, lebo vrhajú zlé svetlo na tvorcov a nositeľov prirodzeného jazyka, ktorý je označený ako ťažký, a pripisujú im neschopnosť utvoriť a používať na dorozumievanie akýsi „jednoduchší“ či „ľahší“ jazyk. Na tomto mieste našej state priamo vyzývame čitateľov, aby si skúsili odpovedať na otázku, či je naozaj v ľudskom živote možné predpokladať sformovanie sa a skutočné jestvovanie takého čudného národného spoločenstva, ktoré či už zámerne alebo len tak z dobrej vôle utvorí nielen sebe, ale predovšetkým svojim nasledujúcim generáciám na každodenné dorozumievanie ťažký jazyk, s ktorým členovia spoločenstva neprestajne budú mať starosti, ktorý si budú len horko-ťažko osvojovať a na ktorý bude aj ich okolie ukazovať ako na nevídané čudo.

Keď prejdeme z tejto praktickej používateľskej roviny do zovšeobecňujúcej vedeckej, treba jednoznačne povedať, že jestvovanie ťažkých a ľahkých jazykov vonkoncom nie je vedecká téma a jazykoveda ako veda o jazyku či jazykoch sa takouto problematikou nezaoberá. Pravdaže, jazykoveda si všíma stavbu jazykov a zisťuje aj to, či je táto stavba v danom jazyku pravidelnejšia a jednoduchšia ako v inom, príbuznom alebo aj nepríbuznom jazyku. A tu – čuduj sa svete – slovenská, ale aj slovanská jazykoveda už dávno zistila, že stavba slovenčiny je pravidelnejšia a jednoduchšia ako povedzme stavba príbuzných slovanských jazykov. A práve toto je vedecká pravda o slovenčine, stojaca na úplne opačnom stanovisku než iba vedecky vyzerajúca fáma, podľa ktorej slovenčina je ťažký jazyk. Na uvedenú vedeckú pravdu by sme mohli uviesť mnohé

presvedčivé jazykové doklady, ale to v našom prehľadovom a rozsahovo limitovanom príspevku nie je možné. No čitatelia, ktorých táto téma zaujala, môžu o nej v zodpovedajúcej odbornej literatúre nájsť mnohé rozborry podporené pravdivými a dôveryhodnými argumentmi.

Ďalšia fáma, o ktorej tu bude reč, sa týka autorstva utvárania slov. Medzi nami sú totiž niektorí odborne sa tváriaci spoluobčania, ktorí sú presvedčení, že jazykovedci sú tí, čo tvoria alebo dokonca vymýšľajú slová jazyka. Presvedčivým vyvrátením tejto mylnej mienky je už poukázanie na skutočnosť, že slová jestvovali dávno predtým, ako jestvovali tí, čo sa nimi odborne zaoberali a zaoberajú, t. j. jazykovedci. Jazykovedci teda nie sú tu na vymýšľanie slov; jazykovedci slová zhromažďujú, skúmajú ich význam, zloženie a pôvod a svoje poznatky o slovách, o ich systéme, funkciách a používaní v reči zhrňajú do knižných odborných prác, slovníkov rozličného druhu, vedeckých štúdií a podobne. A keď už hľadáme pôvodcov slov v danom národe, treba sa nám uspokojiť s vysvetlením, že autorov rozhodujúcej väčšiny slov istého národného jazyka ako prirodzeného systémovo-dorozumievacieho útvaru nepoznáme, sú anonymní, lebo slová vznikali pri vzájomnom dorozumievaní ľudí spontánne, neplánovane, prirodzene, z prirodzenej potreby dorozumieť sa pomocou daného slova. A vznikali už dávno predtým, ako jestvovalo písmo, ktoré slúžilo a slúži na zaznačovanie slov grafickými znakmi, aj dávno predtým, ako vznikla veda.

Na druhej strane sa nemôžeme pridrižovať predstavy, že nevieme o istých tvorivých skupinách ľu-

dí, ktorí majú k tvorbe slov blízko: sú to predovšetkým spisovatelia, básnici, vedeckí pracovníci reprezentujúci rozmanité vedné, technické alebo pracovné odbory, prekladatelia, publicisti, redaktori a podobne, u ktorých môžeme predpokladať, že práca so slovom, a teda aj prípadná tvorba niektorých slov patrí priamo do ich pracovnej náplne. Jazykovedci ako tvorcovia slov tiež nie sú úplne vylúčení, ale stoja až na konci tohto radu autorov a môžeme ich spájať najmä s tvorbou niektorých odborných termínov, keď sa povedzme rodí domáci ekvivalent za cudzojazyčný termín a v podobných situáciách. No všetci uvedení, ale aj neuvedení činitelia ako tvoriví používatelia jazyka patria do daného národného spoločenstva a práve toto spoločenstvo ako celok platí ako tvorca slov, no nielen slov, lež aj ďalších prostriedkov, aj celého systému jazyka. Na druhej strane s tvorbou bezprostredne súvisí aj zodpovednosť za výsledok tvorby, a tak môžeme aj na tomto mieste pripomenúť, že dané národné spoločenstvo nielen utvára svoj jazyk, ale je zaň pred sebou, pred minulými generáciami, ako aj pred tými, čo jeho národnú a jazykovú štafetu ešte len prevezmú, aj plne zodpovedné.

Medzi vedecky neoverené tvrdenia o jazyku možno zaradiť aj po-

četné príklady takzvanej ľudovej etymológie, t. j. neodborného vysvetľovania pôvodu slov napríklad na základe ich čiastočnej formálnej zhody; aj v týchto pokusoch badať aktívny postoj človeka vo vzťahu k svojmu základnému nástroju myslenia a dorozumievania a úsilie vysvetliť si svojím „jednoduchým“ spôsobom to, čo sa neraz aj vedeckému pracovníkovi vysvetľuje zložito a ťažko. Na druhej strane pri ľudovom etymologizovaní nemožno schvaľovať vecne neodôvodnené, t. j. neodborné špekulovanie namiesto hľadania poučenia v odborne dôveryhodnejších prameňoch, etymologických slovníkoch alebo vedeckých štúdiách a podobne. Príkladom na ľudovú etymológiu je povedzme usudzovanie, že slovo *skriňa*, ktoré sme prevzali zo starej hornej nemčiny a pôvodne z latinčiny, súvisí so slovami *skryť*, *skryša*, a z toho vychodiaci záver, že by sa malo písať s písmenom ypsilon. Na vyvracanie nevhodných etymológií slov, pravdaže, treba poznať skutočný stav vecí a ten je neraz zahalený do značných tajomstiev. Odkrytie pôvodu slova predpokladá štúdium rozsiahlej odbornej – nielen jazykovednej – literatúry, poznanie viacerých relevantných jazykov, početných historických faktov a často aj problematiky viacerých iných odborov.

Anketa pod názvom *Kánony a kanóny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1989* reaguje na (1) marginalizovanie literatúry pre deti a mládež (nielen) v ostatných časopiseckých anketách, ktoré boli zamerané len na literatúru adresovanú dospelému čitateľovi, a na (2) rozkolísaný axiologický rozmer detskej literatúry, v ktorom sa mnohí čitatelia, rodičia, kupujúci strácajú, keďže častokrát sa za príťažlivou knižnou obálkou a reklamou skrýva plytký obsah. V každom čísle v roku 2020 budeme prinášať pohľady literárnych vedcov na najprínosnejšie slovenské literárne texty pre deti a mládež po roku 1989 a z toho vyplývajúce trendy, problémy a vízie pre súčasnú detskú literatúru. Cieľom ankety je naznačiť zoznam najprínosnejších slovenských autorov a diel pre deti a mládež po roku 1989, čiže prispieť k objasneniu podoby súčasnej literatúry pre deti a mládež. Anketovú otázku, ktorú sme pre každého autora konkretizovali podľa toho, čomu sa profesijne venuje, možno zovšeobecniť do jednej podoby: *Ktoré slovenské lyrické, epické alebo dramatické literárne texty považujete za najprínosnejšie pre slovenskú literatúru pre deti a mládež po roku 1989 (a prečo) a aké z toho vyplývajú trendy, problémy a vízie pre súčasnú detskú literatúru?* V prvom čísle sme priniesli odpovede P. Naščáka, J. Gallika, L. Dzadíkovej a S. Urbanovej, v tomto čísle svoj názor vyjadrili Eva Pršová (lyrika, epika, dráma), Markéta Andričiková (epika s dôrazom na vizuálnu stránku), Marta Žilková (dráma) a Viera Žemberová (literárna kritika).

dávid dziak

Kánony

a kanóny

slovenskej literatúry
pre deti a mládež
po roku 1989
II.

EVA PRŠOVÁ

Z obrovského množstva kvalitných textov nie je jednoduché vybrať si jeden alebo dva, ktoré významným spôsobom ovplyvnili recepciu a knižnú kultúru. Preto okrem hodnotových axiém beriem do úvahy aj emocionálny aspekt. U mňa určite záleží aj od atmosféry, v ktorej knihu čítam, a možno aj od okolností, ktorými som vo chvíli čítania obklopená. Viem, že to nie je jediné smerodajné, ale v prípade teraz predstavovaných kníh to určite platí.

Pre mňa, ktorá som detstvo aj dospievanie prežila v dobe, keď sa o vie-

re a náboženstve hovorilo len veľmi opatrne, bola obzvlášť výnimočná knižka **Milana Rúfusa** *Modlitbičky*, ktorá prvýkrát vyšla v roku 1992. Rúfusa sme všetci poznali, ale nepoznali sme ho až takého obnaženého, intímneho a úprimného ako v nádherných sondách do duše aj myslenia detí v modlitbičkách, ktoré patrili zrazu všetkým. Lebo sme čítali knižku, ktorá bola časťou skladačky nášho lačného vnútra po spirituálnom v takom výnimočnom období, v takom poetickom jazyku a s takým silným posolstvom. Cítila som úžasnú pokoru, lásku a slobodu zároveň. Aj dnes si pamätám na pocity, ktoré som mala pri čítaní básní, v ktorých sa otváral sakrálny priestor očami detí a pritom tými deťmi, novými a akosi čistejšími sme boli aj my. Dnes je nábožensky ladená poézia bežnou súčasťou nášho života, ale vtedy tie Rúfusove verše: „*Zachovaj nám ich obidvoch, veď dve ruky od Teba máme. Dve rúčky deťom stvoril Boh: pre ocka jednu, druhú mame*“, mnohým spôsobovali zimomriavky.

Druhá knižka, aj keď to nie je len zbierka básní, bola z môjho pohľadu rovnako prelomovou. Je to konceptuálna kniha **Viliama Klimáčka** a **Dezidera Tótha** pod názvom *Noha k nohe* (1996). V tom čase to bol počin naozaj výnimočný a jedinečný. Ide o konceptuálnu knihu zastrešenú ústredným motívom stôp ako znakov, ktoré po sebe zanechávame. Obsahuje hravé básničky, krátke prózy, hry, piesne a najmä ilustrácie, bez ktorých by kniha nemohla byť záznamom o našom bytí. Odkedy kniha vyšla, je v permanentnom skúmaní detských čitateľov a objavuje sa stále aj v recitačných súťažiach, niekoľkokrát aj na celoslovenskej úrovni. Recepcne

obohacuje najmä mladší a stredný čitateľský vek, je zábavná, hravá, esteticky príťažlivá, vskutku moderná.

Nezaškodí pripomenúť tinedžerom aj knihu básní *Výstrel z motyky* z roku 1990 od trojice autorov **Maroša Bančeja**, **Jána Litváka** a **Jozefa Urbana**, ktorá u stredoškolskej mládeže vtedy vyvolala poriadny rozruch. Texty, niečo medzi básňami a populárnymi piesňami, odhaľujú intimitu chlapčenských básnických duší, ktoré sa spoločnosť snaží zošnúrovať uniformitou a priemernosťou, vyjadrujú sa nonkomformne, odvážne a generačne.

Z prozaických počinov, ako nazýva mimoriadne hodnotné diela z literatúry pre deti Zuzana Stanislavová, sa už niekoľko rokov teším z útlej rozprávkovej knižky **Erika Jakuba Grocha** *Tuláčik a Klára* (2002). O estetických aj myšlienkových kvalitách tejto knižky niet pochyb, no myslím, že k jej obľúbenosti a čestnému miestu v našej domácej knižnici prispel aj moment prvého dotyku s ňou. Čítavali sme ju spolu so synom asi pol roka za sebou, každý večer, len kapitoly sme menili a vôbec sa mu nezunovala. Naopak, tak pozorne ju vnímal, až ju takmer celú vedel aj po rokoch naspamäť. Boli to také malé sviatky, počas ktorých sa rozširoval priestor „šťastného miesta“ a vnímal domov, kam môžeme „kedykoľvek vkročiť a niekto nás tam čaká“. A ak vynechám tento emocionálny modus, v rozprávke sú nádherné príbehy o spolupatričnosti, tolerancii, túžbe po svetskej sláve a sklamaní, jeho poľnej tráve, naháňaní času a tiež objavovaní zázrakov a kúziel, ktorých je náš svet plný a my si ich málokedy uvedomujeme. Okrem príbehov dvoch bytostí, ktorých vzťah by sme asi ťažko jed-

noznačne pomenovali, objavujeme aj životnú filozofiu, kresťanskú symboliku a dokonalý jazyk. A nech už postavy vnímame v akomkoľvek vzťahu, môže to byť aj vzťahová terapia.

Veľmi blízke sú mi aj knihy **Jána Uličianskeho**. Jeho *Malá princezná* (2009), slovenská verzia Exupéryho filozofickej rozprávky, už bola niekoľkokrát inscenovaná detským dramatickým kolektívom, a to je asi najväčšie uznanie myšlienok diela aj autora. Jeho ďalšia kniha *Analfabeta Negramotná* (2013) bola súčasťou projektu o čitateľskej gramotnosti. Príťažlivé je na nej prelínanie rovín reálneho s fantastickým a odkrývanie viacerých príbehov v hlavnom príbehu, aby tam, kde si nevystačí reálny svet, mohla pomôcť fantastika. Aby hrdinka pochopila, že bez čítania a bez kníh nie je svet celistvý, že ju oberá o dôležitú zručnosť, s ktorou si s niektorými vecami poradí oveľa ľahšie a rýchlejšie, napríklad aj s túžbou spoznať vlastného otca.

Dramatický text, ktorý ma zasiahol, som absorbovala prostredníctvom inscenácie v Divadle J. G. Tajovského, ale už ho mám aj v domácej knižnici. Je to hra **Doda Gombára** *Hugo Karas*. Nie je síce určená detským divákom, je to mozaika obrazov detstva, rodiny, dospievania až po dospelosť jedného obyčajného chalana, ale navštevovali ju prevažne mladí ľudia a programovo žiaci a študenti. Hra si všíma krehkú hranicu prechodu dieťaťa z prostredia, v ktorom absentuje láska a porozumenie, k životu, ktorý nahrádza tieto hodnoty partiou a závislosťou. Niekedy môže pomôcť až viera v iracionálne, aby sa človek dostal zo šikmej plochy. Jazyk hry môže iritovať dospelých svojou skratkovitosťou a vulgárnosťou, ale z hry cítiť

silné volanie po ľudskosti a bezpečnosti domova v detstve, ktoré formuje celý náš ďalší život, obzvlášť, ak v ňom dieťa stratí niekoho, komu na ňom záleží. Deda vtedy hral práve odídúvši do hereckého neba Andrej Mojžiš, jeho dialóg so svojím divadelným vnukom mi rezonuje dodnes: „*Keď sa ráno zobudíš, už tu nebudem, synak.*“ „*A kam ideš, dedo?*“ „*Idem navždy.*“ „*Navždy kam?*“ „*Neviem kam, viem len, že navždy...*“.

MARKÉTA ANDRIČÍKOVÁ

Vyberať spomedzi slovenských kníh pre deti a mládež vydaných po roku 1989 tie, ktoré by som zaradila ku „kánonu“, je veľmi náročná úloha. Zvolila som si teda jednu z ciest, ktorú práve v tvorbe pre deti a mládež pokladám za veľmi dôležitú. Táto cesta vedie dieťa k tomu, aby sa slovesné umenie naučilo vnímať ako dôležitú súčasť mnohých umení (spolu s výtvarným či hudobným umením). Knihy pre deti – na rozdiel od iných kníh – majú okrem intencionality spravidla ešte jednu pridanú hodnotu, a tou je ich výtvarné stvárnenie. Vo svojom výbere sa teda zameriam práve na také knihy, ktoré dieťa kultivujú vo viacerých oblastiach a majú potenciál sprostredkovať mu ucelený, viacdimenziálny umelecký zážitok.

Začnem tvorbou básnika, prozika a dramatika **Jána Milčáka** – originalnosť tvorby tohto autora spočíva predovšetkým v jeho schopnosti komunikovať s čitateľom alebo poslucháčom prostredníctvom tichého, empatického dialógu, v jeho nevšednej obraznosti postavenej na hlbokej dôvere v čitateľovu imagináciu, v jeho úsilí hľadať a nachádzať harmóniu vecí a vzťahov, v jeho prístupe k písá-

niu ako k modlitbe vyjadrujúcej vďačnosť a pokoru pred zázrakmi života. Aj v *Chlapecovi Lampášikovi* (1996) premena obyčajného panelákového múru na pestrofarebný obraz predstavuje dôležitý leitmotív rozprávania so širokým konotačným záberom. Na jednej strane je sivý múr a jeho ochranca domovník, na druhej strane je tu maliar a deti, ktorí sú schopní v ňom vidieť plátno na jedinečný obraz namalovaný tými najrozmanitejšími farbami. Aj keď sa to na prvý pohľad možno nezdá, konštruktívnosť a tvorivosť zákonite víťazia nad deštruktívnosťou a skostnatenosťou. Obraz zostáva na svojom mieste, aby sa ľudia mohli potešiť pohľadom naň a aby ho deti spolu s maliarom mohli ustavične dotvárať. Imaginatívny a suggestívny rozmer majú aj všetky ďalšie Milčákovy knihy pre deti (*Zuzanka a pán Odilo*, 2004; *Rozprávkový vláček*, 2008; *Jakub s veľkými ušami*, 2010; *Obrov brat*, 2011; *Trinásta komnata*, 2011; *Rozprávka o oslíkovi*, 2012; *Jonatán malý ako omrvinka*, 2014; *Starec, ktorý lietel*, 2015) a popri verbálnej zložke kultivujú aj výtvarný cit mladých čitateľov, pričom tento umelecký, nevšedný (a do veľkej miery aj detsky hravý) pohľad na svet sa akcentuje v každej z nich.

Dôležitosť nevšedného nazerania na svet, ktorý sa kedykoľvek môže zmeniť na čarovné miesto v závislosti od správneho uhla pohľadu, vo svojej tvorbe zdôrazňujú aj ďalší autori. Spomedzi viacerých spomeniem ešte Janu Bodnárovú, Jána Uličianskeho, Moniku Kompaníkovú a Toňu Revajovú.

Jana Bodnárová ponúka nezvyčajný prienik fantazijných prvkov do reálneho sveta cez hľadáček vytvorený z prstov na ruke v knihe *Barbor-*

kino kino (2001; 2. vyd. 2015) alebo cez citlivý detský pohľad v knihe *Dita, 30 mušiek svetlušiek a iné príbehy* (2014).

Ján Uličiansky v knihe *Máme Emu* (1993; 2. vyd. 2017) tiež hovorí o tom, ako možno premieňať všedný svet na zázračný, ak pri tom uplatníme ten správny detský pohľad a fantáziu.

Najnovšia kniha **Moniky Kompaníkovej** *Koniec sveta a čo je za ním* (2019) ukazuje mladým čitateľom, aký bohatý a pestrý je svet okolo nás, a že jeho krásy môžeme objaviť kdekoľvek – aj na streche vysokého paneláka na konci mesta – len sa musíme oslobodiť od strachu z neznámeho a predsudkov.

A v neposlednom rade krásna kniha *Rok Sivka ohniváka* (2018) renomovanej autorky pre deti a mládež **Tone Revajovej** prináša veľmi suggestívnu výpoveď o magickej sile čítania ako tvorivého aktu zasahujúceho všetky sféry detského života. Čítanie pomáha hlavnej hrdinke – škôlkarke Aničke – prenikať nielen do sveta príbehov, ale aj do sféry medziľudských vzťahov.

Všetky uvedené knihy sú zároveň aj výtvarnými počinmi mnohých vynikajúcich slovenských výtvarníkov a ilustrátorov: **Petra Grísu** (*Chlapec Lampášik*); **Mareka Ormandíka** (*Zuzanka a pán Odilo*); **Petra Čisárika** (*Máme Emu*); **Juraja Martišku** (*Starec, ktorý lietel* – spolu s dcérou **Maximou Martiškovou**; *Rok Sivka ohniváka*); **Daniely Olejníkovej** (*Dita, 30 mušiek svetlušiek a iné príbehy*); **Juliány Chomovej** (*Obrov brat*); **Renáty Milčákovovej** (*Trinásta komnata*; *Rozprávkový vláček*; *Jonatán, malý ako omrvinka*), **Jakuba Milčáka** (*Jakub s veľkými ušami*) či **Veroniky Klímovej** (*Koniec sveta a čo je za ním*).

Schopnosť priniesť pútavý fantastický príbeh a zároveň ho zaujímavo výtvarne uchopiť zasa prezentujú vo svojej tvorbe **Daniel Hevier** a **Daniel Pastirčák**. Hevierova *Krajina Agord* (2001) patrí v rámci slovenského literárneho kontextu k prvým knihám v žánri tzv. vysokej fantastiky. Mladý čitateľ vstupuje do zvláštneho – paralelného – sveta, aby v jeho priestore spoznal sám seba, svoje pozitívne aj negatívne stránky, aby dokázal odkryť ničivú silu rozličných typov závislostí a vrátil sa späť duchovne posilnený, premenený. Kniha je komponovaná ako čítanie abecedy života, pričom každá jej strana je aj výtvarne zachytená v sureálnych výjavoch samotného autora. Podobnú púť v paralelnom svete, zrkadliacu duchovné dozrievanie detských hrdinov, predstavuje aj Pastirčákov sugestívne ilustrovaný románový príbeh *Čintet alebo More na konci sveta* (2000). V tomto diele, ako aj v mnohých ďalších Pastirčákových dielach (napr. *O kresbe, čo ožila*, 2014; *Rozprávka o lietajúcej Alžbetke*, 2016; *Starec a dieťa*, 2017) je zjavný spirituálny akcent, úsilie autora a kazateľa v jednej osobe priniesť mladým čitateľom správu o človeku ako súčasť dokonalého Božieho plánu.

Obraz duchovnej cesty k zmyslu a zmysluplnému bytiu vo svojom druhom pláne prináša detskému čitateľovi aj výnimočná kniha *Dierožrút* (2012) dvojice autorov **Slavky Liptákovéj** a **Fera Liptáka**. Okrem výborne vystavaného príbehu o putovaní Dierožrúta za všelijakými dierami v celom svete či dokonca vesmíre, kým napokon zistí, že jeho hlad či smäd je vlastne smädом po živote a láske, kniha má všetky atribúty obrázkovej knihy.

Obrázkové knihy sú veľmi špecifické

kými artefaktmi nielen v tvorbe pre deti a mládež a na Slovensku sa už niekoľko rokov tešia veľkej obľube. Prinášajú svojim čitateľom viacrozmerný zážitok a zároveň ich aj učia novému spôsobu čítania, v ktorom musia spájať verbálne a vizuálne vnemy do jedného celku. V samej podstate tento spôsob čítania nie je vôbec nový, pretože spájanie verbálne vyrozprávaných príbehov so symbolickým obrazovým/vizuálnym vyjadrením bolo človeku vlastné už v staroveku. Ak by sme vytvorili analógiu medzi ontogenezou ľudského jedinca a evolúciou ľudstva, zákonite túto schopnosť spájať viaceré vnemy do jedného obrazu nájdeme u najmenších detí. Preto sú aj najmenšie deti (v predčitateľskom alebo prvočitateľskom veku) najvdáčnejšími adresátmi obrázkových kníh. Jednou z najzaujímavejších slovenských autoriek obrázkových kníh pre najmenších je v súčasnosti **Katarína Macurová**. Jej obrázkové knihy (napr. *Prečo nekvitneš*, 2016; *Lily a Momo*, 2017; *Ako naučiť Eda lietáť?*, 2017) naplňujú viaceré požiadavky detskej recepcie – okrem estetického zážitku (spojeného so synkrétnym vnímaním zvuku/slova a obrazu) prinášajú svojim adresátom potrebné informácie o svete a tiež dôležité modely správania, interakcie a vzájomných vzťahov medzi ľuďmi.

MARTA ŽILKOVÁ

Prv než označím nejaké dramatické dielo za najprínosnejšie pre slovenskú dramatickú tvorbu určenú deťom a mládeži, zamyslím sa nad dobou, ktorá rovnako formovala dielo i jeho príjemcu, pretože nič nevzniklo samo od seba, nič v umení nie je produktom náhody. Vždy je zrkadlom, v kto-

LUDOVÍT FULLA / Čarodejná kráľovná (Slovenské rozprávky)

rom sa daná doba, myslenie či názory a umelecký vkus (či nevkus) odrážajú.

Život umenia, a to nielen po roku 1989, sa nesie v duchu boja za príjemcu umenia. Ak niet pre koho písať, kresliť, komponovať, točiť a vôbec tvoriť, potom umenie stráca zmysel, alebo sa mení na priečinkovú tvorbu. Platí to pre všetky odvetvia a druhy umenia. Za istú zákonitosť možno pokladať striedavý, teda klesajúci či stúpajúci záujem príjemcov, najčastejšie súvisiaci s istými spoločenskými či politickými zmenami. Tak vznikali (aj v minulosti) mnohé umelecké smery, oslavovali sa zaujímavé osobnosti, ktoré na dlhé roky zaberali popredné miesta na záujmových rebríčkoch a potom sa buď zachovali, alebo sa stratili v útrobach dejín. Ale najzávažnejším staronovým prvkom v danom procese je miesto kultúry a umenia v ľudskom živote. Kedysi aktívne ovplyvňovalo svojho príjemcu (spomeňme si na čitateľov románu J. W. Goetheho *Utrpenie mladého Werthera*), vstupovalo do jeho života – pozitívne či negatívne – a často mu bolo poradcom v rozhodujúcich chvíľach. V súčasnosti veľké kvantum umenia prestáva byť súčasťou života a takmer celkom sa presúva do sféry voľného času ako prvok zábavy. Daný jav súvisí so vstupom komerčnosti do umenia a v konečnom dôsledku aj v náraste požiadavky zábavnosti, čo hlavne v poslednom desaťročí 20. st. radikálne poznačilo všetky druhy umenia.

Uvoľnenie politického tlaku na Slovensku v roku 1989 a následná samostatnosť v zabezpečovaní existencie umenia, vplyv západnej, hlavne americkej kultúry, nárast mediálneho tlaku na umeleckú tvorbu, to všetko muselo nevyhnutne priniesť isté zmeny, ktorých kontúry sa zásluhou

časového odstupu rysujú stále jasnejšie a konkrétnejšie. Uvedeným zákonitostiam sa nevyhlo ani dramatické umenie na Slovensku určené detskému príjemcovi. Zmenilo sa nielen umenie, ale aj záujmy a požiadavky detí, o čom čoraz menej rozhoduje škola a rodina. Odráža sa to napr. v zmene záujmovej sféry, v znížení čitateľskej zručnosti, literárnej rozhľadenosti atď. Naopak, vzrastá záujem o mediálne umenie, ktoré je ľahko dostupné vďaka novým technológiám a ich nosičom. Mediálne umenie víťazí v celej škále detského záujmu. Na začiatku 90. rokov sa organizovali vedecké konferencie, kde hlavnou témou bol zápas o novú podobu tvorby pre deti a mládež. Napriek úsiliu odborníkov z oblasti umenia, hlavne literatúry, nebolo možné zastaviť novú vlnu a zabrániť pomalému úpadku tvorby i recepcie umelecky hodnotných diel.

Prvé desaťročie slobody je poznačené odchodom mnohých osvedčených autorov dramatických diel pre deti a mládež. Pociťovalo sa to rovnako v divadlách, ako aj v rozhlase a televízii. Hľadali sa náhradné riešenia v podobe adaptácií pôvodných prozaických diel a zapájaním pracovníkov médií do tvorby dramatických prác. Napriek všetkým tlakom a zmenám sa na prelome storočí objavujú noví autori, resp. niektorí starší začínajú opäť tvoriť, pochopiť dobu a smerovanie kultúry. K prvým las-tovičkám v rozhlasovej tvorbe patrí **V. Klimáček** a jeho rozhlasová hra pre mládež *Denník nežnej*, ktorá reflektuje nielen novú aktuálnu tému (vnímanie zamatovej revolúcie mladými ľuďmi a prognóza nastupujúceho obdobia), ale aj postmoderné spôsoby zachytávania reality. Hra získala

viaceré ocenenia a uznania, podobne ako televízny film O. Šulaja a V. Vorlíčka *Sokoliar Tomáš*.

Prvé roky nového storočia prajú Bábkovému divadlu na Rázcestí, kresťanskému divadlu, ktoré sa prezentuje na festivale v Močenku s množstvom detských divadiel, žije divadlo nepočujúcich s festivalom v Nitre, kamenné divadlá začínajú uvádzať dramatisácie rozprávok atď. Keď sa po roku 2000 zdalo, že už nastupuje nová éra, v televízii a rozhlase nastupujú roky nespočetných reorganizácií a personálnych zmien, čo opäť zablokovalo dramatické umenie pre deti a mládež. V slovenskom rozhlase i televízii sa rušia dramaturgie pripravujúce detskú tvorbu a čo ostalo, to sa z prvého programu popresúvalo na vedľajšie koľaje, teda na Rádio Regina, Rádio Devín a druhý televízny program. Všetky detské programy stratili stálych príjemcov a ich sledovanosť značne poklesla. Sú roky, keď slovenská televízia nevyrobila ani jeden detský program. Tvorbu pre deti zastupujú vianočné hrané filmy, ktoré sú finančne poddimenzované, čo vplýva aj na ich umeleckú úroveň.

V rozhlase sa experimentuje so seriálom (*Pán prsteňov*), historizujúcimi témami a vstupom komerčnosti do tvorby pre deti a mládež. Koncom prvého desaťročia nastupuje tzv. goglová či online generácia, ktorá núti všetkých tvorcov dramatickej tvorby hľadať nielen nové témy, ale aj inováciu formy a nosičov. V roku 2016 sa už konštatuje strata intencionálnej tvorby pre deti a do pokusov o rozprávky sa primiešavajú mainstreamové prípravky, čo bolo vyvolané komerčne zameraným príjemcom. Ide hlavne o televízne rozprávky, ktoré napokon odmietli aj diváci.

Posledné tri roky sa nesú v znamení narastajúcich snáh nájsť opäť cestu k detskému divákovi. Naposledy sa o to snažili pracovníci európskych rozhlasov na festivale PRÍX EX AEQUO v Bratislave, kde sa zhodli nielen na konštatovaní znižovania záujmu detského poslucháča, ale aj na hľadaní ciest k nemu. Ožili bábkové i kamenné divadlá. Okrem zaujímavých a umelecky hodnotných titulov sa vydávajú aj na cestu za detským divákom. „Vyvážajú“ svoju tvorbu do škôl, organizujú rozličné vzdelávacie podujatia, snažia sa podchytiť záujem príjemcu novými spôsobmi vzájomnej komunikácie. Televízia aspoň na Vianoce vyrobí dve-tri hrané rozprávky, najčastejšie v koprodukcii s Českou televíziou, obyčajne aspoň jedna má slušnú úroveň. Napriek tomu, že slovenský rozhlas znížil svoju produkciu pôvodných rozhlasových hier pre deti a mládež, práve táto inštitúcia pripravila ukážkové dielo, ktoré obsahuje všetko, čo si detský príjemca vyžaduje bez toho, aby sa mu nadbiehalo, resp. aby sa znižovala jeho umelecká úroveň. Je to rozhlasová rozprávka *Aby to čert vzal*. Napísala ju **Daniela Kapitáňová** a Rádio Regina ju vysielalo v roku 2017.

D. Kapitáňová je dospelým čitateľom dobre známa, ale ako sama priznáva, uvedená rozhlasová rozprávka je v tvorbe pre deti jej prvým pokusom. Text pritom svedčí o skúsenej a nadanej rozprávkarke, ktorá dobre pozná všetky záľudnosti, ale aj prednosti rozhlasového žánru a v primeranej miere ich využíva, čomu sa nemožno ani tak veľmi čudovať, lebo autorka pracuje ako rozhlasová redaktorka. Hoci čertovských rozprávok v literatúre, rozhlase i televízii je dostatok, v českej televízii až prebytok,

mnohé sa podobajú ako vajce vajcu. D. Kapitáňová to urobila inak, svojsky a originálne. Ozvláštnila postavu čerta tak, že z neho urobila dobráka, čo jej následne poslúžilo nielen na vytvorenie vtipných zápletiiek, ale aj na bohaté využívanie slovných spojení, kde dominovalo slovo čert (čert nikdy nespí; aby to čert vzal; dobrotivé peklo; pri všetkých diabloch; peklu chvála; na rohy padnutý), resp. jeho varianty (čertifikát, produčert, peklovica atď.). Kolorit pekla budovala pomocou zmodernizovaných mien čertov (Arzén, Antrax, Sulfur – jed, výbušnina, síra) a používaním obrátených významov známych slov, ako napr. miesto polepšovňa – pohoršovňa. Vynaliezavá práca so slovom a dramatickým tvarom pripomínali najlepšie rozhlasové hry **Daniela Heviera, Jána Uličianskeho** či **Viliama Klimáčka**.

Autorka rešpektovala súčasnú poetiku tvorby pre deti, keď vytvorila dve naoko neviditeľné roviny – jednu pre detského a jednu pre dospelého príjemcu. Kým dieťa sa bavilo na rozprávkovom osude čertíka, dospelý postihol obraz morálneho úpadku spoločnosti a morálnych hodnôt pri lákavej ponuke získania zlata a kariéry v lukratívnych povolaniach či postaveniach (herec, futbalista a funkcionár). Nie náhodou v tejto súvislosti povie čert trom naničhodníkom: „*Hádám si nemyslíte, že o niečom rozhoduje talent a usilovnosť?*“ A traja mizeráci, ako autorka nazvala troch zlodejov, odpovedajú v piesni T. Janovica: „*Nás však čaká hviezdna éra – jedným slovom kariéra. / Prvý mizerák: Lebo kto sa... / Druhý mizerák: ...kto sa... / Tretí mizerák: ...kto sa / Spolu:...peklu upíše, dotiahne to u nás najvyššie*“.

Osobitnú pozornosť si zaslúžia pes-

ničkové texty T. Janovica, ktoré nielen posúvajú príbeh, ale aj charakterizujú prostredie či postavy, ich myslenie a názory, atď. Boli prirodzenou súčasťou dramatického textu. Súhra textu piesne s jej hudobným spracovaním pôsobí na príjemcu nielen oddychovo, nielen ako súčasť príbehu či v úlohe predelu, ale aj ako samostatný žáner, o čo sa zaslúžil M. Čekovský a celá hudobná realizácia pod vedením hudobného režiséra P. Zagara. Zvláštnosťou bolo zapojenie symfonického orchestra SR, čo maximálne zvýšilo hudobnú stránku hry. O bohatstvo a výstižnosť zvukov sa starala majsterka zvuku Ľ. Olšovská, čo nie je zanedbateľná stránka dobrého rozhlasového diela. Vynikajúce herecké obsadenie pod profesionálnym vedením známej režisérky T. Tatlánkovej zaručilo skutočný umelecký zážitok. Herecké osobnosti ako Ľ. Kostelný, B. Farkaš, H. Krajčiová, Z. Mauréry, M. Noga a ďalší hrali s chuťou a so zápalom, pričom nepredimenzovali svoje záporné role, nepôsobili strašidelne, skôr smiešne.

Hru Daniely Kapitáňovej *Aby to čert vzal* možno pokladať za rozhlasové dielo, ktoré spĺňa všetky požadované atribúty kladené na rozhlasovú rozprávku. Oslovuje tak detského, ako aj dospelého príjemcu, zabáva, ale zároveň podáva vtipnú metaforu podoby súčasnej spoločnosti. Na výslednom efekte sa podieľa aj hudobná a zvuková stránka, ktorá je nezanedbateľným prvkom rozhlasového diela. Aj vďaka súhre všetkých tvorivých zložiek možno rozprávku D. Kapitáňovej *Aby to čert vzal* pokladať za jedno z najprínosnejších diel po roku 1989.

Tí, ktorí svoju profesiu spojili s umeleckou literatúrou a literárnou vedou, si isto pripomenú rozhnevané zvolanie Goetheho, ktoré adresoval literárnemu kritikovi. Ani on, ani jeho spoločenské a kultúrne prostredie, ale ani naša súčasnosť si svoje precizovanie hodnôt prítomného literárneho života a jeho tvorivých komponentov nedokážu plnohodnotne nielen predstaviť, ale ani obsiahnuť, keby nebolo skúseného a dôsledného literárneho kritika a ním vyriešené poučenie, odborne seriózne zamýšľané hodnotiace postoje, nech sú venované autorovi, jednému textu alebo tvorbe ako vývinovému a javovému procesu v dobovej kultúre. Spoločenský a kultúrny vývin a ním iniciované vnútorné premeny rozloženého literárneho života prirodzene reagujú aj na dobové generačné ambície zachytené v uvádzaní poetiky umeleckých textov a s nimi prepojenej estetiky, noetiky a etiky komponovaných do jeho kompozície, čo sa prejaví, keď uvažujeme o umeleckej literatúre, v podloží druhového, žánrového záujmu, no predovšetkým vo formovaní aktuálneho čitateľského vkusu a záujmu o umeleckú literárnu tvorbu. V tejto súvislosti prítomnosť literárneho kritika, jeho reálnych aj dostupných požiadaviek na hodnotu a poslanie umeleckej spisby v čítaní pre mladých čitateľov zostávajú latentne nespochybniteľné, preto aj nezastupiteľné. Súvislosti vznikajúce medzi autorom, textom a čitateľom sa spájajú s poznávacím a hodnotiacim zmyslom literárnej kritiky, a to preto, lebo od nej sa očakáva premyslená a cibriaca prítomnosť hodnoty pri precizovaní záujmu mladého čitateľa o čítanie a autora, o tvorbu intencio-

nálneho umeleckého textu. V ich komornom spoločenstve sa pripravuje jednotliviec, generácia, kultúrne spoločenstvo na zorientovanie sa v univerzálnej a čas preklenujúcej potrebe pri poznaní života prostredníctvom druhových a žánrových, látkových a tematických, estetických a poetologických zobrazení neliterárnej skutočnosti.

V revue *Bibiana* sa postu dominantnej literárnej kritičky ujala **Zuzana Stanislavová**, čím si redakcia premyslene vypracovala svoj profil, poznávací, hodnotový a javový koncept. Kritický koncept má vždy autentický personálny prejav a osobnostnú štylistickú jedinečnosť, ktorým od roku 1993 po súčasnosť obsiahol popri precíznom výročnom hodnotení tvorby pre mladého čitateľa čosi, čím sa do literárnej pamäti literárnej kritiky zapíše kontinuita, generačný literárnovedný status a rešpekt voči poznaniu, reflexii a pointám obsiahnutým v záveroch zachytených v periodiku s horizontálnym záberom byť „revue o umení pre deti a mládež“, ktorá „sleduje a hodnotí umenie pre deti a mládež“ a sústreďuje sa na „profesionálne umenie pre deti a mládež“.

Skutočnosť, že kontinuita kritických reflexií Z. Stanislavovej, sporadicky sama o svojich výročných hodnoteniach uvažuje aj takto, si oprávnené vyslúžila pozornosť a rešpekt odbornej aj širšej kultúrnej verejnosti, a tak umožnila ich súborné zverejnenie pod názvom *V plynutí času. Bilančné reflexie nad literatúrou pre deti a mládež 1996 – 2002* v roku 2003. Tie „bilančné literárnokritické štúdie“, ktoré zverejnila na stránkach *Bibiany* od roku 2003 po súčasnosť, si pre svoju poznávaciu a metodickú inštruktážnosť žiadajú, aby aj ony bo-

li zverejnené a účinne pomáhali čitateľom, kultúrnym činovníkom a pri literárnej výchove v pedagogickej praxi. Základný prístup literárnej kritiky v reflektovanom literárnom živote sa odvíja od profesijnej a čitateľskej empatie, čo sa presadí v ustálenej štruktúre genologicky, generačne, tematicky, esteticky a mravne rozloženého súboru hodnotených textov, čím sa vytvorí osvedčená ponuka na návod, ako sa seriózne a profesijne zodpovedne možno orientovať v množstve každoročne dostupných noviniek pre mladého čitateľa. K empatii priradila literárna kritika postup utvorený z prepájania analytickej, interpretačnej a hodnotiacej metódy pre potreby zážitkového čítaného textu. Práve na tomto podloží sa sústreďuje na zvýraznenie či relativizovanie autorskej a estetickej podstaty alebo osobitosti, ide o jej vklady aj ústupky, ktoré pribudli do národnej knižnice pre mladého čitateľa. Tretí z výkladových prístupov k umeleckým textom pre mladých čitateľov sa odvíja od personálneho a generačného zázemia spisovateľov, v ktorom pevné genologické a hodnotové podložie naďalej tvoria, či udržiavajú, tvorcovia staršej a strednej generácie. Tvorivým optimizmom neprekypujúce nazeranie na rozvrstvené autorské zázemie, v ktorom sa personálne výrazne oslabuje – a žánrom aj hodnotou výpovede nepresadzuje – nástup autentických tvorcov z novej generačnej vlny, prirodzene v mapovaní zverejnených textov nasmeruje dôvodenia literárnej kritiky na vnútorné spojivo vedúce od autorského zázemia k druhovému a žánrovému aspektu s prítomným hodnotovým relativizmom a prevládajúcimi estetickými ambíciami jednotlivých tvorcov. Poetika

a estetika literárneho textu sa odvíja od umeleckej metódy, aj preto sa v bilančných výpovediach odkazuje predovšetkým na realizmus literárnej výpovede, no nechýba odkaz na hravosť, účinné aktualizovanie princípov vlastných literatúre pre mladých a na inovácie pri zapájaní aspektov do vzťahu k forme narácie a typu protagonistu, čo súvisí s aktívnym čitateľským vzťahom k tradícii a ňou aktivovanej reedície klasického fondu čítania pre mladých. Záujem o ľudovú a autorskú rozprávku, o autorskú povesť posilňuje predovšetkým próza pre dievčatá, dobrodružné čítanie, no náučné čítanie nahrádza v posledných rokoch najmä fantastická tematika. Neprehliadnutelnú zábranu vo výraznom genologickom, poznávacom a zážitkovom posune v čítaní pre mladých naznačuje neslabnúci tlak „triviálnej atmosféry a komerčná spisba“, a to je dôsledok, povedzme, spontánnej na efekt zameranej vydavateľskej stratégie a jej rezignácia na dejiny, kvalitu a povesť vydavateľskej tradície Mladých liet. Z postupov analýzy, interpretácie či výkladu textu, medzi titulmi z roka na rok prevažuje próza, vytvorila Z. Stanislavová významný prvok, ktorým sa zdôvodní oblúba mladých čítať texty, ktoré vznikajú pre nich a je ním status literárnej postavy. Na prvý pohľad azda paradox, ale za nádej možno považovať návrat dievčenského románu a takých literárnych postáv, ktoré sú rovesníkmi v príbehoch zo života súčasných mladých čitateľov.

Vždy si možno želať viac, ale to by sa plochy možného a reálneho v praxi kultúrneho života museli ustáliť práve na jeho hodnotách a až potom spočívať na profesijnej dôslednosti a čitateľskej skúsenosti jednotlivcov.

milena šubrtová

Objemná publikace Renáty Fučíkové *Historie Čechů v USA* (2019) není v soupisu její tvorby náhodnou položkou. Knížku o známých i pozapomenutých českých osobnostech, které se uplatnily v USA, začala Renáta Fučíková vytvářet mnohem dříve, než si to sama uvědomila. V knize *Tomáš Garrigue Masaryk* (2006) věnovala několik stránek jeho americkým vazbám – cestě do New Yorku za milovanou Charlottou, přednáškovému pobytu v Chicagu a zejména diplomatické misi v roce 1918, během níž získal podporu pro vyhlášení nezávislosti Československa. Amerika se stala dočasně domovem pro Antonína Dvořáka, jehož životní osudy včetně působení na konzervatoři v New Yorku zprostředkovala Fučíková formou půvabného komiksu v roce 2012. Obě knihy, vydané nakladatelstvím Práh v edici *Největší Češi*, sklidily právem ohlas i u dětských a dospělých čtenářů v USA. Nápad vytvořit publikaci, která

České stopy v USA

by slovem a obrazem zachytila příběhy dalších osobností českého původu, jež se prosadily v Americe, se zrodil z debat s Irenou Čajkovou z University of Chicago a Klárou Moldovou z české školy Tomáše Garrigua Masaryka v Chicagu. A není náhodou, že obě působí právě v Chicagu, „nejčestějším americkém městě“, které má dokonce svou čtvrť Pilsen.

Renáta Fučíková zkombinovala chronologický postup s tematickým hlediskem a rozčlenila knížku do sedmi kapitol. Ohlédnutí do minulosti začíná u prvních objevitelů, mořeplavců a kartografů, pokračuje pestrou galerií vzbouřenců a prvních vystěhovalců, jež do USA vyhnala bída i tíživé politické poměry, a tzv. novými Američany, kteří se rekrutovali z řad řemeslníků i vzdělanějších městských obyvatel a z nichž začala na přelomu 19. a 20. století na předměstích amerických velkoměst vyrůstat nová společenská vrstva střežící vlastní kulturu a náboženství. Vedle známých představitelů českého kulturního života, k nimž patřil například Vojta Náprstek, Josef Václav Sládek či František Matouš Klácel, věnuje autorka pozornost i obyčejným lidem. Na základě životních peripetií desítek tisíc přistěhovalců českého a slovenského původu vytváří modelové osudy a situace, jejichž fikčnost poctivě přiznává. A právě tyto

příběhy, vycházející z typizace mnohdy velmi bolestných zkušeností, jsou nejdojemnější. Vždyť skoro v každém českém a slovenském rodokmenu se najde nějaký pradědeček či vzdálenější prastrýc, který s vidinou lepšího života za mořem podstoupil sám jako předvoj či s celou rodinou zničující cestu v podpalubí. Pokud ji přežil, ocitl se na začátku další úmorné poutě při hledání nového domova, který musel budovat od samých základů. Je dobře, že Fučíková připomíná i tuto obrácenou stranu vystěhovalcké mince, že vypráví o nedogmatické snaze uchovat mateřskou kulturu v diametrálně odlišném prostředí jako obohacující prvek a emoční pouto s původní vlastí.

V kapitole o meziválečném období představuje pestrou galerii osobností z prostředí vědeckého, uměleckého i politického. Antonín Čermák, oblíbený starosta Chicaga, reprezentuje úspěšný scénář amerického snu, neboť jeho dráha do vysokých pater politiky vedla skutečně zezdola, z uhelných dolů, kde začal pracovat. Pátá kapitola ukazuje Ameriku jako dočasný i trvalý azyl pro ty, které za hranice vyšťval totalitní režim – ten hitlerovský i pozdější komunistický. Závěrečné kapitoly již svými názvy *Na cestě za úspěchem* a *Na cestě ke hvězdám* prozrazují zaměření na ty osobnosti, kterým se ve 20. století podařilo prorazit v různých oblastech společenského i vědeckého života.

Přestože má knížka encyklopedický charakter, umožňující začít se na libovolně rozevřené straně, její příběhy v českých, potažmo slovanských stopách tvoří soudržný celek. O fabulaci se tentokrát postarala většina sama historie a Fučíková v textech respektuje informační a naučný cíl knihy. O to více vpouští poezii do ilustrací, vzniklých jemnou technikou precizního proškrabávání. Jejich překlopení

do indigově modré barvy u jednotlivých příběhů a červené barvy u kontextových vstupů odkazuje k barevnosti české (i československé) a americké vlajky. Fučíková v ilustracích působivě propojuje fotografickou realističnost a historickou dokumentárnost s nápaditou metaforickou nadsázkou, která umocňuje prožitek z četby. Nad New Yorkem dýmajícím komíny z cigaret a doutníků vyráběných českými dělníky se klene nebe poseté perletovými knoflíky zhotovené knoflíkáři původem ze Žirovnice. Socha Svobody má na sobě připnutou brož s tváří bývalé ministryně zahraničí Madeleine Albrightové, Rafaelu Kubelíkovi dirigujícímu mezi mrakodrapy chicagské symfoniky vyrůstá z kučer na hlavě kopcovitá česká krajina s kostelíkem a domky. Některé výtvarné nápady se nenabízejí ihned, ale čtenář je musí sám objevit, jako například sovětské tanky ukryté v zrcadlení do obrazu na vodní hladině, kterou zasmušile pozoruje Karel Husa, autor skladby *Hudba pro Prahu* 1968.

Knihu symbolicky uzavírá medailón Václava Havla s citací části jeho projevu, proneseného ve Washingtonu během legendární prezidentské cesty 1990. Havel v něm připomínal zásluhy Ameriky při záchraně Evropy v turbulentním 20. století a zakončil ho přáním, aby se lidstvo konečně vymanilo z „přežilé kazajky bipolárního vidění světa“ a vstoupilo do „éry multipolarity“, ve které by všichni tvořili to, co americký prezident Abraham Lincoln nazval „*The Family of Man*“. V době, kdy globalizace unifikuje trh i kulturu a zkracující se vzdálenost mezi kontinenty nepřináší jen možnost lepšího vzájemného poznání, ale i pandemickou hrozbu, je vlastenecké a zároveň humanistické poselství knížky vybízející k solidaritě velmi aktuální.

Späť do
svojej duše

Pamäť na
holokaust
v literatúre
pre deti a mládež
na Slovensku

zuzana stanislavová

Pojem holokaust (hebrejsky šoa) sa používa na „označenie procesov, javov a udalostí, ktoré sa odohrali na území Európy v prvej polovici 20. storočia v kontexte nacionálno-socialistickej politiky hitlerovského Nemecka a ďalších štátov (medzi nimi bol aj samostatný slovenský štát)” (Vrzgulová, 2007, s. 22).

Postoj k tomuto fenoménu bol na Slovensku komplikovaný nielen v prvej polovici 20. storočia, ale aj celé desaťročia po skončení vojny. V publikácii T. Sniegoňa *Zmizelá historie. Holokaust v českej a slovenskej historickej kultúre* (2017) sa dočítame, že v spojení s holokaustom (ktorý nacionalizovaná časť slovenskej spoločnosti dnes dokonca spochybňuje) sa udomácnila kombinácia dvoch druhov protižidovských stereotypov. Prvý pozostáva z antisemitských obviňovaní pred rokom 1945 (teda pred a v priebehu holokaustu), druhý obsahuje

protižidovské tvrdenia z obdobia po vojne (teda po holokauste) a je sprevádzaný snahou zľahčovať závažnosť holokaustu, ba ho aj popierať. Podľa citovaného autora začiatky nacionalistického vnímania Židov spadajú ešte pred rok 1918, keď Židov a Slovákov rozdeľovalo jednak náboženské hľadisko (Židia boli vnímaní ako nepriatelia katolíckej cirkvi), jednak politicky a národne motivovaný antisemitizmus, ktorý vyčítal Židom ich postoj ku slovenskosti a údajnú snahu získať vládu nad celým svetom. V medzivojnovom období sa k tomu pridružili aj sociálne a ekonomické aspekty: Židia boli obviňovaní z toho, že Slovákov oberajú o peniaze a zámerne podporujú ich alkoholizmus. „Autochtonný antisemitizmus“ sa v medzivojnovom období stal „dôležitou rezonančnou plochou pre prípravu a realizáciu vlastnej slovenskej politiky antisemitizmu, ktorá sa prejaví-

la [...] postupnou inštrumentalizáciou a inštitucionalizáciou vládnej politiky pri „riešení“ židovskej otázky“ (Nižňanský, 2016, s. 32). Stereotypy v pohľade na Židov žiaľ pretrvávajú v slovenskej spoločnosti doposiaľ. Je preto potrebné hovoriť o nich, pretože segregácia, rovnako ako holokaust, zďaleka nie je iba históriou.

Na Západe sa o židovskom holokauste začalo hovoriť v súvislosti s procesom s nacistickým pohlavárom Adolfom Eichmannom začiatkom 60. rokov 20. storočia. T. Sniegoň (c. d.) konštatuje, že roky pred týmto procesom sú vnímané ako doba „bez holokaustu“. Záujem o tento fenomén v západnej Európe sa začal na izraelský a americký podnet. Východná Európa neprejavovala veľa ochoty upozorňovať na utrpenie Židov. Zrejme to súviselo s obavami, aby sa holokaust nedostal do súvislostí so Stalinovým režimom. Ako konštatuje M. Vrzgulová (2007), po komunistickom prevrate vo februári 1948 sa aj u nás zdvihla nová vlna antisemitizmu. Židia sa po návrate z koncentračných táborov stretávali s negatívnymi reakciami majoritného obyvateľstva pri nárokoch na svoj pôvodný majetok, traumatizovalo ich pátranie po príbuzných, čakanie na nich, vyrovnávanie sa s tým, že sa nevrátili. Rozpačitý a nejednoznačný postoj k holokaustu trval na Slovensku počas celej doby socializmu. Do roku 1989 oficiálna politika u nás nediferencovala obeť fašizmu, jednostranne sa zdôrazňovala príslušnosť obetí ku komunistickému odboju. Preto aj príbehov s tematikou holokaustu vyšlo neveľa (spomeňme aspoň prózu **Rudolfa Jaší-**

ka Námesť svätej Alžbety, 1958; alebo prózu **Ladislava Grosmana Obchod na korze**, 1965, podľa ktorej bol nakrútený úspešný oscarový film). Okrem toho boli v slovenčine vydané ešte dve autentické denníkové svedectvá o holokauste vhodné pre deti a mládež: **Denník Anny Frankovej** (1960) a zápisky **Dávida Rubinowicza** pod názvom **Dávidov denník** (1960; pre deti 2016). Nacionalistické teórie a antisemitizmus sa objavovali aj v 90. rokoch 20. storočia, po páde totalitného režimu u nás, a tak knihy, ktoré zaznamenávajú holokaust, vychádzali aj vtedy zriedkavo (jednou z nich bol **Denník Anny Frankovej** v preklade A. Bžocha z holandčiny, 1996). Situácia v tomto smere sa zásadnejším spôsobom začala meniť až po roku 2010, keď sa vo väčšom počte objavovali nielen fikčné príbehy orientované na holokaust, ale najmä autentické svedectvá tých, ktorí holokaust prežili na vlastnej koži. Práve biografie a autobiografie obetí holokaustu tvoria silný prúd tejto tematickej línie.

„Mám dvanásť rokov a cítim sa veľmi starý“.

(Pamäť na holokaust ako obraz, fikcia a re-konštrukcia javu)

Spomienky na holokaust poskytujú v ostatných dvoch desaťročiach predovšetkým tí preživší, ktorí obdobie holokaustu zažili ako deti. V literárnej tvorbe, ktorá sa vyjadruje k zásadným morálnym problémom spoločnosti, sa mnohokrát osvedčila aplikácia detského uhla nazerania na problém (detský aspekt) a detský rozprávač – rafinované využitie rudiementárnosti a naivity jeho nazerania na svet, čo mimoriadne presvedčivo

demaskuje deformovanú spoločenskú prax a ľudské charaktery. Spomedzi prekladov inonárodných pamätí na holokaust tohto typu k najzaujímavejším patrí autobiografia **Edgara Feuchtwangera** (synovca známeho nemeckého prozaika Liona Feuchtwangera) *Môj sused Hitler* (2014, vo francúzskom origináli 2013). V jeho diele sa aktualizujú slová sociológa M. Halbwachsa (2009, s. 69): „Spomienka môže byť detská i dospelá zároveň, pretože sa v nej dieťa prvýkrát ocitá v situácii dospelého“. Tento citát je u Feuchtwangera použitý vo funkcii medzititulku a odkazuje na fakt, že osudy Nemecka v čase nástupu Adolfa Hitlera k moci (desaťročie medzi rokmi 1929 – 1939), v tom rámci rozvinutie teórie i praxe holokaustu, sú podávané cez spomienky židovského chlapca, v ktorých je pamäť na minulosť prítomná prostredníctvom všetkých troch reprezentácií P. Ricoeura (2012), teda ako pamäť vytvárajúca obraz toho, čo bolo osvojené myslou (skúsenosťou, učením); ako fikcia, doplňujúca pamäťový obraz minulosti imagináciou, predstavivosťou; ako historiografická re-konštrukcia pracujúca s historickými (archívnymi) prameňmi („stopami“), ktoré o minulosti poskytujú fragmentarizované svedectvo. Na základe prvých dvoch typov reprezentácií Feuchtwanger modeluje v rozprávaní to, čo bolo v reflektovanom časovom výseku pamäťovo zaznamenané, zažité a precítené; na základe tretieho typu, t. j. prostredníctvom konfrontácie a kombinácie historických „stôp“, re-konštruuje proces, akým sa veci diali v určitej chronológii.

Narácia je prenechaná rozprávačovi, ktorý rozpráva vlastný príbeh

a pohybuje sa vnútri udalostí, pričom jeho osobný príbeh je zároveň príbehom o tragédii národa. Autobiografickosť rozprávania je explicitne priznaná, rovnako ako aj vstup tretej osoby do tvorby textu: spomienky Feuchtwangera totiž na základe jeho rozprávania zapísal francúzsky žurnalista a vydavateľ Bertil Scali. Svedčí o tom Epilóg, ktorý je datovaný rokom 2012 a ktorý otvorene odkazuje na zaznamenávanie rozhovoru s Feuchtwangerom práve v tomto roku. Použitie práve detského rozprávača má bezpochyby zaručiť vyššiu mieru zážitkovosti, literárnosti, autenticity toho, čo uviazlo v detskej spomienke a detskej skúsenosti; sú to najmä pocity, bežné rodinné a životné rituály, reflektovanie rodinných príslušníkov, známych a rovesníkov, postrehy, fragmenty udalostí a drobné epizódy. V rozprávaní je však prítomné aj to, čím spomienku už modifikovala dospelosť, teda poznanie získané ex post. Môže ísť jednak o poznanie, o ktorom sa dá predpokladať, že bolo dodatočne (v dospelosti) nadobudnuté štúdiom historických dokumentov (Feuchtwanger bol svojou profesiou historikom) a prostredníctvom osobných svedectiev iných ľudí. Ale je tu aj poznanie získané významovým „dourčením“ obsahu pamäti, ktorá v detstve zaznamenala udalosť či rozhovory dospelých; ich zmyslu však dieťa vtedy ešte nerozumelo, nanajvýš ho len nejasne tušilo. Vo Feuchtwangerovom texte sú takéto rozhovory reprodukované v hojnom počte a stávajú sa dôležitým nositeľom informácií o dobe, postavách, nacizme a holokauste. Stavba prózy je teda pomerne výrazne sústredená na vytváranie mimetickej iluzivnosti,

podieľajúcej sa na zážitkovosti textu, ktorý vnímame najmä ako faktúálnu správu.

V próze E. Feuchtwangera je v popredí historická a rodinná faktualnosť. Súvisí to s jeho úsilím zobrazíť narastanie nacizmu a ohrozenia Židov vo Weimarskej republike a v tzv. tretej ríši ako proces. Preto rozprávač podáva udalosti väčšieho časového úseku (1929 – 1939). Hľadanie odpovede na (latentne prítomnú) otázku, čo tvorilo živnú pôdu nacizmu a holokaustu, si vyžiadalo hovoriť o dobe a zároveň hovoriť o ľudskej individualite. Rovnako dôležité bolo nechať prehovoriť obidve strany: strojcov totality i jej obeť. E. Feuchtwanger to vyriešil rozdvojením štruktúry „historického sveta“, ktorý re-konštruuje: rovinu autobiografického rozprávania preto rámcovao ďalším autobiografickým rozprávaním, a to citátmi z Hitlerovej knihy *Mein Kampf*. Takto sa v diele formujú dve línie faktualnosti. Jednu tvoria fakty o genéze a rozvinutí antisemitského postoja nacistického vodcu, tak ako sú čitateľné z citátov jeho knihy. Druhú líniu tvoria fakty ako obsahy rozhovorov dospelých, ktoré uviazli v detskej spomienke, resp. ktoré sú predkladané ako detská spomienka. Faktualnosť Feuchtwangеровho textu sa teda spája s dvomi naratívnyimi líniami. Vo veci antisemitizmu prebieha medzi nimi kontradiktórny dialóg: citácie z diela *Mein Kampf* reprezentujú afirmatívny postoj ideologického konštruktéra – životný príbeh detského rozprávača reprezentuje kontroverzný postoj obeť, a tento postoj v konečnom dôsledku usvedčuje ideologického konštruktéra z demagógie.

Mottom príbehu je citát z Hitle-

rovej knihy: „*Dnes som pevne presvedčený, že u človeka sa zvyčajne už v mladosti prejaví podstata jeho tvorivých myšlienok*“ (Feuchtwanger, 2014). V súvislosti s teóriou fašizmu výrok o „tvorivých myšlienkach“ vyznieva absurdne a v istom zmysle anticipuje absurditu doby, o ktorej sa bude hovoriť, a pozície človeka v nej.

Každá kapitola knihy predstavuje jeden rok zo spomienok rozprávača (od piatich rokov, ktoré dovŕšil roku 1929, do jeho pätnástich rokov, t. j. do roku 1939). Jednotlivé roky v chronologickom poradí tvoria numerické názvy kapitol, použíta následnosť citátov z Hitlerovej knihy, ktoré kapitoly uvádzajú, umožňuje vystopovať proces formovania Hitlerovho postoja k Židom až po stotožnenie sa s militantným antisemitizmom. Tak prvá kapitola má nadpis 1929 a uvádza ju prvá veta z knihy *Mein Kampf*: „*Šťastné predurčenie rozhodlo, že som sa narodil v Braunau-am-Inn*“ (s. 7). V ďalšom znení citátu zaujme najmä slovné spojenie *použiť všetky prostriedky*, uvedené v súvislosti s Hitlerovým názorom na potrebu spojiť dva nemecké štáty. Vyjadruje totiž súhlas s právom človeka použiť na dosiahnutie cieľa akékoľvek prostriedky. Citát tiež indikuje Hitlerovo splynutie s masami (s davom). Nasledujúcu kapitolu (rok 1930, čo je rok hospodárskej krízy, ktorá pomohla Hitlerovi k moci) uvádza citát odkazujúci na Hitlerove problémy v období, keď žil vo Viedni ako neúspešný umelec bez finančných prostriedkov; tento citát upozorňuje na sociálnu chudobu ako na jednu z príčin úspešnosti populizmu, ale naznačuje aj veľikášstvo a ego-centrizmus Hitlera (indíciou je deklarovanie odhodlania osobne bojo-

vať za práva davu, ale aj samolúby pohľad na vlastnú osobu). Kapitola 1931 je uvedená citátom, ktorý sa ešte stále viaže na Hitlerove spomienky na roky mladosti vo Viedni; je tu však indícia začiatku hľadania (ako je to pre populizmus typické) vonkajšieho nepriateľa (*marxizmus, judaizmus*). Citát, ktorý uvádza kapitolu 1932, už naznačuje *averziu* voči Židom, ktorá je však ešte len *lahká*, zdanlivo súvisí ešte nie s rasovým alebo politickým, ale s náboženským hľadiskom. Kapitulu 1933 uvádza citát s odkazom na študentské roky Hitlera strávené vo Viedni; Židia sa už pre neho stávajú *otázkou*, ktorú treba riešiť. Kapitulu 1934 otvára citát signalizujúci rodiacu sa teóriu o Nemcoch ako nadľuďoch; otázka: „*Je aj toto Nemec?*“ (s. 117), ktorú si Hitler kladie, vyjadruje odstup s negatívnym príznakom. Zrod predstavy o Židoch ako o neprijateľnej sociálnej skupine odlišných, cudzích elementov naznačuje citát ku kapitole 1935: „[...] *výzor už nijakou črtou nepripomínal výzor Nemcov.*“ (s. 131). Citát ku kapitole o roku 1936 obsahuje indície toho, ako sa v Hitlerovi stupňoval odpor k židovskej komunite ako celku (pripisuje Židom *vymyslené výhovorky, klamstvá*); viditeľné sú analógie s tým, ako sa v nacistickej ideológii hľadali dôvody na protižidovské ťaženie. Citát ku kapitole nadpísanej rokom 1937 je zreteľnou ukážkou predtým náznakov prítomnej nenávisti a demagógie: s dešpektom pripisuje Židom *špinavosť, nehanebnosť*, považuje ich za „[...] *vred v rozkladajúcom sa tele*“ (2014, s. 161). Postoj Hitlera voči Židom v citáte ku kapitole 1938 vyúsťuje do otvorene deklarovanej nenávisti: „*Napokon som ich začal nenávidieť.*“ (s. 179). Kapitola 1939 je

v tomto smere vrcholom demagógie, v rámci ktorej Hitler seba samého a svoju ideológiu povýšil na úroveň posvätného bojovníka za záchranu kresťanstva: „*Tým, že sa bránim proti Židovi, bojujem za to, aby som obránil dielo Pánovo.*“ (s. 209). Posledná kapitola, nazvaná 4. *december 2012*, je uvedená ironicky vyznievajúcim citátom, ktorý tvoria posledné vety z knihy Mein Kampf: „*Štát, ktorý v období zamorenia ľudských rás žiarlivo dohliada na to, aby sa zachovali najlepšie prvky jeho vlastnej rasy, by sa mal jedného dňa stať vládcom celého sveta.*“ (s. 217). Kapitulu tvorí krátky záznam o tom, s akými pocitmi odchádzal pätnásťročný protagonista do emigrácie v Anglicku, kam za ním o krátky čas pricestovali aj rodičia. Hitlerov megalomanský výrok sa tak dostáva do ostrého kontrastu s tým, ako si musí riešiť život človek, ktorému sa upierajú práva na dôstojnosť a život skrze rasovú príslušnosť.

Dokumentárna línia zložená z textových citácií z Hitlerovej knihy *Mein Kampf* predstavuje autentický „hlas doby“ z pozície strojcov holokaustu a odzrkadľuje vývin názorov na židovstvo od nevedomosti a nevšímavosti cez ľahostajnosť až k nenávisti a likvidačným praktikám. Dopady tohto ťaženia na Židov sú konkretizované v línii Feuchtwangerovho autobiografického rozprávania. Styčnú tematickú plochu medzi líniou dokumentu (citácie z knihy *Mein Kampf*) a líniou životného príbehu (rozprávanie detského rozprávača) tvorí jednak motív židovstva (narastanie antisemitizmu – narastanie existenciálneho ohrozenia v priamej úmere), jednak postava Hitlera (v citátovej línii prítomná v role priameho rozprá-

ĽUDOVÍT FULLA / Tri holúbky (Slovenské rozprávky)

vača, v príbehovej línii ako epická postava). Hitler ako rozprávač knihy *Mein Kampf*, aj detský rozprávač príbehu spájajú svoju individuálnu skúsenosť s pamäťou určitej sociálnej skupiny: v prvom prípade je to skúsenosť a pamäť reprezentanta tvorcov teórie a praxe rasovej genocídy (pamäť tu slúži na osvetlenie genézy demagógie); v rozprávaní o osude židovskej rodiny ide o reprezentanta sociálnej skupiny, ktorá bola genocíde vystavená (pamäť, ktorá je detská i dospelá zároveň, slúži na osvetlenie toho, ako sa s tým predmetná sociálna skupina v predvečer druhej svetovej vojny vyrovnávala).

Druhú líniu faktuality tvoria spomienky židovského chlapca-rozprávača, rekonštrukcia desaťročia

jeho života. K biografickým faktom patrí časopriestorová lokalizácia rozprávania: autor naozaj prežil predmetné roky v Mníchove, v dome, ktorý susedil s domom Hitlera, a tak ho chlapec mohol mnohokrát pozorovať. K faktom patria osobnosti dobovej (nielen nemeckej) kultúry a politiky (L. Feuchtwanger, R. Strauss, B. Brecht, E. Röhm, N. Chamberlain, B. Mussolini a iní), ktoré vídal na vlastné oči alebo o ktorých sa v jeho rodine rozprávalo; reálnymi osobami sú rodinní príslušníci Feuchtwangerovcov. Faktualnosť potvrdzujú historické udalosti, o ktorých sa hovorí (požiar Ríšskeho snemu, voľby do Reichstagu, ktoré znamenali nástup Hitlera k moci, olympijské hry 1936 v Nemecku atď.), ale aj numerický

typ nadpisov jednotlivých kapitol, ktorý je zreteľným odkazom na dôležitosť temporálneho princípu v rozvíjaní historickej tematiky.

Detský rozprávač je konfrontovaný s nepochopiteľnými a znepokojujúcimi (ba až existenciálnymi) javmi. Pocity ohrozenia vstupujú do jeho detského sveta zo strany rodiny a rodičov, ktorí sa ho spočiatku usilujú pred tým ochrániť: „*Židia, nacisti... rozprávajte sa už konečne o niečom inom!*“ rozčúli sa mama. *„Vystrašíte Edgara.“* (2014, s. 39). Objavujú sa cez život v škole: „*Takže som Žid. A ostatní ma neznášajú.*“ (s. 150); „*V škole sa mi už nikto neprihovori.*“ (s. 155). Pocity neistoty, poníženia a obáv vyvoláva dianie vo verejnom živote – napríklad nápis na dverách obchodu: „*Psom a Židom vstup zakázaný.*“ (s. 154); pocity ohrozenia postupne vyvoláva aj postava Hitlera, ktorého má chlapec príležitosť denne vídať, vnímať nielen jeho susedskú prítomnosť, ale aj reakciu svojho okolia naňho. Na druhej strane sa Feuchtwangerov rozprávač priamo odvoláva na to, čo mu v detstve vysvetľovali rodičia, resp. čo od nich a od iných dospelých mimovoľne vypočul, a čo pritom cítil. Charakter rozprávania tak korešponduje s názorom M. Halbwachsa (c. d., s. 72), že pocity človeka sa odohrávajú v určitom časopriestorovom rámci a za určitých okolností, pričom oboje je ovplyvnené tým, čím sa človek v myšlienkach práve zaoberá. Ľudské myšlienky teda v podstate modifikujú priebeh a charakter recipovaných podnetov, udalostí, a tie potom utkvajú v pamäti ako sled pocitov, ktoré pozná len ten, čo ich prežíva. Feuchtwanger sa usiluje čo najpresnejšie evokovať ich a reprodukovať

situácie zažívané v minulosti; to tvorí základňu vzájomného prepojenia fikтивности a faktuality v detskom rozprávačovi.

Rozprávanie vedené optikou detského rozprávača v zásade protikladne nadväzuje na obsahy citovaných Hitlerových výrokov. To, čo citát naznačuje, je kontroverzne zhmotnené do konkrétnych udalostí a rozhovorov dospelých v rodine; inokedy to, čo sa deje, priamo usvedčuje Hitlerov výrok z klamstva a odkrýva tak jeho cynizmus. V dôsledku takéhoto striedania rozprávačských hlasov sa konfrontujú dva protikladné pohľady aj na židovstvo a nacizmus, aj na postavu Hitlera.

Vnímanie židovstva Hitlerom i detským rozprávačom príbehu vychádza z rovnakého bodu – z nevedomosti o existencii Židov (v prípade rozprávača dokonca z počiatočnej nevedomosti o vlastnej príslušnosti k nim). Postupne prebieha proces spoznávania tohto fenoménu: čoraz zreteľnejšie sa vyjavuje zásadný rozpor medzi na jednej strane postojom dištancovania sa a rasovej nenávisťi – na druhej strane postojom sebaidentifikácie, uvedomovania si – povedané slovami Scaliho – „*[...] identity, nie však jeho vlastnej, ale tej vnútornej z rozhodnutia iných ľudí*“ (Feuchtwanger, 2014, s. 222), sprevádzanej pocitom strachu.

Pohľad na Hitlera je modelovaný zložitejšie. Z citátov jeho knihy môže čitateľ dedukovať, akú mal predstavu o sebe on sám (bojovník za národ a za najvyššie duchovné hodnoty, hlbokomyseľný ochranca práv a pod.). Čitateľ však z citátov vyabstrahuje najmä latentnú negatívnu charakteristiku (samolúbošť, narcizmus, egocentrizmus...). Príbehová

rovina prózy potvrdzuje práve túto predstavu a vytvára ju dvomi cestami. Jednou je perspektíva detského rozprávača: tu je Hitler vnímaný ako tajomná postava z domu oproti, ktorú vídať najčastejšie len ako tieň za záclonami alebo osobu nastupujúcu do auta. Z aspektu chlapca je to teda najskôr „sused“, ktorý vyvoláva naivnú zvedavosť: *„Bol by som rád vedel, či ma aj Hitler sleduje a či vie, že odchádzam na prázdniny.“* (s. 37). Neskôr je to nechápavosť (fotky v časopise, rozprávania staršej nevlastnej sestry) a rodiace sa poznanie: *„[...] viem aj to, že náš sused je nebezpečný človek“* (s. 61). Napokon nastúpi úzkosť a obava spojená s pocitom bezradnosti: *„Mám dvanásť rokov a cítim sa veľmi starý.“* (s. 155); *„Nenávidí nás. Nenávidí mňa. Hoci ani nevie, že existujem.“* (s. 164). Druhú cestu modelovania postavy Hitlera tvoria informácie sprostredkované na základe reprodukováných rozhovorov dospelých. Rozprávač je svedkom napríklad rozhovoru otca so strýkom, v ktorom sa odzrkadľuje aj triezvy úsudok: *„On nenávidí Židov a celú zemeguľu, tak ako všetci jeho druhovia. Je vyšinutý, zatrpknutý, paranoický, násilnícky, a najmä nebezpečný.“* (s. 50); aj plané nádej: *„Predsa len už nežijeme v stredoveku. Ľudia cestujú... Ved' ani Hitler sa nenarodil v jaskyni.“* s. 50; aj naivný optimizmus: *„Hitlerova strana už neznamená vôbec nič. Vo voľbách dostanú poriadne na frak.“* (s. 52). Rozhovory o Hitlerovi sprostredkujú mnohé dobové fakty, napríklad aj podobne ambivalentné chápanie postupujúceho holokaustu: *„To sú len blufy, slová, vyhlásenia mladých ľudí, ktorí ich vypúšťajú z úst v zúri-*

vosti, vo väzení. Ved' to predsa nie je v jeho programe.“ (s. 54).

Detská pamäť v próze Feuchtwan-gera vytvára rámec pre historizujúci obraz nástupu a postupného narastania vplyvu nacizmu. V konfrontácii s citátmi z knihy *Mein Kampf* sprítomňujú spomienky rozprávača na udalosti jeho detstva proces, akým sa Židia v Nemecku a cítia sa ako Nemci postupne presviedčali o tom, že sú nežiaduci, ako ťažko a za cenu akých obetí sa zmierovali s tým, že jediná cesta, ako si zachrániť život, je odchod do emigrácie.

„To nebolo prirodzené prežiť, prirodzené bolo umrieť.“

(Svedectvo č. 47; žena, ktorá ako dieťa prežila Auschwitz.)

Ako sme naznačili vyššie, tragédia židovského holokaustu postihla aj Slovensko. Aj z našej krajiny boli tisíce slovenských Židov transportované do koncentračných táborov, z ktorých sa väčšina už nevrátila. Mnohí z preživších sa po vojne vysťahovali do USA, Austrálie, Izraela, respektíve osobné osudy ich zaviedli do iných končín za hranicami našej krajiny. V zahraničí potom vydali svedectvo o svojom detstve, prežitom v tieni nacizmu. Viaceré svedectvá hovoria o anabázach detí, ktoré rodičia pošlú k príbuzným, spočiatku do Maďarska, potom na vidiek na Slovensku. V tomto smere sú si podobné osudy detí v autobiografickom príbehu **La-dislava Grosmana Z pekla šťastie** (u nás vydanom z pozostalosti autora až v roku 2001) a v príbehu slovenského židovského chlapca, spracovanom **Martou Fartelovou Chlapec bez mena. Román podľa skutočných udalostí** (2018). Grosmanov prota-

gonista sa s rodičmi nestretol; po jeho anabáze a návrate na Slovensko ich už nenašiel – boli odtransportovaní do koncentračného tábora. Viac šťastia mal v tomto smere hrdina M. Fartelovej, ktorý sa po vojne s matkou stretol.

Mnohé knihy zachytávajú osudy detí, ktoré sa počas holokaustu ukrývali na slovenskom vidieku, u milosrdných cudzích ľudí. Mnohokrát sa v takejto situácii ocitli bez najbližších, pretože rodina sa z obavy pred prezradením musela rozdeliť. Spomienkové knihy približujú dnešným čitateľom utrpenie detí z hladu, zimy, strachu a samoty. Takéto pocity zažíva rodina **Alice Barak Resslerovej**, ktorá sa ukrývala počas holokaustu na rozličných miestach na Slovensku; autorka o tom vydala svedectvo v knihe ***Krič, dievčatko, krič*** (2003). V chronologickom slede defiluje pred očami čitateľa život židovského dievčaťa vyrastajúceho v ortodoxnej židovskej rodine v Michalovciach. Postupne sa stretávala s čoraz početnejšími prejavmi rasovej segregácie Židov. Rodina bola prenasledovaná a perzekvovaná, napokon nútená ukrývať sa. Rodina striedavo žila na úteku, ukrývala sa u ľudí, ktorí boli ochotní sa ich ujať, prežívala v podzemných jamách na poli, zažila zradu s následným uväznením, útek z väzenia, Alica podstúpila zbytočnú operáciu slepého čreva, aby sa vyhli transportu, prežila ťažký zápal pľúc. Napokon sa všetci dožili oslobodenia a až do súčasnosti sa stretávajú s rodinou, ktorá im počas ukrývania sa v poli oddane pomáhala. Táto priama spomínajúca výpoveď má hodnotu predovšetkým autentického svedectva o odlúčenej dobe, ale aj o súcite, odvahe a nezištnej obeta-

vosti, s akou si ľudia vedeli navzájom pomáhať.

Osobné spomienky na perzekvovanie židovských rodín na Slovensku a ich internovanie v koncentračnom tábore sprostredkovala **Eva Slonimová** v knihe ***Dívaj sa na hviezdy. Spomienky dieťaťa, ktoré prežilo holokaust*** (angl. 2013, slov. 2015). Je to chronologické rozprávanie autorky o jej detstve v mnohodesetnej ortodoxnej židovskej rodine. Narastanie antisemitizmu ich donútilo ukrývať sa, spočiatku, neskôr sa však rozdelili po dvojiciach a ukrývali sa na rozličných miestach na Slovensku i v Maďarsku. Eva a jej mladšia sestra Marta sa ukrývali v Nitre so zmenenou identitou, ale na základe udania ich členovia ľudáckej strany chytili, drsne vypočúvali a napokon internovali v zbernom tábore v Seredi, odkiaľ boli koncom októbra 1944 odtransportované do Osvienčimu. Autorka spritomňuje nedôstojné podmienky, v akých boli ľudia prepravovaní do koncentračných táborov, bezcitné zaobchádzanie s nimi, zimu, hlad a neustály strach, v akom žili. Spomína viaceré situácie, v ktorých sa zachránili len vďaka svojej predvídavosti a chytrosti, resp. dobromyselnosti a súcitu niektorých ľudí. Spomína tiež na kruté zaobchádzanie s deťmi, na bezcitnosť niektorých dozorcov, na beznádej, aká ich prepadala, na zradu a podlosť, s akou sa stretli. Ale jej rozprávanie je zároveň svedectvom o silnej vôli človeka žiť a o vzájomnej súdržnosti v nebezpečenstve. Utrpenie Evy a jej sestry sa neskončilo ani po oslobodení koncentračného tábora. Autorka opisuje strastiplnú cestu, akú dve malé dievčatá museli samy prejsť, kým sa dostali napokon vlakom do

Bratislavy k svojim rodičom a súrodencom. Čoskoro po vojne sa ukázalo, že antisemitské nálady v spoločnosti potichu pretrvávajú a nenápadne sa predierajú na povrch; Evinmu otcovi v roku 1948 hrozilo zoštátnenie majetku a azda aj väznenie, preto emigroval do Švajčiarska, za ním odišla celá rodina a napokon po istých peripetiách aj Eva. Celá rodina sa usadila v Austrálii. Kniha Evy Slo-nimovej je priamočiara, citovo však veľmi autentická výpoveď o detstve vystavenom krutosti doby, o utrpení, ktorým si museli prejsť aj deti. Je to aj výpoveď o tom, že o pekle, ktorým títo ľudia prešli, dlho nedokázali rozprávať ani svojim najbližším. Autorka sama sa s tým vlastne nikdy nedokázala vyrovnáť a zabudnúť. Preto sú prežitie pocity, traumy a utrpenie podané na báze prekríženia pohľadu desať-dvanásťročného dievčaťa s pohľadom starej skúsenej ženy, ktorej rozprávanie o prežitých udalostiach neprináša katarziu; je to pre ňu stále ťažké, ale napriek tomu pociťuje a na niekoľkých miestach aj otvorene vyjadruje nevyhnutnosť vydať o tom svedectvo. Na rozdiel od spomínaní viacerých, ktorí prežili holokaust, vo vecnom rozprávaní tejto autorky zostali prítomné široko otvorené, prekvapené, zdesené i vystrašené oči dieťaťa, ktoré muselo vidieť a zažívať krutosť holokaustu. To ju približuje k metóde nazerania na čas holokaustu v próze E. Feuchtwangera.

Autobiografia **Evy Umlauf** *Číslo na tvojom predlaktí je modré ako tvoje oči. Spomienky* (nem. 2016, v slovenskom preklade 2018) je vecnou a otvorenou výpoveďou bez tendencie beletrizovať. Autorka v nej rekapituluje svoje životné osudy od narodenia po súčasnosť. Vo veku nece-

lých dvoch rokov ju spolu s tehotnou matkou a otcom a mnohými ďalšími slovenskými Židmi deportovali zo Serede do vyhladzovacieho tábora Osvienčimu. Vzhľadom na raný vek sa jej nezachovali vedomé spomienky na koncentračný tábor, preto napísaniu knihy predchádzal dlhodobý heuristický výskum, pátranie v archívoch, štúdium existujúcich (ústnych či písomných) svedectiev tých, ktorí prežili. Sústredila tak množstvo svedectiev so zámerom zistiť a vypovedať o tom, čo z daného obdobia ju ako osobnosť determinovalo a v akej miere jej život ovplyvnila aj matkina trauma z koncentračného tábora, otčimova ortodoxná výchova alebo tetovanie na predlaktí. Jej výpoveď odkrýva obludnosť zvrátenej ideológie a má slúžiť ako dôkaz o tom, čo sa dialo počas židovského holokaustu s deťmi i dospelými, ale aj o tom, s akými prejavmi antisemitizmu sa židovskí spoluobčania stretávali i po vojne v komunistickom Československu.

Výraznejšie literárne ambície majú príbehy **Kathy Kacerovej** žijúcej v Kanade *Tajomstvo príborníka* (2015) a *Noční špióni* (angl. 2004, slov. 2015), v ktorých autorka spracovávala prenasledovanie Židov na Slovensku podľa spomienok svojej matky. Neskrývaným zámerom autorky je šíriť informácie o holokauste, pričom sa usiluje, aby informácie napĺňali popri poznávacom rozmere aj rozmer emocionálny a aby sa pritom evidentná zažitá ľudská skúsenosť nestratila. Tým diela (najmä prvé z nich) nadobudli presvedčivosť dokumentu. V mladom čitateľovi dokážu evokovať brutalitu doby, sprítomniť a spolu s hrdinkou, trinásťročnou Gabikou, prežiť pocit existenciálne-

ho ohrozenia a pochopiť, čo všetko je človek schopný vydržať v hraničnej životnej situácii. Autorka týmito príbehmi sprítomňuje nielen situáciu životného ohrozenia Židov počas fašistického režimu na Slovensku, ale aj strach tých, ktorí sa neopovážili udržiavať so Židmi kontakt, aby neohrozili seba a svoju rodinu. Na druhej strane je tu prítomná aj obetavá pomoc a ľudská statočnosť tých, čo Židov ukrývali pred likvidáciou.

ZÁVER

Psychologička Michaela Hapalová vo svojej úvahe o holokauste konštatuje, že aj po vojne rodiny „s históriou holokaustu v Čechách aj na Slovensku často žili izolovane, akoby v paranoidnej pevnosti, s nedôverou, „čo tí druhí“. Akoby sa prenieslo imaginárne geto do ďalších päťdesiatich rokov po vojne: budeme sa naďalej skrývať pred svetom tým, že budeme mlčať o svojej identite, uzavretí ako v gete, spojení okrem spoločnej histórie aj spoločným tajomstvom. [...] Dlhé roky sa mlčalo. Príbehy čakali na svoje vyrozprávanie.“ (Hapalová, 2008, s. 68). Ak po rokoch životné príbehy o perzekúciách skrze rasy a náboženstva vychádzajú aj u nás, má to význam nielen pre poznanie temných stránok európskej histórie, ale aj preto, aby sa stali mementom, živou výstrahou a poučením do budúcnosti. Ako upozorňuje Svatava Urbanová vo svojej monografii o holokauste v českej a prekladovej literatúre pre deti a mládež po roku 1989 (2018), téma na jednej strane artikuluje vojnovú traumu, ktorá v pamätníkoch pretrváva, je výstrahou pred neonacizmom, ktorý sa plazí Európou, ale na druhej strane jej hrozí sprofanovanie masovou kultúrou,

ktorá sa rada priživuje na tom, čo vyvoláva pozornosť a záujem publika. Toto nebezpečenstvo číha najmä na fiktívne príbehy; tie faktuálne (biografické či autobiografické) musia čeliť skôr nižšej miere literárnosti.

Poznámka: Štúdia je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu APVV-15-0071 Človek s hendikepom v literatúre pre deti a mládež.

Literatúra

- FEUCHTWANGER, E., 2014. *Můj sused Hitler*. Bratislava: Trio Publishing. ISBN 978-80-81700-02-6.
- HALBWACHS, M., 2009. *Kolektivní paměť. Kritické vydání připravené Gérardem Namerem za spolupráce Marie Jaissonové*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-016-2.
- HAPALOVÁ, M., 2008. Židovská identita ako cesta k sebe, ako návrat domov, späť do svojej duše. In *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti*. Zborník príspevkov z konferencie, Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, s. 67-72, ISBN 978-80-969857-2-2.
- NIŽNANSKÝ, E., 2016. *Politika antisemitizmu a holokaustu na Slovensku v rokoch 1938-1945*. Banská Bystrica: Múzeum SNP. ISBN 978-80-89514-40-3.
- RICOEUR, P., 2012. *Paměť, historie, zapomění*. Pandora, Kulturně-literární revue. Č. 24/25, s. 161 – 169. ISSN 1801-6782.
- SNIEGOŇ, T., 2017. *Zmizelá historie. Holokaust v české a slovenské historické kultuře*. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-2265-7.
- URBANOVÁ, S. *Holokaustem za zády. Téma holokaustu v české a prekladové literatúre pro děti a mládež po roce 1989*. Ostrava 2018. ISBN 978-80-7464-992-9.
- VRZGULOVÁ, M. (ed.), 2007. *Deti holokaustu*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu. ISBN 978-80-969857-0-8.

MODLITBA ZA KAROLU

ONDREJ SLIACKY

Je začiatok leta roku 1889. V hornej časti bystrického rínku pod Mariánskym stĺpom, uprostred dedinčaniek, ktoré ako každý trhový deň ponúkajú bystrickým paničkám mlieko, maslo, tvaroh, vajíčka, stojí Cecília Skutecká s oranžovým slnečníkom. Slúžka, ktorá prišla s ňou, aby odniesla, čo milosťpani nakúpi do kuchyne, je kdesi bokom, a tak mladá žena debatuje s peknou dedinčankou. Tá jej núka črepník s akousi kvetinou. Ženu však črepník nezaujíma. Zvedavá je, ako sa darí jej matke. Už ju nevidela dobré dva týždne. Nie je chorá? Dievčatko v klobúčiku a s taštičkou v ruke s nezaujmom sleduje mamu. Zaiste by bolo radšej pri šiatri plnom farbistých medovníkov ako jej braček a sestrička alebo doma pri bábikách. Lenže musí čakať. Mamka sa rozpráva s kvetinárkou, a keďže pritom gestikuluje, isto tak rýchlo neskončí.

Dievčatko uvažuje správne. Keď sa raz Cecília Skutecká rozreční, je to nadtľho. V tomto prípade naveky. Z bystrického trhu viacej neodíde. Bude tam dokonca i vtedy, keď tam už nebude ani trh, ani ten, čo ju urobil nesmrteľnou – jej muž Dominik Skutecký.

A predsa je to všetko inak, ako na prvý pohľad vyzerá. Maliar Dominik Skutecký, ktorý do mesta pod Urpínom prišiel z Benátok len pred pár rokmi, aby si rodinu zachránil pred tamojším morom, pôvodne síce chcel, aby mu na bystrickom trhu pózovala jeho žena. Keďže však pani Cecíliu, rodenú Bystričanku, dcéru sluhu tamojšej židovskej obce, celú noc trápila hrozná migréna, pobral sa k priateľovi Holeschovi, či by ju mohla zaskočiť jeho sedemnásťročná dcéra. A toho ani jeho slečnu dlho nahovárať nemusel. Keď sa kišasonka dozvedela, že ju chce maľovať Skutecký úr, ich slávny priateľ, dobre že od radosti neskákala. Chytro si obliekla ľahký plášť a vybehla na ulicu.

Tam si ju Skutecký skúmavo obzrel a spýtal sa:

„Margit, ten oranžový parazól ešte máš?“

Dievčina rozpačito, nevediac, kam maliar otázkou smeruje, prikývla.

„Tak sa proň vráť,“ vraví jej Skutecký, „a zeber si ze sebu aj ten čierny šál, co vi- sí v predsíni.“

„Šál?“ zarazila sa slečna. „Veď je teplo.“

„Enem si ho zeber.“

Dievčina stále nadšená tým, že bude maliarovou modelkou, vbehla do domu. Skutecký sa nestačil ani zobzerať okolo seba, už bola späť. Lenže potom, keď sa ocitla na rínku medzi hľbou sedliačok, už taká nadšená nebola. Pravda, utešovala sa, Skutecký úr sa tu len zastavil, zaiste má chuť na hrnček čerstvého mlieka, a len čo ho vypije, pôjdu do jeho ateliéru. No až keď si Skutecký začal uprostred trhu rozkladať maliarsky stojan, začalo jej to dochádzať. A keď si potom pri štafli rozložil aj maliarsky stolček, s istotou vedela, že dnes nepocíti tú omamnú vôňu, pre ktorú tak rada chodí s rodičmi do Dolnej ulice, do bytu, ktorý si Skutecký po príchode do mesta prenajal. Teraz jej maliar vzal šál a zľahka jej ho obkrútil okolo krku. Potom odstúpil a vzápätí jej kratší koniec šálu prehodil cez plece na chrbát.

„A fčil, Margit,“ vraví, „otevri parazól... né... nedávaj si ho nad huavu.“

„A ako?“ zbezradnela dievčina.

„Prehodz si ho cez plece.“

„A čo mám s ním robiť?“

„Co bys s ním robiua?“ pousmial sa Skutecký. „Budeš mi do neho chytat sunko.“

Dievčina, dcéra bystrického staviteľa Adolfa Holescha, ktorý podľa maliarových predstáv postaví mu o pár rokov na konci Hornej ulice, neďaleko sedrie, stoličného súdu, novorenesančnú vilu benátskeho štýlu, najprv nechápavo pozrela na maliara a potom sa činila, ako mohla. Dokonca až tak, že Skutecký sa odrazu ocitol v slnkom zaliatych Benátkach a vzápätí v mestskom divadle, ktoré uvádzalo jednu z jeho milovaných Verdiho opier. Len čo sa rozoznel orchester, Skutecký zatvoril oči. Keď doznela predohra, opona sa začala dvíhať. Skutecký otvoril oči a zatajil dych. Spolu s ním i celé hľadisko. Javisko bolo totiž ako vymaľované, plné dedinských trhovkýň v pestrofarebných krojoch, sediach či čupiacich na dlažbe akéhosi starého mesta. Súčasťou komparzu bola i žena pod veľkou šiatrovou plachtou, predávajúca medovníky. Dominantnou postavou scény bola však mladá meštianka s oranžovým slnečníkom ležérne položeným cez plece. Aby scénograf zdôraznil plasticnosť celej scény, postavil pred ňu, chrbtom k obecnstvu, panské dievčatko, zaiste jej dcérku. Vtom reflektory s oranžovým svetlom sa opreli o slnečník mladej ženy. Operná diva natiahla ruku smerom k trhovkyni, ktorá jej ponúkala kvetináč, a z hrdla jej začala tryskať nádherná melódia o slnku, ktoré v tento krásny deň urobí všetkých ľudí šťastnými.

Skutecký opäť privrel oči a dal sa unášať podmanivou hudbou talianskeho génia. Strhol sa až vtedy, keď pri ňom svojimi topánočkami zašuchotala priateľova dcéra.

„Kolko je hodzin, Margit?“

Dievčina odvrátila zrak od polohotového obrazu a pozrela sa na hodinovú vežu.

DOMINIK SKUTECKÝ / Trh v Banskej Bystrici

„Budú dve.“

Skutecký si všimol, že rínok je prázdny.

„Trhovkyne odešli?“

„Už dávno.“

„Mjeuas mja obudzit.“

„Veď ste nespali.“

„Jak to, že nespau?“

„Maľovali ste... nechcela som vás rušiť.“

Vtedy Skutecký pozrel na obraz. Vzápätí štetcom ukázal na ženu s prúteným košíkom opretým o bok. Presne v takom košíku ponúkali na benátskych trhoch ženy rybárov ich čerstvý úlovok.

„Táto tu byua?“

Dievčina sa pozorne zahľadela na obraz.

„Nie,“ prekvapila sa, „predavačky rýb v Bystrici nie sú.“

„Ufam si, odbjehua sem z Benátek,“ tajuplne sa pousmial Skutecký.

Potom skúmavo hľadel na svoje polohotové dielo.

„Co poviš, Margit?“

„Mne sa páči... všetko je na ňom ako živé... krásne... ešte i ja,“ zasmiala sa.

A obraz, olej na plátne, ktorý Skutecký nazval Trh v Banskej Bystrici, vzbudil rozruch aj na najbližšej budapeštianskej výstave. Dokonca až taký, že ho mestská rada kúpila pre galériu hlavného mesta. A v nej sa obraz stal senzáciou. Každý, kto sa len trochu zaujímal o súčasné výtvarné umenie, vystál si rad, aby ho uvidel. Peštianske noviny písali o ňom ako o skvoste, ktorým sa začína nová éra maďarského maliarstva.

„Akého maďarského?“ čertil sa v Turčianskom Svätom Martine, v redakcii Národných novín Svetozár Hurban Vajanský, keď dočítal v najznámejších peštianskych novinách chválu na obraz, kvôli ktorému pred pár dňami cestoval do Budapešti. „Skutecký je predsa Záhorák ako repa, z Gajár, a ako viem, hovorí po nemecky, taliansky, no po maďarsky ani nemukne... a potom,“ strká noviny s fotografiou Skuteckého obrazu pod nos svojmu šéfovi Ambrovi Pietrovi, „čo je na tom obraze maďarské? No pozri sa! Vari tie dedinčanky, medovníčarka alebo gajdoš? Všetko je to slovenské, akože je Boh nad nami!“

„Čítali ste, čo ten pansláv zas popísal?“ pohoršovalo sa vedenie peštianskej galérie a poslalo obraz späť Skuteckému. Nie hneď, až po niekoľkých mesiacoch s tým, že buď Skutecký úr vráti peniaze, ktoré mu za obraz vyplatili, alebo namaľuje taký trh, o ktorom nebude pochyb, že je peštiansky.

„Ó, Bože!“ chytil sa Skutecký za hlavu, keď mu žena ten list preložila. Trh však namaľoval. No aby už nikto nepochyboval aký, umiestnil ho na dolnú časť bystrického rínku. Na rozdiel od predchádzajúceho trhu už nie iba s náznakom bystrického pozadia, ale pekne viditeľne. Nech aj slepý vidí, že dedinčanky sediace v rebrináku a ďalšie vozy odchádzajú po skončení trhu z námestia, nad ktorým sa potáca bystrická hodinová veža.

Pravdaže, o obraz v Pešti záujem nebol. Zato keď Skutecký na objednávku bystrických mešťanov namaľoval portrét bývalého podžupana Zvolenskej stolice Bélu Grünwalda, ktorý kedysi bol obvinil Maticu slovenskú a tri slovenské gymnáziá z podvratnej protištátnej činnosti a potom ich rozprášil, prišiel si ho na peštiansku výstavu pozrieť sám minister vnútra gróf Teleki. Obrazom bol nadšený. Takto sebavedome má vyzerat vysoký uhorský štátny úradník. A už si na najbližšom Skuteckého obraze predstavoval samého seba. Dokonca urobil v tom aj prvý krok.

„Blahoželám, Skutecký úr, je to veľkolepé dielo... vy sám ste pýchou Uhorska.“

A pridala k tomu pár lichotivých viet o majstrovom talente, ktorý obdivuje dokonca viedenský cisársky dvor.

„Ako viem, majstre, dva vaše obrazy si už kúpil sám panovník.“ A na prekvapenie svojich sprievodcov pozval Skuteckého do svojho kabinetu na pohár točejského. Najlepšie hneď a zaraz.

Skutecký akoby nechápal, čo mu minister vraví. Uprene sa mu díva do tváre, ale neodpovedá. Minister svoju lichôtku zopakoval ešte raz. Skutecký mlčal da-

lej. Vtedy pristúpil k nemu jeden zo sprievodcov ministra a po slovensky, tak aby to minister nepočul, mu šepká:

„Človeče, pán minister vás pozýva do svojho kabinetu...“ nepočujete?!”

Skutecký tentoraz odpovedal. Lenže po nemecky:

„Prepáče, excelencia, ale ja... ja neviem po maďarsky, nerozumel som vám... prepáče.“

Gróf Teleki zalapal po dychu. Potom očervenel, zbledol.

Taká nehoráznosť... nevedieť štátny jazyk a ešte sa k tomu priznávať... Fľochoh na Skuteckého, akoby ho chcel zavraždiť, a bez slova, nasledovaný sprievodom, mu ukázal chrbát.

„A máš po štátnych objednávkach,“ privítala si pani Cecília muža po návra-
te z Pešti.

Skutecký hodil rukou.

„Aspoň si budem malovať, čo scem.“

A hneď na druhý deň sa pobral do medeného hámra.

Starý turzovsko-fuggerovský podnik, založený na konci 15. storočia, ho zaujal už pri príchode do Bystrice. Fascinovala ho jeho starobylá atmosféra, stáročiami začmudená hala s pecou, v ktorej sa roztápali kusy medi. Keď po prvý raz zazrel zrobeného chlapa v dlhej zástere z hrubej kravskej kože, ako pristupuje k rozpá-
lenej peci, aby dlhou štanglou vybúral jej zamurovaný otvor a vypustil roztavenú meď, cítil sa ako malý chlapec, keď sa v Gajaroch chodieval dívať na dedinské-
ho kováča, čo veľkým kladivom vyhánal z vyhne roje ohnivých iskier. No len čo sa žliabkom začala do pripravených hlinených foriem liať roztavená meď, s hrô-
zou hľadel, ako ohnivé jazyky sálajúce z otvoru pece preskakujú na jeho čiernu skicu hámorskej haly a spaľujú to, čo od rána v tej strašnej pálave nakreslil. Keď sa však lepšie pozrel na kartón, rozbúchalo sa mu srdce. Plamene jeho skicu ne-
zničili. Ostali v nej, akoby ich tam bol ktosi zaklial. Kartónová čerň odrazu zís-
kala nový rozmer, plastickejší. V tej chvíli Skutecký s presvedčivou istotou ve-
del, že bystrický hámor dostal od Stvoriteľa ako osudový dar. Odvtedy kedykoľ-
vek v ňom vzplanula vášeň skicovať alebo stať si za maliarsky stojan, vybral sa do
ústia Laskomerskej doliny.

Lenže medený hámor ho nelákal len svojou tajuplnou magickou hrou ohňa a černe. Lákali ho aj chlapi, čo každý deň, v čase i nečase, museli už ráno pred štvrtou kráčať z Tajova do Laskomera, aby pred šiestou už horel oheň v hámor-
skej peci. A potom zas po šiestej večer, keď už oheň zaliali, tou cestou späť do-
mov. Celé dni a týždne sa od nich ani nepohol, pozoroval ich, kreslil, zazname-
nával každý ich pohyb, výraz ich tvárí, sústredenosť, únavu, takže napokon bol
jedným z nich. Pravda, nie od prvých chvíľ. Bol predsa iný, pánko, pomätenec,
čo to v hlave nemá všetko v poriadku. Môže predsa normálny zdravý chlap, aj
keď ho Pán Boh mohol zo zeme vytiahnuť o pár cólov vyššie, sedieť v kúte tejto
začmudenej dračej diery a čosi celé dni čarbať na kusy papiera? No keď im maj-
ster Zvoniak povedal, čo zazrel, keď raz okolo neho tiskal fúrik plný kusov rozlá-

manej medi, že to kreslí ich, zháčili sa. Nuž ale keď je maliar, prečo nemaľuje doma sväté obrázky alebo mestské frajličky v parku na špacírke, ale ich... obyčajných hámorských chlapov. A keď to už tak veľmi chce, dobre, no nech príde v nedeľu po kostole do Tajova. Vtedy budú vyumývaní, oholení, oblečení v čistých háboch. Vtedy by ho aj privítali, ako sa na slušných ľudí patrí. Veď aj keď je maliar, krpátý páňko so smiešnymi myšacími fúzikmi, nie je to zlý človek. Aj sa im privraví, spýta sa na ženu, na deti a to po slovensky, aj keď ten zaiste do poriadnej slovenskej školy nechodil. Ba im aj vyká ako seberovným, nie ako hámorskí úradníci. A cez obedňajšiu prestávku, keď si čosi ukuchtia, nehanbí sa ochutnať, čo mu ponúknú. Len keď mu jedného dňa Mišo Sedílek podal nôž, aby si odkrojil zo slaniny, pokrútil hlavou.

„Dzekujem vám, Miško.“

„Je dobrá... ako maslo,“ núka ho Tajovčan ďalej.

Potom napichne slaninu na nôž a podáva ju Skuteckému.

„Ovoňajú.“

Skutecký vezme slaninu, privonia k nej a vráti späť chlapovi.

„Neodrežú si?“ začudovane sa pýta Sedílek.

Skutecký pokrútil hlavou. A na mužov spýtavý pohľad vraví:

„Mojžiš zakázau.“

Chlapi, sediaci okolo hrubého došteného stola, prestali jesť.

„Oni sú žid?“ spýtal sa Zvoniak, ktorého Skutecký namaľuje na mnohých hámorských obrazoch.

„Aj po otcovi, aj po materi,“ prikývol Skutecký.

„Nevyzerajú.“

Skutecký sa zasmial. A bol by na príhodu zabudol, keby mu Sedílek na druhý pondelok ráno nebol podal veľký lopúch a v ňom dva krásne vyčistené pstruhy z Tajovského potoka.

„Vy ste rybár, Miško?“ začudovane sa spýtal Skutecký.

„Hej,“ uškeril sa Sedílek.

„A čo prikázaní – nepokradneš?“ pochopil Skutecký, čo za rybára je Sedílek.

„Vyspovedám sa,“ škerí sa Sedílek ďalej. „A toto,“ rozkrútil ešte zväzoček chrenových listov s kusom žltučkého masla, „vám posielu žena, že vraj oni na šmalci nesmú.“

Skutecký prekvapene pozrel na chlapa a nevedel, čo napochytro urobiť. Keď sa spamätal, chcel niečo povedať. Vonku sa však rozfúkal vietor a cez deravú šindľovú strechu mu frkol do oka nejakú smietku. A tak namiesto toho, aby sa poďakoval za nečakaný podarúnok, vyšiel z haly na dvor a tam začal poskakovať na jednej nohe, odťahovať si mihalnice, nech tajovskí chlapi vidia, od čoho mu tak zrazu zvlhli oči.

O pár dní Skutecký zaslzil znova. Nie však už v medenom hámri, ale v Pešti, kde zanechával svoju pätnásťročnú dcéru Karolu. Stvoriteľ totiž vyslyšal jeho dávne prosby a jedno z jeho štyroch detí, práve Karolu, obdaril maliarskym ta-

lentom. Dievča síce mlelo po maďarsky, taliansky, francúzsky a nemecky, akoby krútilo verklíkom, takže bystrickí profesori dievčenského gymnázia pri každej príležitosti Skuteckému odporúčali, aby si dcéru poslal študovať jazyky na Sorbonnu či viedenskú alebo peštiansku univerzitu. „S takým jazykovým talentom, majstre,“ povedal mu raz direktor gymnázia, „som sa ešte nestretol.“ No dievča zvládalo nielen jazyky. Na klavíri muzicírovalo lepšie než Skutecký na violončele. Zážrakom bol však pre Skuteckého deň, keď mu ešte ako maličká priniesla ukázať obrázok orgovánovej halúžky. Odvtedy si Skutecký sám učil dcéru kresliť. Prišiel však čas, keď usúdil, že urobí lepšie, keď si svoje najmilšie dieťa zverí do rúk známej peštianskej maliarky Valérie Telkessyovej. Žena je len žena. A jeho dcéra je vo veku, keď už vo všeličom potrebuje ženskú radu. Či urobil dobre, bohvie. Jedno však vie naisto. Odteraz sa nejedno ráno prebudí do zamračeného bystrického dňa.

Ešte šťastie, že ten rok ubehol ako voda v Hrone. Karola je znova doma a šteboce a maľuje jedna radosť. Pravda, nie čo on, zato orgovány z jej skíc a malých zátiší voňajú tak, že ich omamná vôňa napĺňa celú vilu. A pritom sa netrápi ako on. Nezaznamenáva každý detail, dopodrobna, kvietoček po kvietočku, až je z toho veľký orgovánový strapec. Zo stola zoberie tubu farby, vytlačí ju na paletu, pridá k nej rezanec druhej, tretej, zavrtí v tom všetkom veľkým štetcom a potom to začne natierať na plátno. Pár ťahov a v ateliéri vonia kvet, ktorý do Bystrice kedysi dávno priniesol z Osmanskej ríše slávny Ján Dernschwam. Chce jej to, pravda, skorigovať, ako to pred pár rokmi robil klerikovi Jožkovi Murgašovi z Jabříkovej, čo každé prázdninové leto býval v jeho ateliéri ako doma. Zrazu akoby mu ktosi priložil ruku na ústa. Skutecký sa však nadýchne, ruku, ktorá mu chce zabrániť, aby povedal Karole, že tak nie, takto sa machlí, nie maľuje, prudko odstrčí od úst, no vzápätí nechce veriť tomu, čo z nich vyjde:

„Dobre, moja,“ vraví, „je to pječné, prevelice krásne... takto by sem to já nena-malovau!“

Karola, ktorá čakala, že otec zas čosi zašomre, ako vždy keď bol nespokojný s tým, čo namaľovala, prekvapene naňho uprie svoje veľké čierne oči.

„Máš pravdu, ocko,“ zasmeje sa a vzápätí s ironickým podtextom, ktorý raz preslávi jej syna, čo ešte len pobehuje tam hore okolo praotca Abraháma, povie: „Ty by si to takto celkom isto nenamaľoval!“

O pár týždňov je už Dominik Skutecký aj s dcérou v Taliansku. Najprv v Bologni, potom vo Florencii, v Ríme. Trochu skicujú, jeden vedľa druhého, ale poväčšine sú v galériách. Pravdaže, Skutecký chce, aby dcéra na vlastné oči videla to, nad čím kedysi ako začínajúci maliar žasol v Taliansku on. A tak ju vodí od jedného renesančného majstra k druhému, lenže nalievajúcu sa mladú slečnu starí páni nevzrušujú. Pristaví sa síce pri nich, pozdraví ich, ale že by mala chuť sa s nimi pohovárať... ani pomyslieť! Z potuchnutých kostolov, preplnených upachtenými turistami, ju to ťahá inam, k rovesníkom, aj keď o niečo starším, než je ona,

do malých, neoficiálnych galérií, ktoré nie sú síce také navštevované, ale zato plné nevidaných impresií, bláznivých nápadov, cirkusových klaunov, nad ktorými sa vznášajú krikľavo farebné balóny a vzducholode...

„Tebje sa to líbi?“ spýtal sa Skutecký dcéry pri návšteve jednej z takýchto kútíček.

„Hej,“ bez rozmýšľania odvetila Karola. „A tebe?“ dodá s provokujúcim podtónom v hlase.

Pravdaže, dopredu vie, čo otec odpovie. Že nie, ani trochu. Veď akoby sa aj mohlo. To, čo vidí, nie je jeho svet. Jeho je ten, z ktorého práve odišli. Svet, ktorý má svoje zásady, presne stanovené pravidlá, svet skostnatený, uzavretý do ulity, do ktorej neprenikne ani lúčik obyčajného ľudského dňa. Práve preto si tú otázku mohla odpustiť, hlupaňa! Veď ak by jej niekto zniesol modré z neba, tak je to jej otec... prečo ho potrebovala dostať do rozpakov? Zahanbiť! Pridať sa k tým, čo v poslednom čase najmä v peštianskych plátkoch vypisujú, že Skutecký zaspal svoj čas... že už ani zbla nerozumie tomu, čo sa v modernom maliarstve deje. On, pravda, nevie, že kým je v tom svojom hámri, ktorý maľuje, akoby o ňom písal vedeckú rozpravu, všetko do zúfania podrobne, lopatu, kladivo, kliešte... Dokonca si to i odfotografuje, aby potom doma v ateliéri na nič nezabudol. Zatiaľ si ona doma číta tie odporne pravdivé články. Nie, nezúri... len jej je ľúto ota, do plaču ľúto.

„Či sa mi to líbi?“ zopakuje Skutecký dcérinu otázku.

A na jej prekvapenie, odpovie:

„Sem rád, že sa to líbi tebe, slečno.“

A presne takto Skutecký odpovie o pár rokov neskôr, keď dvadsaťpäťročná zaľúbená Karola privedie do vily v Hornej ulici na olovrant pekného mladého muža.

„Mami, ocko,“ habká, „to je pán doktor Karvaš... privedla som ho...“

Skutecký sa baví na dcériných rozpakoch.

„Ale my, dcérenko, my sme zdraví!“ povie s predstieranou vážnosťou. Potom sa obráti na ženu: „Alebo tebe, Cecília, niečo bolí?“

Mladý muž ustrnie a v pomykove nevie, kam z konopí.

„Ale ja, ocko,“ vyhrkne vtom Karola, „ja som chorá!“ A zúfalo hľadá na rodičov.

Manželia sa pozerú na seba a oči im zažiaria šťastím.

„Tak teda potom, pán doktor, vitajte u nás,“ povie Skutecký a srdečne stisne ruku mladému mužovi, o ktorom si už dávno, bez toho, aby o tom Karola vedela, zistil, čo je zač.

Keď potom mladý začínajúci bystrický lekár odchádzal z vily, Karola sa zahľadí na rodičov a nie si istá svojím dojmom, pýta sa ich:

„Naozaj sa vám páči?“

A vtedy Skutecký povie to, čo jej pred pár rokmi povedal v Ríme:

„Sme rádzi, slečno, že sa líbi tebe.“

Ale mladý muž Skuteckého a jeho ženu naozaj zaujal. A získaval si ich čoraz

viac. A nielen slušnosťou. Keď sa koncom októbra 1918 začalo uvažovať o svadbe, o tom, že v synagóge by sa mal uskutočniť len svadobný obrad a hostina by mala byť u nich v záhrade, pod šírym nebom, ako je u židovských mešťanov zvykom, celý čas mlčal. Skuteckému však neušlo, že s niečím nie je spokojný.

„Co, Ferdiš, co ty na to?“

„No... ja neviem,“ zajachťal budúci zať.

„Na očiach ti vidzím, že vieš.“

Mladý muž sa pozrel na Karolu, akoby u nej hľadal pomoc či dopredu sa ospravedlňoval za to, čo povie:

„No ja... ja si myslím, že stačí len obrad... hostina nie... aspoň nie v záhrade... všetkým na očiach.“

Nastalo hrobové ticho.

„Len pred pár dňami sa skončila vojna,“ pokračuje mladý, lekár, „všade je strašná bieda, ľudia nemajú čo do úst, od hladu kradnú, drancujú a my... viete, čo by tí chudáci hovorili?“

„Že ľudé skapínajú a židé krepčá,“ ozval sa Skutecký.

„Hej,“ prikývol mladý lekár, „takto by to presne povedali.“

A bolo rozhodnuté.

Z krásy nevesty to však neubralo. Keď ju dve matky, jej a mladého zaťa, spoločne priviedli do synagógy pod chupu, symbolizujúcu púštny stan Abraháma a Sáro, Skuteckého srdce sa od vzrušenia roztriaslo ako natešené vtáča. A neprestalo sa chvieť ani vtedy, keď nevesta v prekrásnych bielych šatách zo starohorskej čipky sedemkrát so závojom zahalenou tvárou obtancovala ženícha. Ba chvelo sa aj potom, keď rabín Schönfeld dal ženíchovi pokyn, aby sa presvedčil, koho si berie za ženu. Ženích odhalil neveste tvár a tá jeho zažiarila šťastím. Nie, nie je to nepekňá Lia, ale jej mladšia sestra, pôvabná Ráchel. Rabín si vydýchol, akoby osobne prežíval ten prastarý svadobný príbeh svojho národa, a jemne pokynul hlavou, že ženích môže nevestu obdarovať svadobným darom.

„Týmto si mi zasľúbená podľa zákona Mojžiša a Izraela,“ riekol mladý muž posvätnú formulku tak, aby ho počula celá synagóga, a nastokol Karole na prst jednoduchý zlatý prsteň. Potom priložil svoju tvár k jej a šepol: „Lúbim vás, pani Karvašová... naveky!“

Ktohovie, či Skutecký vyťušil, čo počula jeho dcéra, či nie, no vtáča v ňom sa odrazu upokojilo. V tej chvíli sväto-sväte vedel, že Boh ho obdaroval mužom, ktorý odteraz – tak ako to prikázal Mojžišov zákon – prevezme starostlivosť o jeho dcéru.

Vlastne, zišlo mu raz v noci na um, pokojne by si už mohol ľahnúť v Rudlovej k hebrejským otcom. Synovia Ferdiš, Alexander i prvorođená dcéra Zerline hroznú vojnu prežili v zdraví. Sú ambiciózni, schopní, začínajú vylietavať z hniezda. Ibaže, je tu Cecília, o ktorú sa zas on pred rokmi zaviazal pred celou synagógou starať až do smrti. A potom to jeho maľovanie. Posadnutosť maľovaním. Po tých kritikách, čo sa na hámorské obrazy začali objavovať už pred voj-

nou, každý iný by to bol vzdal, schoval sa kdesi do myšacej diery, no on nie. Novinové plátky, pre ktoré bol len remeselníkom kopírujúcim realitu, nič viac, postrkal, kde sa dalo, len aby sa nedostali do rúk Cecílie alebo, chráň Boh, Karole. Ešte tak tej, chudere, ktorá ho bezmedzne obdivuje a pre ktorú je tým najlepším maliarom na svete. A tak hoci dovŕšil sedemdesiatku, len vláči po Bystrici drevený kufrík s farbami a tú svoju štaflu, ktorá bohvie prečo tak oťažela, hoci ešte donedávna bola ľahučká ako pierko, a machlí a machlí. A darmo si potom večer v ateliéri, dívajúc sa na to, čo namaľoval, zúfalo vraví, viac už ani čiarku, ani jediný ťah štetcom, ráno sa zas ako dajaký starý židovský kožkár šmatlá z ulice do ulice a snorí, čo by podhodil svojim hladným očiam. Až jedného dňa sa ocitne tam, kde sa po prečítaní kritiky v Pesti Hírlap zaprisahal, že už v živote nevstúpi, v medenom hámri. Pravda, cez vojnu dodržať slovo nebolo ťažké. Tajovský chlapí hneď po vyhlásení mobilizácie museli narukovať na haličský front, aby ratovali cisára pána a jeho rodinu. A tak oheň v peciach vyhasol, buchary vytĺkajúce medené kotly stíchli. Vráta hámra sa na dlhé štyri roky zabuchli.

Nový čas však zablkotal aj v hámorskej peci.

A oheň z nej akoby preskočil na staručkého maliara. Jedného dňa stojí v starej hale so štaflou na chrbte a zmätено sa obzerá okolo seba. Ani jedného z chlapov, čo sa tu zvrátajú, nepozná. A vôbec, je v medenom hámri? Už sa zberá odísť z miesta, kde asi zablúdil, keď vtom počuje známy hlas:

„Pán Skutecký... pán Skutecký!“

Skutecký zamrká a šťastne sa usmeje.

„To ste vy, Miško?“

„Ja, pán Skutecký.“

„Takže ste prežili.“

„Hej... prežil,“ prikývne Sedílek a vyhrnie si pravú nohavicu. Namiesto nohy má pod ňou drevený kýpeť.

„A ostatní?“

Sedílek mlčí.

„Och, Bože,“ zavzdychá starec.

„A vy?“ pýta sa Tajovčan. „Ešte maľujete?“

„Prestau sem... no naráz mi došlo smutno za hámrem,“ odvetí Skutecký, „dúfam, že mi váš majstr dovolí sem občas nakuknúť.“

„Dovolím,“ zasmial sa Sedílek.

„Vy, Miško?“

„Hej,“ prikývol Tajovčan, „kým si páni nenájdu mladšieho.“

Odvtedy je Skutecký v medenom hámri deň čo deň. Aj sa mu to Cecília, deň čo deň ufrlanejšia, usiluje vyhovoriť, ale márne.

„Ešte šťastie, že raz do týždňa je šábes,“ jeduje sa, „ty by si tam, starý blázon, aj spával.“

A pani Cecília ani netuší, akú pravdu hovorí. Niežeby Skutecký nekreslil a nemaľoval. Väčšinu času však v hámorskom teple predrieme. Tak ako pred vojnou

pokúša sa skicovať kotlárov, no noví chlapi nie sú už tí, čo bývali. Aj sa im keddy-tedy privraví, no buď nerozumejú jeho gajarčine alebo nechcú s ním strácať čas. A o pózovaní ani počuť. Darmo sľubuje, že zaplatí, o čo prídu, len hodia rukou... keby dajaký groš mal, kúpil by si kabát. Ten, čo má na sebe, celý zamachlený od farieb a bohvie prečo uškvarený na chrbte, by si neobliekol ani podlavický cigán. A tak aj keď niečo urobí, je to bez duše... ako obraz starého vyprahnutého maliara, nič viac. Našťastie je tu oheň... blkoce ako kedysi, priťahuje oči, vlastne oči priťahujú plamene poskakujúce ako bizarné tiene na náprotivnej stene hámorskej haly... a tak si na starú skladáciu stoličku sadne bokom od ohňa, a akoby bol v mestskom biografe, hľadá na pohyblivé obrázky nemých ľudí. Aj teraz medzi nimi kráča akási mladá žena a za ňou malý chlapec. Ale veď je to Karola... na chrbte má jeho štaflu a chlapča poskakujúce za ňou si z ruky do ruky prehadzuje jej maliarsky kufrík... vtom sa potkne a spadne. Žena sa obzrie, priskočí k chlapčatú, zdvihne ho a raz-dva razy mu capne po zadku. Potom ho schmatne za ruku a zamieri popri Porges palote smerom nahor k sedrii. Vtom sa chlapča obráti, a hoci má v očiach slzy, veselo mu zamáva... panebože, premkne Skuteckého ohromujúci pocit... to je... to je predsa jeho vnuk... vnuk, pre ktorého ešte pred narodením ako maturitný dar pripravil niekoľko originálnych grafických listov talianskych renesančných majstrov... a práve teraz Cecília tie listy podáva mláďencovi oblečenému v peknom maturitnom obleku... áno, sú to ony... na mape možno zreteľne prečítať jeho rukou napísané venovanie: „Vnukovi Petrovi Karvašovi ako maturitný dar venuje starý otec Dominik Skutecký.“ Takže takto vyzerá jeho osemnásťročný vnuk... maturant! Božinku, ten je fešák... ako jeho otec. Nie, ako otec nie... je to celá Karola. Ale kde to je? V Hungárii... pravdaže, v krásnej secesnej kaviarni, v ktorej si rád pri pohári červeného skalického posedel s priateľmi... orchester hrá a na parkete sa zvrátajú maturanti a maturantky so svojimi rodičmi... aha, tam je Karola... tancuje so synom valčík a žiari ako benátske slniečko... Ale kde sa tam vzal ten vysoký chlap v čiernej uniforme a nablýskaných čiernych čizmách? A prečo pod brigadírkou má tvár zahalenú šatkou, spoza ktorej mu presvitajú len zelenkavé hadie oči... a prečo netancuje ako ostatní, aj keď podchvíľou podíde k nejakej slečne, ukloní sa, ale slečna chytrou schmatne prvého spolužiaka a rozbehne sa s ním na parket. Vtom chlap vyskočí na pódium k muzikantom, zatlieska a strhne si z tváre šatku. Všetci v sále vykriknú od hrôzy. Tvár, na ktorú hľadajú, je tvár kostlivca. Vzápätí sa rozbehnú k východu. Dvere sú však zamknuté. A tak sa tam len zhrčia a bezmocne hľadajú na chlapa, ktorý si ich najprv skúmavo prezerá a potom zakýva prstom na jedno z počerných dievčat... slečna sa v strachu zobzerá okolo seba, hľadá pomoc, no keď všetci, aj jej rodičia, sklonia hlavy, ako zhypnotizovaná kráča k nemu. Kostlivec kývne na kapelu, potom sa ukloní dievčatú a začne sa s ňou zvráť na parkete. Keď dotancuje, siahne do vrecka rajtiiek, vyberie z neho žltú Dávidovu hviezdu. Napľuje na ňu a pricapne ju dievčatú na ľavý prsník, že ju od bolesti až prehne. Medzitým sa už ostatní postavili do radu a posúvajú sa k nemu. A kostli-

vec s každým, so ženou i s mužom, s dievčaťom i s mládencom obtancuje parket a potom každému nalepí na prsia Dávidovu hviezdu... vtom prichádza k nemu Karola s mužom... kostlivec najprv vykrúti zaťa, potom Karolu... no keď schmatne vnuka, ten sa mu vytrhne z rúk a pritom sa pokĺzne a spadne. Smrtihlav si zastane nad ním, chvíľu uvažuje, čo urobiť... potom siahne do vrecka, vyberie z neho Dávidovu hviezdu a s odporom ju šmarí mládenkovi do tváre. Karola priskočí k synovi, pomáha mu vstať, pričom Dávidovu hviezdu mu priloží na maturitné sako a nežne po nej prejde dlaňou.

Rad mladých ľudí a ich rodičov s Dávidovým znamením na prsiach nasledovaný kostlivcom vychádza z Hungárie a kráča dolu Kapitulskou ulicou na železničnú stanicu... Vtom z radu vyskočí Karola s mužom a so synom sa rozbehnú smerom k námestiu. Kostlivec vyberie z puzdra revolver, namieri ho na utekajúcich, no vzápätí sa rozbehne za nimi. Karola s mužom a so synom utekajú z plných síl. Smrtihlav je rýchlejší. Dobieha ich, a keď znova namieri revolver na ich chrbty, tí traja vbehnú do Kostola Nanebovzatia Panny Márie. O chvíľu z neho vyjdú. Ani jeden z nich však už nemá na prsiach Dávidovu hviezdu... na krku sa im kolembá krížik s umučeným Kristom... Kostlivec neveriacky pokrúti hlavou a zasunie revolver do puzdra.

Zhrbený Skutecký si pritiahne stoličku bližšie k hámorskému biografu, no vidí už len rad tých z Hungárie, ako stoja pred vagónom, z ktorého mäsiarski tovariši vyhánajú stádo kráv. Keď to urobia, smrtihlav schytí dievča s Dávidovou hviezdou a šmarí ju do zalajneného vagóna... v nasledujúcom obrázku Karola s mužom a so synom prichádzajú domov, k vile... ale prečo pred ňou stojí kostlivec a prečo im ukazuje na neďalekú Porges palotu... hádam len nemajú ísť tam... o chvíľu už je Karola v najvyššom oblôčiku secesného veľkodomu... v kamrlíku pre slúžky... tam si sadne k malému stolu a čosi píše na zdrap papiera... potom vychádza z izbičky a zamieri k výťahu... otvára na ňom dvere... prv než skočí do jeho čierneho pažeráka, obráti sa a veselo zamáva otcovi... Kým sa Skutecký stihne spamätať, zať s kostlivcom vyťahujú zo šachty dolámanú Karolu a na nosidlách ju odnášajú do nemocničného auta... Skutecký v hrôze privrie oči. Keď ich otvorí, na pomyselnom plátne hámorskej haly je Karola na invalidnom vozíku... jednu nohu má v sadre, okolo krku ortopedický golier... vozík tlačí muž v bielom lekárskom plášti... asi Ferdiš, hej, je to Ferdiš... ponáhľa sa... chce uhnúť chlapom v čiernych uniformách, ktorí spievajúc pochodujú za nimi... v poslednej chvíli priskočí k nemu syn... spolu zdvihnú vozík s Karolou a vyložia ho na chodník blízko Porges paloty... vzápätí mládenec, teraz má na chrbte ruksak, na hlave šiltovku, objíme Karolu i otca a stráca sa v hmle... Kostlivec, ktorý z nej vyskočí, schytí vozík s Karolou a rozbehne sa s ním smerom k sedrii... Ferdiš v bielom plášti uteká za ním... vozík mu vytrhne a tlačí ho sám... nie však už po ceste, ale po betónovom dvore väzenia... Karole pritom odľukuje z pliec, vložky padajúceho snehu... vtom naňho kývajú dvaja väzenskí dozorcovia... pomaly ide k nim... dozorcovia, ukradomky sa zobzerajúc na všetky strany, mu otvárajú

väzenskú bránu... Ferdiš stojí, akoby z tej bieloby vonku bol oslepol... dozorcovia nervózne gestikulujú... vytláčajú ho von... Ferdiš im čosi hovorí a ukazuje na dvor, kde zostala Karola... dozorcovia krútia hlavami... Ferdiš skloní hlavu a zamieri naspäť dovnútra väzenského dvora. Vtom prichádza kostlivec a rehoce sa, až sa tleska po stehnách... potom jednou rukou schmatne Ferdiša, druhou vozík s Karolou a vybieha na ulicu, kde stojí nákladné auto.

Skutecký zalapá po dychu, horúčava je neznesiteľná... sála z dedinskej vápenky, pred ktorou kostlivcovo nákladné auto zastáva... ale prečo tu... a prečo je tu toľko objímajúcich sa a nariekajúcich ľudí... a prečo toľko vojakov... panebože, a prečo tých ľudí, mužov, ženy s deťmi, ženú po doštenej rampe nahor, kde z pažeráka pece šľahajú ohnivé plamene... hore pri nich stojí vojak v zelenej uniforme... dôstojník so smrťhlavom na čiapke spod schodíkov čosi naňho kričí, ale vojak, pred ktorým kľáči starý muž so zviazanými rukami, pokrúti hlavou, vloží si revolver do puzdra a zoskakuje na zem... dôstojník sa obracia k druhému vojakovi... odmieta aj ten... vtedy dôstojník siahne do vrečka, vyberie z neho bankovku a zamáva ňou smerom ku skupinke chlapov v čiernych uniformách. Všetci do jedného sa rozbehnú k nemu a trhajú mu bankovku z rúk... vzápätí ten, čo ju uchmatol, vyskočí k starcovi, namieri naň revolver a vystrelí... potom zoskakuje a beží k dôstojníkovi po ďalšiu bankovku... vzápätí tlačí pred sebou vozík s Karolou... zo Skuteckého hrdla vyjde zvierací ryk... v tej chvíli priskočí k vozíku Ferdiš... jednou rukou prikryje Karole oči, druhou sa ju pokúša vziať do náručia... nevládze však zdvihnúť nohu ani na prvý schod doštenej rampy... zatacká sa a spadne... vtedy sa tam z ničoho nič objaví akýsi starec v starodávnom židovskom kaftane... ale veď je to praotec Abrahám, ten samý, ktorého namaľoval v Benátkach... áno, je to on... zohýna sa a podáva Karole ruku... tá sa jej zúfalo chytí a v tej chvíli sa mení na malé vrkočaté dievčatko... vzápätí popri Abrahámovi schovávajúcemu za chrbát veľký obetný nôž, cupká nahor rampou, kde je kamenný obetný oltár s pripraveným raždím... vtedy Skutecký spadne zo stoličky na zem, no pozviecha sa... kľakne si a šťastne zopne ruky, pretože tuší, že tak ako Boh neprijal Abrahámovu obeť, teraz daruje život jeho milovanému dieťaťu...

Po dlhom čase Skutecký otvorí oči. Nie je však v hámri, ale doma v posteli. Z jednej strany stojí pri ňom Cecília, z druhej zať Ferdiš s mužom v bielom lekárskom plášti, zaiste kolegom z nemocnice. Všetci naňho uprene hľadia. Cecília má oči plné slz.

„Otec,“ osloví ho zať, „môžete hovoriť?“

„A proč by sem nemoheu,“ čuduje sa Skutecký zaťovej otázke a – mlčí.

Potom sa nad neho nahne ten cudzí doktor a ukazovákom mu zľava doprava prejde popred oči.

„Ako sa voláte?“ pýta sa.

„Proboha, to je zas čo?“ nechápe Skutecký a zas nepovie ani slova.

Zať mu nadvihne nohu a pustí. Jeho kolega mu to urobí s ľavou rukou, potom s pravou.

„Bolí vás niečo?“ pýta sa.

Vtom do izby vchádza Karola s desaťmesačným synom v náručí. Skuteckému sa rozžiaria vyhasínajúce oči. Chvíľu sa na ňu díva a potom mlčky odvetí Ferdišovmu kolegovi:

„Proč by mja mjeuo neco bolet, já sem predca najšťastnejší člověk na svjece.“

Dominik Skutecký, zakladateľ slovenskej realistickej maľby, po opakovanom záchvate mozgovej mŕtvice umrel 13. marca 1921. Dcéru Karolu a zaťu Ferdinanda Karvaša, obľúbeného bystrického lekára-filantropa, slovenskí a nemeckí fašisti zavraždili spolu so stovkami ďalších obetí vo vápenke v Nemeckej o dvadsaťštyri rokov neskôr, 9. januára 1945. Dva mesiace predtým nemecké komando zajalo v Hiadeľskom sedle pod Prašivou Skuteckého syna Alexandra, talentovaného architekta, a spolu so šesťdesiatimi dvoma občanmi židovského vierovyznania, osemnástimi slovenskými vojakmi a partizánmi, niekoľkými americkými letcami, ktorí sa tam ukrývali, ho zavraždilo. Cecília Skutecká prežila vojnové hrôzy vďaka neznámej slovenskej rodine. Podľa informácie Jozefa Ďuriančíka, zverejnenej v knihe *Po stopách Dominika Skuteckého* (Banská Bystrica 2012), umrela 21. januára 1956 v jednom z bratislavských domovov dôchodcov. Jej dvadsaťpäťročný vnuk Peter Karvaš, budúci významný predstaviteľ slovenskej modernej drámy a prózy, účastník partizánskeho odboja, vrátil sa po oslobodení Banskej Bystrice domov, aby si od tej chvíle – ako napísal vo svojej spomienkovej knihe *Hniezdo* – bol už len sám sebe domovom.

Karola Karvašová, talentovaná maliarka, dcéra Dominika Skuteckého, so synom, budúcim významným slovenským dramatikom, prozaikom a publicistom Petrom Karvašom. Spolu s manželom MUDr. Ferdinandom Karvašom ju 9. januára 1945 beštiálne zavraždili nemeckí a slovenskí fašisti vo vápenke v Nemeckej.

CENTRUM
DETSKEJ LITERATÚRY,
ČÍTANIA
A SK IBBY

GABRIELA
MIKULČÍKOVÁ

JAZYK AKO PRIESTOR DOMOVA

Vo februári zorganizovalo Centrum detskej literatúry, čítania a SK IBBY konferenciu pri príležitosti Medzinárodného dňa materinského jazyka s názvom **Jazyk ako priestor domova**. V roku 2020 sa po prvýkrát aj Slovenská republika oficiálne zapojila do osláv tohto dňa. Prvý ročník konferencie sa konal v Univerzitnej knižnici v Bratislave pod záštitou bývalej ministerky kultúry SR Lubice Lašákovéj a zároveň pod záštitou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, za účasti vyše 80 pedagógov, knihovníkov a rodičov.

Cieľom konferencie bolo zamerať sa na význam materinského jazyka ako najdôležitejšieho komunikačného nástroja v rodine a priniesť pohľad na rodnú reč z hľadiska jej vplyvu na budovanie vnútorného bezpečia dieťaťa. Snahou bolo poukázať aj na to, ako súvisí rozvíjanie vzťahu s materinským jazykom s kultivovaním osobnosti dieťaťa

a predstaviť ho ako konštruktívny prvok pri psychosociálnom vývine detí.

Konferencia sa začala úvodným rozhovorom Timotey Vráblovej s Pavlom Muchom, hudobníkom a zakladajúcim členom komorného sláčikového telesa Mucha Quartet. Pri uvažovaní nad témou **Materinský jazyk vo svete zvukov a citov dieťaťa** vychádzal známy violončelista zo svojich zážitkov z detstva v hudobníckej rodine, aj z vlastných skúseností otca dvoch malých detí. Cez prvé bľabotanie, počúvanie spevu vtákov, zvukov okolia, hlasu maminky, tónov klavíra, spevu,... hovoril o prepojení na vývin reči u najmenších detí aj o dôležitosti a význame ticha pre ich zdravý vývoj. Spievanie pesničiek a recitovanie básničiek neodmysliteľne patria do rodiny Muchovcov a tak deti (Jakubko a Alžbetka) zažívajú materinský jazyk prirodzene – cez spoločné zážitky s rodičmi. Získavajú tak príjemné emocionálne skúsenosti, dôležité pre pozitívny vzťah k rodnej reči. Pavol Mucha svoje rozprávanie podporil a obohatil aj o hudobné ukážky – hrou na violončelo.

V druhom príspevku nazvanom trochu provokatívne **„Struggle“ o rodný jazyk** hovorila spisovateľka a autorka kníh pre deti Gabriela Dittelová o svojich skúsenostiach a postrehoch zo života v zahraničí, kde spolu s manželom dlhšie pôsobili a vychovávali dcéru v cudzojazyčnom prostredí. Porovnávala biodiverzitu s jazykovou diverzitou a vyzdvihla potrebu rovnako sa starať o vymierajúce jazyky ako o ohrozené druhy zvierat. Takýchto zanikajúcich jazykov je až 90 percent zo 7 tisíc, ktoré sú t. č. používané vo svete. Hovorí však nimi menej ako 100 tisíc ľudí. Jazyky, ktorými sa neučia hovoriť a ne-

rozprávajú nimi už malé deti, sú skôr či neskôr odsúdené na zánik. Svet tak neprichádza len o samotnú reč, ktorá zanikne, ale aj o časť tradície, histórie a kultúry spoločenstva ľudí, ktorí tento jazyk používali.

Gabriela Dittelová sa v príspevku venovala aj špecifikám „detského“ jazyka. Prvé texty, ktoré deti učíme, a pomocou ktorých s nimi hovoríme, sú riekanky. Väčšinou sú veľmi rytmické, obsahujú jednoduché slová, deti si ich ľahko zapamätajú. V našom prostredí je to napr. Ťap-ťap-ťapušky, Varila myšička kašičku a ďalšie. Riekanka poskytuje viac než len informáciu o tom, čo myška varí. Každému človeku sa veršiky spájajú s určitou emóciou: jednému to pripomenie škôlku, inému konkrétne situáciu, miesto alebo človeka, ktorý mu riekanku prvýkrát predstavil, ďalší si predstaví knižku, v ktorej básničku videl a iný možno dlaň, do ktorej kašičku varil, a ktorú držal v ruke. Z riekanky možno vnímať aj pocit zaopatrenia, ktorý uvarená kaša poskytuje. Ak sa presunieme za hranice a vezme si napríklad známou anglickú riekanku Hey, diddle diddle!, pre našinca je iba zhlučenie slov bez hlbšieho významu (*krava preskakuje mesiac*). Až po bližšom zoznámení sa a spoznaní anglického prostredia pochopíme, že to zmysel dáva. Príkladov, pri ktorých dokáže správny význam textu pochopiť iba ten, kto zdieľa rovnaký materinský jazyk je mnoho. Gabriela Dittelová uvádzala na veľtrhu v zahraničí svoju knižku pre predškôľakov, ktorú nazvala *Štrbavá knižka*. Jej názvom chcela vyvolať pozitívne emócie v detských čitateľoch, aby sa necítili štrbaví len oni sami, ale mali aj štrbavú knižku. Pri preklade narážala na problém, že angličtina slovo štrbavý nepozná. Rovnako sa v anglickom prostredí stráca aj spojitost nástupu do

školy so štrbavosťou, keďže tam deti začínajú prvú triedu navštevovať v nižšom veku (v Holandsku dokonca vo veku 4 rokov), keď im ešte zuby nevypadávajú. Nakoniec knižka dostala v preklade názov *Gummy smile*, čo evokuje predstavu bezzubého bábätka. Symbolika názvu *Štrbavá knižka* (a snaha o jej „zblíženie“ s predškôľakmi cez názov) sa tak v cudzojazyčnom prostredí minula zámeru.

Ďalší postreh, ktorý Gabriela Dittelová na konferencii spomenula, sa týkal boja o rodný jazyk, ktorý zámerne nazvala po anglicky „struggle“ (boj). Naznačila tým súperenie anglického jazyka so slovenským, ktoré vníma v spoločnosti. Snaha poskytnúť deťom do života jazykovú výbavu, vyzbrojiť ich schopnosťou komunikovať v cudzej reči, je prirodzená. A nie je to problém, pokiaľ je to rodná reč jedného z rodičov. Menej prirodzená je však situácia, ak pre naplnenie tohto zámeru obaja rodičia komunikujú s dieťaťom už od jeho narodenia v inom jazyku, ktorý je však pre oboch cudzí. Snívať, vyznávať lásku, zažívať emócie, ktoré vieme autenticky cítiť a vyjadrovať iba v rodnej reči, nedokážeme sprostredkovať a prenášať na dieťa rovnako autenticky v cudzom jazyku. Ak tento princíp nerešpektujeme, môže to mať negatívny dopad na jeho schopnosť učiť sa, koncentráciu, na emocionálny vývoj. Deti dokonca lepšie prosperujú aj pri štúdiu cudzích jazykov, ak sa môžu „oprieť“ o materinský jazyk – vytvára im pocit istoty, bezpečia a zázemia. Preto aj keď je jazyková výbava dôležitá, nie je najšťastnejšie začínať s ňou v najútlejšom veku, pokiaľ to nie je rodný jazyk jedného z rodičov.

Timotea Vráblová predniesla príspevok **Rola rodiča v rozvoji komunikačných schopností dieťaťa**. O materin-

Riaditeľ BIBIANY Peter Tvrdôň pri otvorení konferencie Jazyk ako priestor domova

skom jazyku hovorila ako o „jazyku mamy“, ktorý je pre zdravý vývoj dieťaťa a jeho život nesmierne dôležitý. Zahŕňa to dlhý proces prežívania a poznávania. Od bábätká, ktoré vníma svet v symbolickom jazyku, cez prihováranie matky, jej vôňu, blízkosť, dotyky, napĺňanie jeho bazálnych potrieb, pocitu bezpečia. Dieťa pri tom dochádza do kontaktu so zvukovou materiálou materinského jazyka, spája sa mu to s obraznosťou, pohybom, iniciujú sa v ňom pocity, čo je silno previazané s prežívaním materinského jazyka a má vplyv na jeho rozvoj.

V každej kultúre a každom etniku je dôležitým archetypálnym symbolom cesta. Či už je to Mechúrik-Koščúrik, Zatúlané húsa, Janko Hraško, Gulko Bombuľko, Smelý Zajko alebo ďalší hrdinovia rozprávkových príbehov, všetci sa vydávajú na cestu. Na nej dozrievajú, získavajú skúsenosti, zažívajú dob-

rodružstvá. Cesta sa vždy spája so životom a poznávaním.

V súčasnej dobe sme však dopustili (a nielen na Slovensku, deje sa to v celej západnej kultúre), že poznávanie je stotožňované, v skutočnosti nahrádzané, získavaním informácií. Výrazne tomu napomáha aj využívanie technológií ako rýchleho a ľahko dostupného zdroja poznávania.

Pre zdravý a celistvý vývin osobnosti sú pre každého dôležité stimuly, ktoré sú postavené na osobnom vzťahu. Dieťa potrebuje vnímať, cítiť, prežívať a byť vnútorne spojené s tým, čo poznáva (ľuďmi, svetom, okolím). Nenahradia mu to technológie, ani samotné informácie. Zdravé vnútorné väzby, dôležité pre radosť z poznávania, sa v ňom vytvárajú vtedy, keď sa mu mama prihovára v materinskom jazyku, v kto-

rom dokáže komunikovať, myslieť a cítiť s celou autenticky prežitou emóciou.

Výskumy dokazujú, že napríklad už pravidelným upokojuvaním malých bábätiak cez médiá (bez toho, aby dieťa videlo, ako sa matka nad ním nakláňa, počulo jej hlas, vnímalo jej úsmev, dotyky, cítilo jej vôňu, zachytávalo jej náladu...) sa u neho mení neurostimulácia mozgu, ktorý inak vyhodnocuje podnety a má to negatívny dopad na jeho vývoj. Takisto deti, ktoré sa učili jazyk cez sledovanie istého (vo svete populárneho) televízneho seriálu, mali mnohé poruchy reči a poddimenzované používanie materinského jazyka. Dokonca sa objavila už u 5-ročného dieťaťa aj demencia. Čím povrchnejšie teda budeme pracovať s poznávaním a získavaním informácií, tým viac budeme ako ľudia, aj ako spoločenstvo, strádať.

Podstatnou časťou príspevku bol workshop, kde si účastníci konferencie, rozdelení do skupín, zažili to, čo kultúry od nepamäti zažívali a prežívajú pri učení sa dodnes – od detského blabotania, vyslovovania hlások a slabík cez postupné napĺňanie slov obsahmi a udalosťami, až po vytváranie a vstupovanie do príbehu. To všetko sprevádzal zvuk bubna, meniaci sa rytmus, pohyb a emócie. Interaktívna hra umožnila účastníkom „zažiť si slovo“ a prežívať ho spoločne. Emocionálna fyzická skúsenosť je dôležitá na to, aby dieťa cítilo v sebe domov, ktorý má prepojenie na jeho rodinu, kultúru a „kmeň“ a umožňuje mu prežívať materinský jazyk so vzťahom a vrúcnosťou.

V ďalšom príspevku **Materinská reč – korene pre budúcnosť** rozprával Daniel Hevier o svojich skúsenostiach s učením detí v projekte Radostná škola s Danielom Hevierom. Hovoril o práci s rôzne problémovými deťmi, ktoré

vyžadovali špecifický prístup, ako hľadal a nachádzal spôsoby, ktorými sa mu darilo rozvíjať u týchto detí ich schopnosti a potenciál. Potešil sa, že po rokoch, keď najdôležitejším vyučovacím predmetom v školách bola dlho matematika, sa kráľovnou stala slovenčina. Vyjadril presvedčenie, že často negatívny vzťah detí k materinskému jazyku sa podarí zmeniť a zlepšiť len vtedy, ak im budeme schopní odovzdať našu vlastnú vášeň preň, pocit a poznanie, že materinský jazyk nie sú len poučky, ale je to krásna živá látka, dobrodružstvo... a keď začneme v deťoch budovať živý vzťah k jazyku. Deti sa prirodzene učia v rodine, pri mame, pri dedovi, na dedine, v živote komunity. V minulosti deti nikto neseparoval, všetko bolo pre nich školou a zároveň hrou. Učili sa ako mláďatá – simuláciou, skúšaním si životných situácií a pokiaľ vrátime do našich škôl a životov osvedčené postupy, nemôžeme byť neúspešní a deti nemôžu byť nešťastné.

V poslednom príspevku **Materinská reč – cesta k vnútornému obrazu o sebe a o svete** Timotea Vráblová hovorila o rozprávačstve, bez ktorého sa náš jazyk mení iba na zdroj informácií. Vydvihla potrebu spoznávania cez príbehy a udalosti, ktoré sa k rozprávaniu vzťahujú. Napríklad povesti, ktoré od istého veku začínajú byť pre deti nezaujímavé a nevieryhodné svojím dejom, majú dôležitý význam pre komunitu, oblasť, kraj či miesto, ku ktorému sa viažu a môžu byť preň strategické z hľadiska porozumenia. Uviedla príklad sociologického prieskumu medzi potomkami Aztékov, u ktorých sa pozorovalo, že deti mali častý problém s čítaním. Pozoruhodné bolo zistenie, že v minulosti, keď došlo ku kolonizácii a aztécke knihy s obrázkovým písmom boli na-

Zakladateľ MUCHA Quartet Pavol Mucha hral na violončele, a tiež hovoril na tému Materinský jazyk vo svete zvukov a citov dieťaťa

hrádzané latinkou, Aztékovia začali latinku nazývať choré písmo. Ako sa dieťa má ľahko učiť čítať písmo, ktoré samo považuje za choré? Sociológovia si preto uvedomili, že ak chcú pomôcť týmto deťom, nemôžu k nim pristupovať podľa šablóny. Ďalšie výskumy štúdiá ľudského pohybu v 50-tych rokoch uvádzajú, že náš spôsob komunikácie má charakter tanca a vždy, keď sa rozprávame, do našej verbálnej komunikácie vstupuje aj nonverbálna a dochádza k pohybovej synchronizácii. Do toho pristupuje aj rytmus, ktorý sa opakuje a rozvíja diferencovanie – podľa etnika, mentality. V tejto súvislosti hovorila Timotea Vráblová o nízko a vysokokontextových jazykoch, kultúrach. Nízkokontextové kultúry (napr. Angličania, Nemci) sa prejavujú priamočiaro, majú racionálnejšie a priame vyjadrovanie myšlienok a je im prirodzený iný spôsob vní-

mania priestoru, ktorý súvisí s komunikáciou. Majú iný rytmus a inak prebieha v komunikácii aj synchronizácia. Oproti nim sú vysokokontextové kultúry (napr. ázijské), ktoré nie sú priamočiare a na to, aby si komunikáciu užili, potrebujú mať niečo v nej zahalené. Ťažisko komunikácie sa presúva do fyzického priestoru. Napríklad fakt, že včera pršalo, by Angličan vyjadril stroho (It rained yesterday), zatiaľ čo v našej kultúre by sme pravdepodobne chceli poznať aj kvalitu dažďa, (napr. Včera spáchlo) a v Ázii by sme rovnakú informáciu dostali cez popis prírody, farieb a scenérie, než by prišlo na samotný dažď. Toto všetko tvorí materinský jazyk. Môžeme sa naučiť veľa cudzích jazykov, ale materinskú reč si potrebujeme chrániť ako vnútornú os, ktorá dáva stabilitu celému telu a duši, lebo materinský jazyk je jazykom srdca.

PAOLA PERETTIOVÁ

Vzdialenosť medzi mnou a čerešňou

Bratislava, Fortuna Libri, 2019, il. Carolina Rabei.

Paola Perettiová (1986) je talianska spisovateľka, ktorá sa do pozornosti čitateľov dostáva svojím debutovým románom *Vzdialenosť medzi mnou a čerešňou*, inšpiratívnym pre deti aj dospelých. Tematické zameranie signalizuje už obálka. Je na nej dievčatko (nie je mu vidieť do tváre) s kocúrom v tmavej noci, osvetlené len mesiacom a niekoľkými hviezdami. Na zadnej strane je v rovnakej tme rozkvitnutá čerešňa.

Protagonistkou príbehu je deväťročná Mafalda, ktorá sa bojí tmy tak ako väčšina detí v jej veku. Na rozdiel od nich sa však nebojí tmy vonku, „*bojí sa iba vlastnej tmy, tej, ktorú má v očiach*“ (s. 11). V skutočnosti totiž trpí Stargardtovou chorobou, ktorá spôsobuje postupnú stratu zraku. Jej mama sa domnieva, že je mimoriadna a takých ľudí si vyberá Boh, no Mafalda sa necíti byť šťastná. Ozajstnú radosť prežíva, keď môže byť so svojím kocúrom Veľkým Turcaretom, rumunskou upratovačkou Estellou, kamarátom Filippom, alebo keď myslí na svoju zosnulú starkú, ktorej duch (podľa Mafaldy) býva v čerešni pri škole. Najviac zo všetkého ju zaujíma, či Mesiac a Polárka sú na oblohe každý večer. Vie, že jedného dňa tam pre ňu nebudú.

Sama autorka trpí zriedkavým očným ochorením, aj preto je výpoveď o postupnej strate zraku veľmi autentická. Na texte možno oceniť, že celý dej je písaný z perspektívy Mafaldy, je veľmi citlivý, nie však patetický. Autorka z hlavnej postavy nerobí

„chúďatko“, ktoré je potrebné ľutovať. Naopak, Mafalda je rovnaká ako jej rovesníci. Nechce byť sama, chce mať priateľov, niekoho milovať, vedieť, ako bude vyzeráť, keď bude dospelá, posielat signály na dobrú noc, hrať basketbal s papierovými loptičkami. Navštevuje bežnú školu, má svojho asistenta, je začlenená medzi ostatné deti, vyniká však v iných činnostiach ako jej rovesníci. Autorka prostredníctvom Mafaldy buduje inkluzívny potenciál románu (byť iný neznamena byť horší). Napríklad cez motív hry na slepú babu nenápadne naznačuje, že ostatné zmysly nevidiaceho alebo slabozrakého človeka môžu byť oveľa citlivejšie ako u vidiacich: „*V hre na babu so zviazanými očami som najlepšia. Viem, že hra sa tak nevolá, ale slovo slepá sa mi nepáči*“ (s. 49). V podobnej súvislosti sa objavuje aj motív hudby; Mafalda miluje hudbu a tvrdí, že „*možno to bude tým, že poriadne nevidí*“ (s. 87).

Prirodzene, nad životom sa zamýšľa detským spôsobom a mnohým veciam ešte nerozumie. Avšak uvedomuje si, že prichádza o zrak a jej svet sa mení. Začína písať zoznam vecí, ktoré nebude môcť robiť, keď príde o zrak úplne. Najtajnejšia je najmä druhá strana zoznamu.

Jedného dňa sa zrkadlo v jej izbe roztriešti na kúsky (Mafalda ho už nevidí a narazí doň) a rozbijú sa aj ďalšie veci v jej živote. Estella zomrie (má rakovinu prsníka – autorka túto chorobu zobrazuje metaforicky ako nevychovanú Estellinu priateľku z nemocnice, ktorá si z nej kúsok vezme). Filipo má vo svojom denníku pri Mafaldinom mene nakreslené srdiečko (spolužiačky si ju kvôli tomu doberajú; učí sa, že medzi ľuďmi existuje niečo viac ako priateľstvo). Rodičia sa chcú kvôli nej presťahovať, znamená to však nevyhnutnosť zrieknuť sa Veľkého

Turcareta, v jej očiach je už len tma... Napokon sa rozhodne bývať na čerešni pri škole. „*Tma sa dostavila a ja chcem iba vyliezť na čerešňu. Už ma nezaujíma vzdialenosť, ktorá je medzi nami*“ (s. 172). Je presvedčená, že duch starej mamy býva v čerešni, dáva na ňu pozor, zabáva sa a spolu s ňou a Estellou si spravia oslavu. Je dôležité pripomenúť, že Mafalda, ale aj detský čitateľ, často smrť personifikujú a neuvedomujú si jej súvislosti, ako napríklad nezvratnosť odchodu či pokračovanie života mimo tela.

Mafalda rieši vonkajšie konflikty, no ešte dôležitejšie sú pre ňu jej vlastné vnútorné konflikty, s ktorými sa vyrovnáva svojsky. Jej vzorom je Cosimo (hlavná postava z obľúbenej knihy jej otca), ktorý sa od zvyšku sveta izoloval a odišiel bývať na strom. V závere niektorých kapitol s ním Mafalda vedie imaginatívny rozhovor, ktorý jej pomáha bojovať s jej vlastnými pocitmi bezradnosti a dodáva jej odvahu v rozhodnutí, že izolácia (bývanie na strome) je najideálnejšie riešenie jej problémov.

Avšak s pomocou Estelly sa Mafalda pomaly učí vyrovnávať s postupnou stratou zraku, veď „*kto sa bojí, nežije...*“ (s. 191), začína si uvedomovať, koľko by toho v skutočnosti mohla stratiť, koľko nezabudnuteľných okamihov prináša život. Strata zraku ju predsa nemôže obrať o priateľstvo, rodinu, odvahu.... Zariskuje a napíše nový zoznam vecí, na ktorých záleží, „*niečo, čo môžeš robiť, a pritom nemusíš vidieť*“ (s. 45).

Román dokáže osloviť nielen detského čitateľa v mladšom školskom veku, ale aj dospelého čitateľa autentickosťou stvárnenia ťažkej životnej situácie, empatickosťou výpovede o nej a zároveň príťažlivou dobrodružnosťou deja. Autorka pobáda čitateľa zamyslieť sa nad slovami z príbehu: „*V tvo-*

jom vnútri je cesta. Ak ju cítiš, nemusíš ju vidieť“ (s. 5).

TATIANA HRUŠOVSKÁ

IVAN WERNISCH

He, he!

Praha, Meander, 2019, il. Viktor Pivovarov, 59 s.

Radim Kopáč, editor tohoto básnického souboru, uvádí na prebalu knihy: „Ivan Wernisch píše deťom, potažmo mládeži? A o čempak? Básnik Wernischova formátu zvládne psáť o čemkoli komukoli. Kedykoli a kdekoli.“ Dodejme, že se v knize setkáváme s postupy, které známe již ze *Zimohrádku* (1965), v pořadí třetí básnické sbírky z autorovy tvorby, generačně milované a v běžných promluvách s radostí citované. Podobně jako v ní, ale také ve Wernischových překladech básní moderní světové poezie pro děti *Ostrov kde rostou housle* (1987) se dostává po bok znamenitých básníků, jakými jsou např. James Krüss, Edward Lear, Christian Morgenstern, z českých básníků např. Josef Brukner, Emanuel Frynta, Pavel Šrut. Rovněž najdeme vazby na předcházející meandrovské soubory určené mladým: *Chodit po provaze je snadné!* (2011) a *Plop! Vyrtil Žlahvout pšunt i chlpal liquáre* (2015). Těší mě, že se v nově vybraných nebo vytvořených sbírkách nikterak necenzuruje, neochuzuje se řečový proud a především se nic neubírá z obrazné energie. Opět převažuje svět smyslově vnímaný, mnohdy stvořený ve snu, nacházíme se spolu s básníkem „jinde“. Není to jako v tajemné zemi houštinatého *Zimohrádku*, v zemi pontské, podobné ostrovu, v blízkosti Chagala nebo Rousseaua. Při čtení veršů zveřejněných v *He, he!* spíše ožívá jak autorův návrat k rozpuštěným

dětským hrám s jazykem, které známe z říkadel, rozpočítadel, hádanek a rytmizovaných popěvků, z nonsensové poezie světové a české provenience, tak pokračuje básníkův sklon k mystifikaci. Nechybí ani postup, kdy se vzájemně zrcadlí motivy, slova vznikají jako pikareskní slovotvorba.

Ve Wernischově poezii se odvíjejí snové obrazy, najdeme v ní fantaskní figury a groteskní výjevy, rozostřují se hranice mezi snem a realitou, zvláště když se sami stáváme snem někoho jiného a vlastně se ani nechceme probudit. Sen je ve Wernischově poezii všudy přítomný, dostává se přímo do názvů nebo incipitů. V souboru *He, he!* se tak děje hned čtyřikrát a začíná básní *Život je sen*. Časté jsou otázky, kde to vlastně jsme, neboť obraznost má proměnlivý ráz a někdy je až děsivá, především však stále překvapuje. Např. v básni *Co to je, mám divnej pocit* vnímáme svět smyslově a najednou se zcela volně a nenuceně přeneseme k vlastnímu obrazu a paměťové podobnosti: „*Jako když na dvůr padají ořechy, / Asi jako / Když oranějším běží zajíc, / Pod nohama šustí suchá tráva, / Z lesa voní tabák / A člověk se začíná podobat svému dědečkovi / Něco mi říká Nic už neříkej*“. Při citaci nebo hlasitém čtení takových veršů nám příliš nepomáhají interpunkční znaménka, ba ani psaní velkých písmen. K čemu by bylo dobré konstatování, že básničku tvoří jedna strofa? S tím se přece setkáme také jinde: „*Večer je v okně / můj obličej někoho / kdo se sem dívá*“.

Ve vybraných textech *He, he!* se stírá časoprostorová dimenze. Rozlišujeme den a noc, někdy také roční období – „*Na jaře jsem vyšel z domu, / v létě se obrátil / a na podzim se vrátil, / protože byla zima*.“ Ostatní vyznívá neurčitě: „*Někdy když*“, „*Jednou*“ a pod. Jestliže se uvede přesná hodina ve smyslu časového určení, myslí se tím

hodina souboje „*na kraji lesíka boulognského*“.

Vtipné a nekonečně obměňující jsou epizody s Bedřichem, kterého známe již ze sbírek *Chodit po provaze je snadné*. Tam básně začínají slovy „jednomu Bedřichovi“, „*jeden Bedřich*“, „*jednoho jiného Bedřicha*“. Novinkou v *He, he!* se stává přiznání příbuzenského vztahu, básník se k Bedřichovi hlásí jako k svému strýci. Stejně tak jsou překvapující další údaje. Např. v básni *Bedřichův příběh* v souboru *He, he!* uvede Wernisch, že se nacházíme na železničním nádraží ve směru Plzeň, upřesní číslo osobního vlaku a uvede, že se něco děje na druhém nástupišti zastávky v J. To podstatné má tvořit událost. Po odjezdu vlaku zůstala na nástupišti zinková rakev, k níž se nikdo nehlásil a „*Bedřich šel kolem a viděl tam velký shluk lidí*“. Následující konstatování, že se to stalo „*někdy koncem června, přesně v den, kdy Bedřichův tchán ztratil v lese mlýnek na pepř*“. Tím se celé sdělení mění v bizarní souběžnost dějů a pohybů, podobající se Hrabalově vyprávěčské metodě. Bedřichovy příběhy se přelévají, nesou v sobě náhodu, něco se sděluje a vzápětí se dovídáme, že to tak nebylo a ani není, ale to také nikomu nevádí, proč o tom mluvit, když „*on sám toho o sobě napovídal ažaž*“. Někdy je spouštěčem pro vznik básně vzpomínka a jindy mezery v paměti: „*Protože ve snu cestuji / neprobouzím se tam, kde jsem usnul / ale v jiném městě / mezi jinými lidmi / a jiným harampádím / unavenější než včera*“.

Spolu s básníkem se pohybujeme mezi podivnými tvory, snad měsíčňany, kteří se sluní – „*pakliže ovšem / není novoluní*“, jsme svědky neuvěřitelného hemžení, spojeného s temnotou. A také jako dříve potkáváme zvířecí bestie, zvláště když dlouho prší a lišky pobíhají mezi hroby a dochází

k podivným proměnám lišky a psa na hřbitově. Uvěříme zde tvrzení, že kdo lišce hodí rybí hlavu nebo tulení tuk, umrzne mu ucho, a tomu, kdo odežene hladovou lišku, umrznou obě uši. Přitom převažuje nečekaný a proměnlivý výjev s věčnou podotázkou – kde to vlastně jsme? Většinou zjišťujeme, že je to někde „jinde“, kde se uskutečňuje něco, čeho jsme sice součástí, co vzniká a zase se ruší, aniž jsme s to něco ovlivnit. Avšak to vůbec nevadí, protože se chceme bát a je výhodou, že se nic nemusí dotáhnout do konce. Zkrátka se probudíme. V souborech pro mladé převládá humor, napětí a groteskno. Básník, podle Jiřího Trávnicka, nachází zalíbení ve starých bestiářích, snářích, hororech a dobrodružných žánrech všeho typu, jak je známe zejména z pokleslých žánrů. Ani v *He, he!* nechybí odkaz ke „garnisonním románekům“, loupežnickým a jiným dobrodružstvím, avšak nechybí ani propojení různých záhad a záměn. V básni *Nebyli dva, aniž jeden* se spolu s autorským subjektem stáváme účastníky absurdního zápasu s imaginárními vetřelci. Uplatňuje se v ní nonsens a smysl pro slovní hříčky: „*Nebyli dva, aniž jeden, / ani jeden, aniž více, / bylo jich však plno všude, / hemžili a strkali se, // rušili mne v přemítání, / v přemítání o tom, co teď, / co teď s nimi učiniti // tu jsem se na ně vrhl, / trhal jsem je, škrtil, škrtal, / zhubil jsem je do jednoho, tedy téhož, jenž tam nebyl, / nebyl, neboť nebyl jeden, / ani jeden, aniž více...*“ Pozorujeme někoho kdo pozoruje vlastní pozorování, uskutečňuje se něco, čeho jsme součástí a co se proměňuje a vzájemně ruší, podobně jako kouzelnická iluze, „pábění“ či mystifikace.

Knihu posouvá k výtvarnému artefaktu mimořádnost ilustrace a precizní grafické zpracování Viktorem Pivovarovem. Svým rukopisem připomíná tvorbu představite-

lů moderního umění – Hanse Arpa, Paula Klea a zvláště Joana Miró, obsahově se váží k jinakosti postav, které básníka zajímají a vedou k poetickým fantazijním představám. Celostránkové ilustrace naplňují osobu, zvířata a věci, hemží se v nich rozverně potvůrky nejistého původu, které oživují dětskou fantazii. Na okrovém podkladu vystupují figurky vyvedené v převaze barvy žluté, červené, modré, zelené a šedé tak, že si Pivovarov vynalézavě pohrává se základními geometrickými tvary, přitom akceptuje barevné rozložení, jak ho známe z Wernischových veršů: „*I v modrém ročním období / převládá okr / a vládne nach / a zlatá v zeleních / se zjevuje a skrývá / i v modrém ročním období*“.

Nakladatelství Meander mělo šťastnou ruku, když se rozhodlo oslovit básníka Iva Wernische a vyzvat k spolupráci mimořádné výtvarné osobnosti, jakými jsou Viktor Pivovarov a Jiří Strach. Ten v prvních dvou knihách okouznil důmyslnými vystřihovánkami a perokresbami. Prozradíme, že v nejnovější edici nakladatelství Meander, která dostala název Repolelo, se setkáme s rozšířenou verzí Wernischovy známé básně *Střelnice*, tentokrát umocněné ilustracemi Ester Nemjő. Opakovaně se máme na co těšit.

SVATAVA URBANOVÁ

MÁRIA VALOVÁ

Výlety s Betkou Abecedkou

Bratislava, Musica Liturgica, 2018, il. Alicia Kucharovič. Nečíslované

Učit děti abecedu hravým způsobem prostřednictvím zveršovaných útvarů nie je v našom prostredí žiadne novum. V minu-

lých desaťročiach sa s touto výzvou vyrovnávali autori, ktorým právom patrí prívlastok erudovaní: Ján Smrek, Štefan Moravčík, Daniel Hevier, Mária Števková a iní. Okrem nich tu od nepamäti pôsobí aj ďalšia enkláva veršovaniachtivých jedincov (zväčša pedagógov), ktorí – v dobrom úmysle – pomáhali (či pomáhajú) svojim zverencom zoznámiť sa s pravidlami abecedy pomocou veršikov z vlastnej dielne. Takéto pokusy sa zvyčajne uchytili v priestore jednej triedy, možno aj niekomu pomohli; problém však nastane vtedy, ak si ich tvorcovia začnú nárokovvať priestor na knižné vydanie svojej veršovanej produkcie.

Doba takýmto tvorivým počinom praje, dá sa povedať, že v našich podmienkach je takmer každý jedinec potenciálnym autorom, spisovateľom: stačí mu guráž, dobrý úmysel a financie. V tejto kategórii sa pohybuje aj knižný produkt Márie Valovej *Výlety s Betkou Abecedkou*. Autorka textovej predlohy začína svoju knihu veršov alúziou na báseň V. Paulinyho-Tótha *Slovenčina moja... V duchu „kreativity“* však zamieňa posledné slová vo veršoch, takže sa dočítame: *Slovenčina moja, podoby rôzne máš*. Ďalej sa už veršuje v amatérskom gramatickom rýme, kde sa rýmujú podstatné mená s podstatným menom, dokonca deminutívum s deminutívom: *Si ako fialka, rozvoňaj zeminu! / Ako roj včeličiek, rozozvuč krajinu! / Tak ako rosy jas vzkries suchú trávičku! / Ty, smelý sokolík, okrídli dušičku! / ...* V tom všetkom cítiť zašlú slávu romantického veršovania, ktorý však má svoje pravidlá a aj svoju historickú podmienenosť. V citovanom prológu sa nám predstavuje autorka, ktorej, zdá sa, recyklácia neproduktívnej metódy celkom postačuje. Udivuje ma však, že texty, ktoré majú byť akousi pomôckou pre deti predškolského veku s prechodom do prvej triedy ZŠ majú

veľmi zložitý fonetický pôdorys. Je zvláštne, že pedagóg neodhadne mieru toho, čo dokáže 5-6 ročné dieťa vzhľadom na svoje ontologické možnosti vo výslovnosti. Veď si len skúste „zarecitovať“ veršík *...tak ako rosy jas vzkries suchú trávičku...* Aj dospelému môže fonetické zoskupenie slov *jas vzkries suchú trávičku* spôsobiť veľké komplikácie. Nehovoriac už o tom, že lexikálno-romantických konotácií je v básni oveľa viac a dieťaťu nesprítomňujú nič z jeho nažitého sveta. Možno to chcela autorka zmieriť na konci citovaného textu, no odhaľuje iba ďalšiu zo svojich (nevedomých?) taktík: miesto slovnej kreativity totiž ponúka „medovoromantickú“ radu a svoj veršovaný prológ končí takto: *A teraz, mamičky, pritulíte detičky. / Ústami ako med veršíky čítajte, / výletmi s Betuškou Slovensko spoznájte*.

Koncepcia celej knihy prezrádza síce dobrý zámer, ale prinajmenšom nedomyslený v detailoch. Písmenká z abecedy majú deťom pomôcť (okrem iného) spoznávať krásy Slovenska, ale dospelému čitateľovi – s ktorým autorka počíta ako so sprievodcom pri čítaní – hneď udrie do očí niekoľko nedotiahnutých detailov. Ak sa povedzme pri spoznávaní písmenka J objaví báseň o Jánošíkovi, vec je jasná. Oveľa menej je jasné, prečo pri písmenku A svieti Bratislavský hrad, pri Ĥ srnka a podobne. Záhada sa začne pomaly odkrývať, až keď narazíte na minislovníky v závere knihy, roztriedené pod názvami: Svet farieb Betky Abecedky, Kvety a stromy Slovenska vo veršoch, Živočích Slovenska, Geologické útvary, rieky, jazerá a pohoria Slovenska vo veršoch a Významné osobnosti Slovenska vo veršoch. V týchto manuáloch nájdeme vysvetlenie každej z entít, ktoré sa obrazom či slovom vyskytli v básni – a autorka pokladala za nutné ich istým spôsobom ukotviť vo vedomostnom spektre predškola-

ka či prváka. Tak sa napríklad po prečítaní veršika na písmeno Ž, pri ktorom je obrázok Štrbského plesa (?), dozvieme, že žltá farba v písme je preto použitá, lebo – ako tvrdí manuál – „žltá je ako slniečko nad horami“. Pri farebnom manuáli nájdeme vysvetlenie, že pri písmene B je použitá bordová farba, pretože bordová je „ako farba strechy Múzea M. R. Štefánika v meste“. Z príľahlej fotografie sa nedá bez manuálu vyčítať, o akú budovu a ani o aké mesto ide. Autorka ponúka realizáciu svojej predstavy „učenia sa“ veršíkmi v tomto didaktickom postupe: prečítaš veršík, zoznámiš sa s niečím, čo odokrýva príľahlá strana; ak nevieš, čo to je a aký to má súvis s veršíkom, vyhľadáš si to v slovníku a nájdeš informáciu o tom, ako máš napríklad vnímať farbu v súvislosti s písmenkom. (Farba akoby nemala istú estetickú hodnotu – informáciu, ale hodnotu takú, akú jej prisúdila tvorkyňa knihy.) Tiež mi nie je jasné, prečo má byť predškôlak konfrontovaný s terminologizmami typu geologické útvary, nahromadenie sopečného prachu, horstvo s alpským charakterom, kobaltovo-niklové rudy... takýmto výrazivom totiž spomínané slovníky doslova oplývajú.

Úvodný manuál prozaicko-poetického charakteru, ktorý nasleduje po básni Slovenčina moja, avizuje aj nie veľmi literárnoteoreticky podkutému čitateľovi zmätok v autorskom tvorivom zámere. Raz autorka veršuje, ale verše nájdeme náhodne v prozaických riadkoch, raz neveršuje – lebo rým sám osebe nie a nie prísť, raz sa jej zasa žiada náhodné veršovanie oddeliť graficky do formálne poetického útvaru a podobne.

Najčastejšie sa realizuje prvoplánový nápad: *Tešte sa, deti, ak chcete, aby rozprávania bolo nekonečné, nevešajte na strom zvonec, lebo zazvoní a – rozprávočke bude koniec.* Alúzií na známe útvary ľudovej či pololudovej proveniencie sú viac ako zrejmé, čo by samo osebe nebolo zlé, lenže zostávajú bez štipky kreativity: *Zahrajme sa na šarkany! Šarkan letí, šarkan letí. / Z výšky vidí všetky deti. / Z výšky vidí celý svet, veru, / krajší nikde niet. / Prečo? / Lebo najkrajší kút v celom svete je naša rodná zem. /*

Dalo by sa dlho rozprávať o zásadách verša, o tom, čo sa pokladá za skutočný rým, čo musí tvorca vedieť o rytme v básni – či už je to rytmus voľného alebo viazaného verša. Poetické útvary určené deťom sú totiž na rytmus a rým dvojnásobne chúlостivejšie. A navyše: básni pre deti nesvedčí amaterizmus, ktorý dovolí zrýmovať slová aj na úkor sémantickej únosnosti (*Tam vo výške žmurká pleso. / Našich Tatier mocné eso. /* – pravda, ak neriešime nonsensovú poéziu (autorka Betky Abecedky však s takou dimenziou nepracuje).

Čo však je na knihe hodnotné, je jej grafická úprava, ktorá kvalitatívne prevyšuje textovú zložku. Treba povedať, že ani CD s nahrávkami básní, recitovanými raz šesťročným dieťaťom a raz osemdesiatdvaročnou pani učiteľkou nezvyšuje textovú umeleckú hodnotu. Zostal teda dobrý úmysel... No dobrý úmysel v umení nestačí. A dosť zamrzí fakt, že „Publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia“.

GABRIELA MAGALOVÁ

CENY UDELENÉ V SÚŤAŽI NAJKRAJŠIE KNIHY SLOVENSKA 2019

**CENA MINISTERSTVA KULTÚRY SR
VYDAVATELSTVU ZA CELKOVÚ VÝTVARNÚ
A TECHNICKÚ KVALITU KNIHY**

Spolok sv. Vojtecha – VOJTECH, s. r. o., Trnava
za knihu

Dante Alighieri: Božská komédia

**CENA MINISTERSTVA KULTÚRY SR AUTOROVI
ZA VYNIKAJÚCE ILUSTRÁCIE**

Katarína Vavrová

za knihu

Karel Jaromír Erben: Kytica

**CENA MINISTERSTVA KULTÚRY SR AUTOROVI
ZA VYNIKAJÚCU GRAFICKÚ ÚPRAVU**

Jakub Dušíčka

za knihu

Zuzana Dušíčková: Obchodná ulica

**CENA MINISTERSTVA ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU SR VYDAVATELSTVU
ZA UČEBNICU EXPOL PEDAGOGIKA, s. r. o.,
Bratislava**

za knihu

**Žilvinas Šilėnas – Marija Vyšniauskaitė:
Ekonomía v 31 hodinách**

**CENA ZVÄZU POLYGRAFIE NA SLOVENSKU
TLAČIARNI ZA MIMORIADNE POLYGRAFICKÉ
SPRACOVANIE**

TBB, a. s., Banská Bystrica

za knihu

Marek Ormandík

**CENA BIBIANY VYDAVATELSTVU
ZA DETSKÚ KNIHU**

Vydavateľstvo BUVIK, s. r. o., Bratislava

za knihu

Ľudmila Podjavorinská: Žabiatko

**CENA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE
ZA ŠTUDENTSKÚ PRÁCU**

Ivana Miháliková

za prácu

Jean de La Fontaine: Bájky

Nicol Hochholczerová

za prácu

Nicol Hochholczerová: Kde

Zuzana Kamhalová

za prácu

Miroslav Válek: Nite

Kamila Kudláčková

za prácu

Kamila Kudláčková: Začarovaná blcha

NAJKRAJŠIE KNIHY SLOVENSKA 2019

A) VEDECKÁ A ODBORNÁ LITERATÚRA

S. Cíváňová a kol.: **Divadlo Andreja Bagara v Nitre – 70**

Fot. archív a kolektív, grafická úprava Marek Kianička,
vyd. Divadlo Andreja Bagara v Nitre a Divadelný ústav
v Bratislave, tlač DEVIN Printing House, s. r. o., Bratislava

J. Kolečák: **Toto nie je kuchárska kniha**

Il. a graf. úprava Martin Bajanič, vyd. Vydavateľstvo
SLOVART, s. r. o., Bratislava, tlač FINIDR, s. r. o., Český Těšín

B) KRÁSNA LITERATÚRA

D. Alighieri: **Božská komédia**

Il. Miroslav Cipár, graf. úprava PERGAMEN, s. r. o., Trnava,
vyd. Spolok sv. Vojtecha – VOJTECH, s. r. o., Trnava, tlač
FINIDR, spol. s r. o., Český Těšín

E. Ondrejčíka: **Happygramy**

Il. Ivan Popovič, graf. úprava Peter Brunovský, vyd. Petrus,
Bratislava, tlač P+M, Turany

K. J. Erben: **Kytica**

Il. Katarína Vavrová, graf. úprava Palo Bálik, vyd. Perfekt, a. s.,
Bratislava, tlač KASICO, a. s., Bratislava

C) LITERATÚRA PRE DETI A MLÁDEŽ

M. Kompaníková: **Koniec sveta a čo je za ním**

Il. Veronika Klímová, graf. úprava Mária Rojko, vyd.
Artforum, s. r. o., Bratislava, tlač TISKÁRNA PROTISK, s. r. o.,
České Budějovice

P. Glocko: **Kto nosí kominárom šťastie**

Il. Martin Kellenberger, graf. úprava Ján Mikulčík, vyd. DAXE,
s. r. o., Bratislava, tlač KASICO, a. s., Bratislava

J. Uličiansky: **Líza, mačka z Trojice**

Il. Vladimír Král, graf. úprava Martina Rozinajová, vyd. TRIO
Publishing, s. r. o., Bratislava, tlač KASICO, a. s. Bratislava

P. Karpinský: **Med z ľadových kvetov**

Il. Zuzana Bočková Bruncková, graf. úprava SOFT DESIGN,
s. r. o., Bratislava, vyd. Perfekt, a. s., Bratislava, tlač KASICO,
a. s., Bratislava

P. Karpinský: **O dvanástich mesiačikoch**

Il. Peter Uchnár, graf. úprava Mojmír Zmija, Ružový sloník, s. r. o., vyd. Perfekt, a. s., Bratislava, tlač KASICO, a. s., Bratislava

J. Gúgh: **Vtáčí atlas**

Il. Adela Režná, graf. úprava Silvia Vargová, vyd. Egreš, o. z., Bratislava, tlač FINIDR, spol. s r. o., Český Těšín

L. Podjavorinská: **Žabiatko**

Il. Mária Nerádová, graf. úprava Mária Rojko, Vydavateľstvo BUVIK, s. r. o., Bratislava, tlač Róbert Jurových – NIKARA Krupina

D) UČEBNICE

Ž. Šilénas – M. Vyšniauskaitė: **Ekonómia v 31 hodinách**

Il. Nikas Geisleris, fot. Ieva Navickaitė, graf. úprava Michal Žirko, vyd. EXPOL PEDAGOGIKA, s. r. o., Bratislava, tlač Printio, s. r. o., Žilina

E) KNIHY O VÝTVARNOM UMENÍ A OBRAZOVÉ PUBLIKÁCIE

P. Javorík: **City of Bardejov**

Il. kolektív, fot. Anna Szwaja, graf. úprava Peter Javorík, vyd. Peter Javorík, tlač DEVIN Printing house, s. r. o., Bratislava

D. Kudoláni Srnenská – E. Weiner-Kráľ: **Imro Weiner-Kráľ**

Il. Imro Weiner-Kráľ, fot. Martin Marenčin a archív, graf. úprava Juraj Blaško, vyd. Petrus, tlač TBB, a. s., Banská Bystrica

L. Almajiová – Z. Šidlíková – R. Kučera Guzmán: **Karol Kállay – Zaostréné na krásu**

Fot. Karol Kállay, graf. úprava Richard Kučera Guzmán, vyd. RICHIE, s. r. o., Bratislava, Vydavateľstvo SLOVART, s. r. o., Bratislava, tlač FINIDR, s. r. o., Český Těšín

Marek Ormandík

Il. Marek Ormandík, fot. kolektív a archív, graf. úprava Juraj Blaško, vyd. Vydavateľstvo SLOVART, s. r. o., Bratislava, tlač TBB, a. s., Banská Bystrica

Z. Dušíčková: **Obchodná ulica**

Foto Juraj Bartoš, graf. úprava Jakub Dušíčka, vyd. Zum Zum production, s. r. o., Bratislava, tlač BB print, s. r. o., Bratislava

T. Križka: **Pokojní v nepokojí**

Foto Timotej Križka, graf. úprava Slávka Pauliková, vyd. Zum Zum production, s. r. o., Bratislava v spolupráci s Amateur, s. r. o., Bratislava, tlač Tiskárna Helbich, a. s., Brno

P. Lajdová: **Slovenská renesancia**

Foto Petra Lajdová, graf. úprava Peter Nosál, vyd. Fortuna Libri, a. s., Bratislava, tlač Finidr, s. r. o., Český Těšín

F) ŠTUDIJNÉ PRÁCE POSLUCHÁČOV VÝTVARNÝCH A POLYGRAFICKÝCH ŠKÔL

Africa

Il. a graf. úprava Marion Iveta Chrtová, vyd. Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

J. de La Fontaine: **Bájkly**

Il. a graf. úprava Ivana Miháliková, vyd. a tlač Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

A. Gáborová: **Bez práce nie sú koláče**

Il. a graf. úprava Alžbeta Gáborová, vyd. a tlač Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

Gwendoline

Il. a graf. úprava Berenika Ryboňová, vyd. a tlač Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

N. Hochholczerová: **Kde**

Il. a graf. úprava Nicol Hochholczerová, vyd. Akadémia umení v Banskej Bystrici, tlač Monotypia, Banská Bystrica

M. Válek: **Nite**

Il. a graf. úprava Zuzana Kamhalová, vyd. Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

A. Chromá: **Splnený sen (2 verzie)**

Il. a graf. úprava Gabriela Chromá, vyd. a tlač SOŠ polygrafická, Bratislava

B. Argaláš: **Storytime**

Il. a graf. úprava Bohuslav Argaláš, vyd. a tlač Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

V. Tatarková: **Šťastná náhoda**

Il. a graf. úprava Veronika Tatarková, vyd. Súkromná spojená škola J. Lettricha, Martin, tlač Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

E. A. Poe: **Tell Tale Heart**

Il. a graf. úprava Tereza Mazúrová, vyd. a tlač Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

K. Kudláčková: **Začarovaná blcha**

Il. a graf. úprava Kamila Kudláčková, vyd. Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

Zrodenie

Il. a graf. úprava Natália Štefániková, vyd. Súkromná škola umeleckého priemyslu, Žilina

VÝSTAVY V BIBIANE

POSVIEŤME SI NA DIVADLO

Interaktívna výstava k 100. výročiu vzniku SND. V centre výstavy stojí Príbeh vzniku divadla. Deti sa postupne dozvedia, čo všetko sa musí stať, aby sa z textu mohla vytvoriť divadelná inscenácia. Zistia, čo robí režisér, scénograf či rekvizitár. Objavia čaro a jedinečnosť divadelného zákulisia, objavia krásu a zložitosť práce ľudí, ktorí spoločne vytvárajú zázraky divadelného sveta. Napokon sa už deti budú môcť stať divadelnými tvorcami.

Námet a scenár – D. Zatková, výtvarno-priestorové riešenie – B. Peuch, ilustrácie L. Kotvanová, dramaturgia – S. Broadhurst-Petrovická

VEŽE DO NEBA

Prečo ľudia stavajú veže? Na čo im slúžili a ako ich stavali, aby nespadli? Aj na tieto otázky nájdu deti odpovede v tejto veľkej interaktívnej výstave, plnej kreativity. Dozvedia sa všeličo o vysokých stavbách od Babylonskej veže cez mrakodrapy v New Yorku až po najvyššie a najmodernejšie stavby súčasnosti. Zoznámia sa s vynálezmi, ktoré takú stavbu umožnili postaviť, aj s problémami s vetrom, výkyvmi teplôt, či zemetraseniami. Sami si vo výstave môžu postaviť vežu pomocou stavebníc z rôznych materiálov. Výstava poskytne malým i dospelým návštevníkom priestor na zamyslenie sa nad tým, ako preteky vo výstavbe vyšších a vyšších budov škodia životnému prostrediu.

Námet, scenár a výtvarné riešenie – L. Marušicová, dramaturgia – V. Marákyová

NAJKRAJŠIE KNIHY SLOVENSKA 2019

Výstava ocenených kníh a súťažných titulov z rovnomennej celoslovenskej súťaže. Komisarčka – L. Obuchová, výtvarno-priestorové riešenie – V. Král.

SUMMARY

Forty years ago, the phenomenal Slovak painter, graphic designer and illustrator Ľudovít Fulla (1902 – 1980) died. For the painting *"Piešeň a práca"* he won the Grand Prix at The World Exhibition in Paris, 1936. In the article *"Národný modernista"* Peter Naščák emphasized that the worldliness of his work is based on national roots. "BIBIANA", the International House of Art for Children, which includes reviews of art, is now remembering this great personality because he shaped the artistic feeling for numerous generations of Slovak children. His illustrations of traditional tales are part of the Slovak national treasure. Every year, in his honour, The Slovakian Section of IBBY, BIBIANA, the International House of Art for Children cooperating with The Fine Arts Fund, have awarded the Ľudovít Fulla Prize to the most notable Slovak illustrator of books for children. In another part of this literary journal, the critic Timotea Vráblová, President of the Slovak Section of IBBY, evaluates children's and teenager's books of the year 2019. She especially ranks the books *"Na zmrzline so žirafou"* by František Rojček, *"Vtáčia legenda"* by classic of modern children's literature Daniel Hevier, *"Rok Sivka ohniváka"* by popular writer Toňa Revajová. She very highly admired a selection of Vincent Šíkula's short gemstone stories "Deti" by Anna Blahová-Šikulová, especially very positively rated the antique short story *"Jason a Médeia"*, which was adapted by Beata Panáková. By the end of his evaluation Timotea Vráblová stated that the newest literary works for children have a high artistic value. At the International Children's Book Day, the IBBY Union published mission of the Slovenian section IBBY *"Hlad po slovách"*, written by the Slovenian author Peter Svetina. Additionally, an excellent study about the Slovak language was written by a professor at The Faculty of Education, Comenius University

in Bratislava, named *Ján Kačala*. In this article he explains the specificity of the Slovak language. Amongst other things he rejects the claim that the Slovak language is "difficult", "complicated" and "cannot be learnt". He specifies that this is a nonsensical hoax which is not based on scientific evidence. The young literary critic *Dávid Dziak* from The Faculty of Education, University of Prešov, has been making survey on Slovak children's literature from the year 1989 up till now. Significant pedagogues of Slovak universities appreciate their artistic qualities, rated the standard of Slovak children's books, especially success on responding to salient social issues. Professor Zuzana Stanislavová from The Faculty of Education, University of Prešov analyses in translated and Slovak literature for children one of such important social theme – reflection of nationalistic and fascist ideology in the years 1939 – 1945. She reminded today's young readers of the horrors of fascism in the essay on the topic of the holocaust. The author Ondrej Sliacky also does this in his short story *"Modlitba za Karolu"* which is about the young artist Karola Skutecká, daughter of an exceptional Slovak painter of realism: Dominik Skutecký. Due to her Jewish origin, both she and her husband were murdered a few months before the end of the war in a drastic inhumane way (burned alive) by German and Slovak fascists. Including this short story in this Bibiana's literary journal demonstrated the editor's refusal to remain silent at a time of the revival of anti-Semitism by present-day extreme parties. At the end of this review there is a list of books which were awarded at "The Most Beautiful Books of Slovakia 2019" competition.

Translated by Hanna Gregáňová

